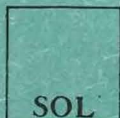
K. Marx F. Engels

Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi

YAYINLARI

GOTHA VE ERFURT PROGRAMLARININ ELEŞTİRİSİ

KARL MARX, FRİEDRİCH ENGELS

ÜÇÜNCÜ BASKI

GOTHA VE ERFURT PROGRAMLARININ ELEŞTİRİSİ

KARL MARX, FRİEDRİCH ENGELS

ÇEVİREN
M. KABAGİL

Karl Marx ve Friedrich Engels'in **Critiques des Programmes de Gotha et d'Erfurt** (Editions Sociales, Paris, 1950) adlı yapıtını, Fransızcasından, M. Kabagil dilimize çevirmiş ve kitap, **Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi** adı ile, **Sol Yayınları** tarafından, Ekim 1989 (Birinci Baskı: Kasım 1969; İkinci Baskı: Mayıs 1976) tarihinde, Ankara'da, **Şahin Matbaası'nda** dizdirilip bastırılmıştır.

İÇİNDEKİLER

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PROLETARYA PARTİSİ İÇİN SAVAŞIM

K. MARX ve F. ENGELS

107

BEŞİNCİ BÖLÜM

GOTHA PROGRAMININ ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE

V. İ. LENİN

129

EKLER

149

SUNUŞ

GOTHA Programının Eleştirisi, Komünist Partisi Manifestosu'yla birlikte, Marx'ın, İşçi Partisi programının hazırlanmasına en önemli katkılarından biridir.

1875'te yazılan bu yapıt, **Alman İşçi Partisi Programının Kenar Notları** gibi engingönüllü bir başlık taşıyordu. Sözkonusu program, Alman işçi sınıfının iki örgütünün, aralarında anlaşarak, Gotha'da, 1875 yılının 22 Mayısından 27 Mayısına kadar toplanan birleşme kongresine sunmak istedikleri programdı.

O sırada, Alman proletaryası davasını, iki parti savunma durumundaydılar. "Alman Emekçileri Genel Derneği" 1863'te **Lassalle** tarafından kurulmuştu. "Emekçile-

rin Programı" çevresinde birleşmiş olan bu örgüt, **Manifesto**'nun ilkelerinin kabaca tahrifi olan zayıf teorik temellere dayanmaktaydı. Daha o zaman, belki de politikasının sonuçları konusunda hayale kapılan ve kişisel tutkularının dürtüsüyle hareket eden Lassalle, Alman işçi sınıfını, Bismarck'ın kollarına itmeye kalkışmıştı. Lassalle'ın ardılları, özellikle Schweitzer, harekete bir dikta görünüşü vermişti ki, bu, yandaşlarının hoşnutsuzluğuna neden oldu. 1875'e doğru Hasenclever, Hasselmann ve Tölcke'nin yönetimindeki Alman Emekçileri Genel Derneği tam bir bunalımın içindeydi ve lasalcıların oportünizminden ve şovenizminden ötürü, hayalkırıklığına uğrayan işçi sınıfının her gün artan sayıda bu örgütten uzaklaştığına tanık olmaktaydı.

Öte yandan, 1869 Ağustosunda, Eisenach'ta, "Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisi" kuruluş kongresi toplandı. Bu partiyi, Bebel ve W. Liebknecht gibi her ikisi de marksizmi benimsemiş adamlar yönetmekteydi. Kongrede kabul edilen tüzük, Marx ve Engels tarafından 1864'te kurulmuş olan Uluslararası Emekçiler Derneğinin tüzüğünden esinlenmekteydi. Yayın organları **Volksstaat**, lasalcılara karşı, yazıkurulunun teorik sağlamlığına tanıklık eden bir sarsılmazlıkla savaşı sürdürüyordu. Davasının daha iyi savunulduğunu sezen işçi sınıfı, gittikçe ayzenahçıların çevresinde toplanmaktaydı.

Bu dönemde, Bismarck'ın gerici politikası, 1871-72 grevlerinin bastırılması, proletaryanın saflarında birleşme hareketinin açılıp gelişmesine elverişli bir ortam meydana getirmişti. Lasalcılar bu ortamdan yararlanarak, örgütlerinin çözülüp dağılmasını önlemek amacıyla, Liebknecht'e yanaştılar. 11 Ekim 1874'te Liebknecht, o sırada Zwickau hapisanesinde yatmakta olan Bebel'e şöyle yazıyordu:

"Tölcke dün buradaydı; bizimle birleşmek istiyor.

Dün de Fritsche'den aynı anlamda bir mektup aldım. Fritsche'ye göre, Reimer ve Hasselmann da, en azından sürekli bir ilişki istemektedirler: birleşme şimdilik olanaklı değil. Yüzyüze görüştüğümüzde sana ayrıntılı olarak anlatırım; Reichstag'ın açılışından sekiz gün önce seni görmeye geleceğim. Şu kadarı kesin: Alman Emekçileri Genel Derneği **bozgun halinde.**"*

Birleşme, her şeye karşın gerçekleşecekti ve oldukça uzun süren konuşmalardan sonra bir komisyon kuruldu ve bu komisyon, 1875 yılının 14 ve 15 Şubatında, Gotha'da toplanarak birleşme program tasarısını kaleme aldı. Öyle anlaşılıyor ki, W. Liebknecht, bu komisyondaki hareketinden dostlarına uzunboylu bilgi vermiş değildi. Ne olursa olsun, tasarıyı Bebel'e ulaştırır ulaştırmaz, Bebel karşı çıktı ve uzun bir karşı-tasarı kaleme aldı. Bracke'nin tepkisi de olumsuz oldu ve tasarının metnini Marx'a gönderdi. Bu **Kenar Notlar**'ın öncesi işte böyle.

Marx'ın kaleme aldığı **Kenar Notlar,** 5 Mayıs 1875'te, Eisenach grubunun liderlerinden olan Bracke'ye iletildi. Öte yandan, Engels, bundan bir ayı aşkın bir süre önce Bebel'e uzun bir mektup yazmıştı ve bu mektupta, ortak program tasarısının özünü oluşturan lasalcılık ile küçükburjuva ideolojisi karışımını en sert biçimde eleştiriyordu. Bu bakımdan marksist yöneticiler, lasalcı partinin önderleriyle birlikte kaleme almış oldukları metin hakkında, Marx ve Engels'in bellibaşlı eleştirilerini biliyorlardı. Enternasyonalin iki kurucusu, derin bir değişiklik yapılmaksızın kabul edildiği takdirde, Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin programına karşı olduklarını, açık bir bildiri ile ilân etme niyetinde olduklarını gizlememişlerdi.

Buna karşın Marx'ın **Kenar Notlar**'ı gözönünde tutul-

* August Bebel, *Aus meinen Leben*, c. II, Berlin 1946, s. 258.

madı. Kuşkusuz, temenni edilen, ama lasalcılar için ulaşılması ölüm-kalım sorunu haline gelmiş bulunan birliği mutlaka sağlamak için olsun, ya da açıkça söylenmesi daha zor olan nedenlerden ötürü olsun, Marx'ın ve Engels'in eleştirileri, komisyonun tasarısı ile aynı düşüncede olmayanlar tarafından bile gizli tutuldu ve Gotha Programı denen tasarı, esasta hiç bir değişiklik yapılmadan kabul edildi. Marx ve Engels, bu ideolojik gerileme karşısında, hayalkırıklıklarını gizlemediler. Ama bu programda olmayan şeyleri gören ve bu onu komünist diye nitelendiren burjuva basının tutumu, Marx ve Engels'in Alman sosyal-demokrat partisi ile bağlarını açıkça koparmalarına engel oldu.

KONGREDEN üç yıl sonra, 1878'de, Sosyalistlere-Karşı Yasa kabul edildi ve bu yasa, 1890'a kadar yürürlükte kaldı. Bu durumda, programın gözden geçirilmesi sözkonusu olamazdı. Ama, işçi partisinin durmadan artan nüfuzu, burjuvazinin kendisine de bu gibi önlemlerin etkisiz kaldığını gösterdi. Böylece yasanın kaldırılmasına gidildi. Özgürlük ortamının geri gelmesiyle, yeni bir program hazırlama gereği o kadar açık seçik biçimde sosyalistlerin karşısına dikildi ki, daha 1890 yılının Ekiminde, Halle parti kongresinde bu sorun gündeme alındı.

Engels, bu fırsattan yararlanarak, büyük güçlüklerle koruyabilmiş olduğu Marx'ın ünlü **Kenar Notlar**'ını **Gotha Programının Eleştirisi** başlığı altında yayınladı. Bu iş pek o kadar kolay olmadı. Engels'in yıkmak zorunda kaldığı direnmelere ve vermeye zorlandığı ödünlere bakarak, burada, Alman sosyal-demokrat partisinin yöneticilerinin geçmişteki hatalarda sorumluluklarını açığa vuran ve onların oportünizmini sert biçimde eleştiren bir metne karşı gerçek bir ablukadan sözetmek olanaklıdır. Bu direnmeyi yıkabilmek için, Engels, bir yandan Marx'ın metnini

yumuşatmak,* öte yandan da metni Viyana'dan çıkan **Arbeiter Zeitung**'da yayınlama tehdidinde bulunmak zorunda kaldı.

Ensonu, **Eleştiri,** 31 Ocak 1891 günlü **Neue Zeit**'ın 18. sayısında çıktı ve partinin merkezî organı olan **Vorwärts**'de de 1—3 Şubatta yayınlandı. Bu yayın, birçok tepkiye neden oldu. Partinin parlamento grubu, parti yönetimine karşı bir kararı oyladı ve bu metnin yayınlanmasını kınadı. Ama her şeye karşın, sonuç elde edilmişti. Sosyal-demokrat yöneticilerin oportünizmi artık cezasız kalmayacaktı ve Erfurt Kongresinde (14—20 Ekim 1891) kabul edilen yeni program, lasalcı demagoji ile bağları koparıyor ve partinin teorik temellerini sağlamlaştırıyordu. Ama bununla birlikte, bu, ne Bernstein oportünizmine, ne 1914'te enternasyonalizme ihanete ve ensonu ne de Kautsky'nin ve ardıllarının yönetimi altında, Alman sosyal-demokrasisini 1933'te Hitler karşısında teslimiyet politikasına götürecek olan proletarya iktidarına karşı çıkmalara ve Sovyet devriminin reddine engel olamadı. Gerçekten bu dönemde, Rus işçi hareketinde olduğu gibi II. Enternasyonal ölçüsünde de yalnızca revizyonizme karşı değil, ama aynı zamanda merkezciliğe karşı da tutarlı bir savaşımı yürütebilen tek örgüt Bolşevik Partisi, Lenin'in partisi oldu.

GOTHA Programının Eleştirisi'nin yayınlanmasını izleyen polemiklerin oylumu, Marx'ın bu yapıtının önemini belirtmeye yeter. Gerçekten bu yapıt, marksizmin bilimsel anlayışının sadık yorumcuları olanlar ile her çeşitten reformistlerin ve oportünistlerin arasında, gerçek devrimciler ile işçi sınıfı davasına ihanet edenlerin arasında meydana gelmiş olan çatışma konusu üzerinde, proletarya ik-

* Sunduğumuz metin, özgün metnin tamamıdır.

tidarı konusu üzerinde özellikle durmaktadır.

Kautsky'nin, Bernstein'ın ve kafadarlarının bütün çabaları, her zaman burjuva devlet ile komünist toplum arasındaki o "geçiş aşaması"nı ya susarak geçmek ya da önemini küçümsemek yolunda oldu. Bir toplum biçiminden bir ötekine "barış içinde geçiş", marksist düşüncenin vardığı sonuçları sonuna götürmemekte dikkatli davranan reformistlerin her zamanki savaş aracı olmuştur.

Bununla birlikte, daha 1852'de, Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta Marx, daha o zaman, devrimci propagandanın bu kaçınılmaz tamamlayıcı parçası üzerinde ısrarla durmuştu:

"Bana gelince, ne modern toplumdaki sınıfların varlığını, ne de bunların kendi aralarındaki savaşımı bulgulamış olmak onuru bana ait değildir. Benden çok uzun zaman önce, burjuva tarihçileri, bu sınıf savaşımının tarihsel gelişmesini çizmişler ve burjuva iktisatçıları da bu gelişmenin ekonomik anatomisini dile getirmişlerdi. Benim yeni olarak yaptığım şudur: 1. **sınıfların varlığının, yalnızca üretimin belirli tarihsel gelişme aşamalarına** bağlı olduğunu tanıtlamak; 2. sınıf savaşımının, zorunlu olarak, **proletarya diktatörlüğüne götürdüğünü** tanıtlamak; 3. bu diktatörlüğün kendisinin de, ancak, **bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız topluma** geçişten başka bir şey olmadığını ortaya koymak."*

Komün deneyimi, Marx'ın görüşlerini, olaylarla doğrulamıştır. Onun için Lenin, Marx'ın **Eleştiri**'sinde, proletarya diktatörlüğünden, kapitalist toplum ile komünist toplum arasındaki siyasal geçiş dönemi olarak sözedildiği pasaja değinerek şunu söyleyebilmiştir: "Tüm devrimci öğretisini özetleyen Marx'ın bu ünlü açıklaması."

Halk demokrasisi rejimleri, sosyalizme başka yollar-

* Bkz: K. Marx, F. Engels, **Felsefe İncelemeleri**, Sol Yayınları 1976, s. 169.

dan gidilebileceğini gösterir gibi oldukları şu anda, proletarya diktatörlüğü sorunu artık güncelliğini yitirmiş sayılabilir mi? Kesin olarak hayır. Kuşkusuz, Maurice Thorez'in söylediği gibi: "Sosyalizme gitmek için, Rus komünistlerinin izlediğinden başka yollar düşünülebilir."

Ama "sosyalizme doğru gidişi daha az zahmetli kılan özgül yolların" (Dimitrov) araştırılması, her ne olursa olsun, sınıf çelişkilerini ortadan kaldırmadan sosyalizme geçilebileceği anlamına gelmez. Ve bu da proletarya diktatörlüğü olmaksızın olanaksızdır. Halk demokrasisinin görevlerinin ustaca tahlilinde Dimitrov şöyle diyor:

"Halk demokrasisi devleti, geçiş döneminin bir devleti olarak görünmektedir; görevi, ülkenin sosyalizm yolunda gelişmesini sağlamaktır."

Bu, halk demokrasisi, proletarya diktatörlüğünün görevlerini yerine getiriyor demek değildir de nedir? Sovyet devrimi, bize, proletarya diktatörlüğünün sovyetik biçimini sundu. Halk demokrasileri, bize, bunun başka bir biçimini sunmaktadırlar. Ama devletin niteliği, bu geçiş döneminde, Lenin tarafından **Devlet ve Devrim**'de bir sosyalist devlet öğretisinde genişletilmiş tanımlar, **Gotha Programının Eleştirisi**'ndeki tanımlara tıpatıp uygundur ve Lenin'in bu yapıtı, Marx'ın metninin en iyi yorumu sayılmalıdır.

Bu metnin güncelliğini koruması yalnızca bu nedenden dolayı değildir. Bu metin, eylemde birleşmelerden yana olan, ama ilkelere bağlılıkta bağnazlık gösteren marksist düşüncenin gereklerine örnekler verdiği gibi, Marx ile Lassalle arasındaki ilişkileri aydınlatmakta ve özellikle yanlış olarak Marx'a yükletilen "ücretlerin tunç yasası" gibi lasalcı bir icat üzerinde durmaktadır. "Kısır döngü" iddiası ile Fransız sosyal-demokrasisinin bundan ne gibi sonuçlar çıkardığını bildiğimiz için, **Eleştiri**'nin bu bakımdan da önemi üzerinde uzun boylu durmanın gereği

yoktur. Bu yapıt, üzerinde uzun uzun düşünülmesi gereken ve "marksizmin klasikleri" serisinde yerini lâyıkıyla dolduran bir yapıttır.

BURADA sunulan **Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi**'nin yanında Marx ve Engels'in mektuplarından alınma bazı metinler eklenmiştir. Kitabı, şu sırayla sunmuş bulunuyoruz:

1. Başta, Bracke'ye sunulduğu zaman yazılan mektupla birlikte Marx'ın **Gotha Programının Eleştirisi.**
2. Engels'in Gotha Programı ile ilgili mektupları, özellikle metnin 1891'de yayınlanması sırasında yazılmış olan mektuplar.
3. Engels'in **Gotha Programının Eleştirisi**'ni tamamlayan ve bu yapıtı bir sonuca bağlayan **Erfurt Programının Eleştirisi.**
4. Marx'ın ve Engels'in, Marx—Lassalle ilişkileri sorununa ve I. Enternasyonalin eylem ve savaşımlarına açıklık getiren, "proletarya partisi uğruna savaşım" başlığı altında topladığımız mektuplarından parçalar.
5. Lenin'in **Devlet ve Devrim** adlı yapıtının hazırlık çalışmalarının bir parçasını oluşturan ve bu kitapta yayınlanan çeşitli metinler üzerinde notlarını içeren bir bölüm.

Ve ensonu kitabın ekler kısmında, Alman sosyal-demokrasisinin programlarını ve I. Enternasyonalin tüzüğünü sunuyoruz.

Haziran 1949

ÉMILE BOTTIGELLI

BİRİNCİ BÖLÜM

GOTHA PROGRAMININ ELEŞTİRİSİ

KARL MARX

FRİEDRİCH ENGELS'İN ÖNSÖZÜ

BURADA yayınlanan elyazması —metnin Bracke'ye gönderilmesi dolayısıyla yazılan mektup ve program taslağının eleştirisi—, Geib, Auer, Bebel ve Liebknecht'e iletilmek ve sonra da Marx'a geri gönderilmek üzere, Gotha Birleşme Kongresinden az önce, 1875'te Bracke'ye gönderildi. Halle Kongresi,[1] Gotha programının tartışılmasını parti gündemine aldığına göre, bu önemli belgeyi, belki de bu tartışma ile ilgili belgelerin en önemlisi olan bu metni, kamuoyuna açıklamayı daha fazla geciktirirsem dürüstlükle bağdaşmayan bir davranışta bulunmuş olurum.[2]

Ama bu metnin çok daha önemli bir yanı da var. Burada, Lassalle'ın harekete katılmasıyla birlikte başlatmış

olduğu iktisadî ilkeler ve taktikle ilgili eğilimler karşısında, Marx'ın benimsemiş olduğu tutumu, açıklıkla ve sağlam olarak bulmak olanaklıdır.

Program tasarısının amansızca tahlili, alınan sonuçların incelenmesinde ve tasarının zayıf noktalarının açığa vurulmasında gösterilen sertlik, bütün bunlar, 15 yıl geçtikten sonra, artık kimseyi gocundurmamalıdır. Özgül olarak lasalcılık, artık, ancak yurt dışında, terkedilmiş harabelerde yaşamaktadır, ve Halle'de, Gotha Programı, onu kaleme almış olanlar tarafından bile, tamamen yetersiz sayılarak terkedilmiştir.

Bununla birlikte, [anlamı] pek fark ettirmediği yerlerde, bazı deyimleri ya da kırıcı kişisel değerlendirmeleri sildim ve yerlerine noktalar koydum.* Marx da elyazmasını bugün yayınlasaydı aynı şeyi yapardı. Metinde kullanılan dilin yer yer aşırı sertlikte oluşunun iki nedeni vardı. Birincisi, Marx ve ben, Alman hareketine daha sıkı bağlarla bağlı bulunuyorduk, program tasarısının ifade ettiği gözle görülür gerileme bizi özellikle üzmüştü. İkincisi, o sırada, Enternasyonalin La Haye Kongresinden[3] iki yıl sonra, bizi, Almanya'da olup biten her şeyden sorumlu tutan Bakunin ve onun anarşistleri ile tam savaş halinde olmamızdı, onun için programın açıkça itiraf edilmeyen babalığının bize yüklenmesini beklemeliydik. Bugün artık bütün bunlar geçerliğini yitirdi, aynı biçimde, sözkonusu pasajların da gereği kalmadı.

Bundan başka, basın yasası bakımından gerektiği için çıkarılıp yerine noktalar konan birkaç tümce daha var. Daha yumuşak bir deyim kullanmam gerektiği yerde, ben bu deyimi ayraç arasında koydum. Bunların dışında, yayım, metnin aynısıdır.

Londra, 6 Ocak 1891 F. ENGELS

* Önsözde belirtildiği gibi, bu kitapta, mektubun ve program eleştirisinin tam metni yayınlanmaktadır. —Ed.

W. BRACKE'YE METNİN SUNULUŞUNDA MARX TARAFINDAN YAZILAN MEKTUP

LONDRA, 5 MAYIS 1875

Azizim Bracke,

Aşağıdaki kenar notları, güçbirliği (**coalition**) programının eleştirisidir, okuduktan sonra lütfen Geib ve Auer'i, Bebel ve Liebknecht'i bunlardan haberdar edin. İşim başımdan aşkın ve doktorların izin verdiğinden çok daha fazla çalışmaktayım. Onun için bu koca kâğıdı "keyfim" için boş yere doldurmuş değilim. Bunlar, bundan sonra geliştirmek zorunda kalabileceğim hareketlerin, bu yazıların muhatap olarak aldığı partinin dostları tarafından olumsuz biçimde yorumlanamaması için de gerekliydi.

Birleşme kongresinden sonra, Engels ve ben, kısa bir bildiri yayınlayarak, sözkonusu ilke programı ile ortak hiç bir yanımız olmadığına değineceğiz.

Dışarda, partinin düşmanları tarafından yayılan ve kesin olarak yanlış olan, partinin Eisenach'taki eylemini buradan gizliden gizliye yönettiğimiz lafı dolaştırıldığı için de, bu gereklidir. Örneğin Bakunin, yakında yayınlanmış olan bir Rusça yazısında,[4] beni, yalnızca bu partinin bütün programlarından vb. sorumlu tuttuğu gibi, Liebknecht'in ilk günden beri Halkçı Parti ile **(Volkspartei)** yaptığı işbirliğinin tümünden de sorumlu tutuyor.

Bunlar olmasa da, mahkûm edilmesi gereken ve partinin moralini bozan bir programı, diplomatik bir suskunluk yoluyla olsa bile, tanımamak benim için bir görevdir.

İleriye doğru atılan her adım, her gerçek ilerleme, bir düzine programdan daha önemlidir. Eğer Eisenach Programını **aşmak** olanaklı olmazsa —ve koşullar buna elverişli olmazsa— muhataplarımızla, ortak düşmana karşı bir hareket anlaşması yapmakla yetinmeliyiz. Bunun tam tersine, (bunu uzun bir ortak çalışmayla böyle programların hazırlanabileceği bir zaman bırakmak dururken) ilkelerden programlar imal etmeye kalkışırsak, o zaman, herkesin gözü önünde, bütün dünyaya, partinin hareket düzeyini gösteren şâhıslar **(jalon)** yerleştirmiş oluruz. Lasalcı önderler, koşullar onları zorladığı için bize gelmekteydiler. Onlara, ilkeler üzerinde pazarlığa girişilmeyeceği daha başından söylenmiş olsaydı, bir hareket programı ya da ortak hareket için bir örgütlenme planı ile yetinmek zorunda kalırlardı. Bunun yerine, onların, tarafımızdan kabulünü zorunlu saydığımız yetkilerle karşımıza çıkmalarına izin veriliyor, ve böylece sana gereksinim duyan kimselere sığınmış oluyor. Ve bütün bunların üzerine tüy dikmek için de, onlar, birleşme kongresinden önce yeni

bir kongreye çağırıyorlar, bizim partimizin kongresi ise **Post Festum*** toplanıyor. Kendi partimizin her eleştirisinin ve her düşüncesinin önlenmek istendiği açıktır. Birleşme olgusunun yalnız işçilere mutluluk verdiği bilinmektedir, ama pek kısa zaman içinde elde edilen bu sonucun bedelinin çok pahalı olmadığı sanısı bir yanılgıdır.

Üstelik lasalcı iman maddelerinin kutsanması hesaba katılmazsa, program hiç bir değer taşımamaktadır.

Pek yakında size **Kapital**'in Fransızca yayınının son fasiküllerini göndereceğim. Fransız hükümeti yasakladığı için, yayını uzun zaman geciktirildi. Bu hafta ya da gelecek haftanın başında kitabın yayınlanması tamamlanmış olacaktır.[5] İlk altı fasikül elinize geçti mi? Bana Becker'in adresini bildirin ki, ona da bu son fasikülleri gönderebileyim.

Volksstaat kitabevinin kendine özgü tuhaf davranışları var. Örneğin bana **Köln Komünistleri Davası**'nın[6] basılmış nüshalarından henüz tek bir tane bile göndermediler.

Selâmlar.

KARL MARX

* Bayramdan sonra. —ç.

ALMAN İŞÇİ PARTİSİ PROGRAMININ* KENAR NOTLARI

KARL MARX

I

1. Emek bütün zenginliğin ve bütün kültürün kaynağıdır, ve üretken emek, ancak toplum içinde ve toplum tarafından olanaklı olduğu için, emeğin ürünü, tümüyle, eşit hakla, toplumun bütün üyelerine aittir.

Paragrafın Birinci Kısmı: "Emek bütün zenginliğin ve bütün kültürün kaynağıdır."

Emek, bütün zenginliğin **kaynağı** değildir.[7] **Doğa da**, emek kadar, (gerçek zenginlik olduğunda kuşku bulunmayan) kullanım-değerlerinin kaynağıdır, ki, emeğin kendisi de, doğal gücün, insanın emek-gücünün ifadesinden başka bir şey değildir. Çok yinelenmiş olan bu tümce, bütün abecelerde vardır, ve ancak emek, ona eşlik eden bütün nesneler ve davranışlarla birlikte, önceden geldiğini **söylemeden anlamak** koşulu ile, doğru bir tümcedir. Ama bir sosyalist program, böyle bir burjuva lafazanlığının, ona

* Kitabın "Ekler" bölümünde, Gotha Programının tam metnini bulacaksınız. —**Ed.**

anlam verecek olan **koşulların** susarak geçilmesine izin veremez. Ve ancak insan, daha başından, bütün iş araç ve gereçlerinin ilk kaynağı olan doğaya karşı onun sahibi gibi hareket ettiği, kendi malı olan bir nesne gibi davrandığı ölçüdedir ki, insanın emeği, kullanım-değerlerinin ve dolayısıyla servetin kaynağı olabilmektedir. Burjuvaların, emeğe, **bu doğa-üstü yaratma gücünü** yüklemeleri için önemli nedenler vardır: çünkü, emek, doğanın eklentisi olduğuna göre, bundan çıkan anlam, kendi emek-gücünden başka hiç bir şeye sahip bulunmayan insanın, her toplumda ve uygarlıkta, zorunlu olarak, emeğin nesnel koşullarını ellerine geçirmiş olan başka insanların kölesi olacaktır. Bu insan, bu yüzden, ancak bu ikincilerin izni ile çalışabilir ve yaşayabilir.

Ama önermeyi, olduğu gibi, ya da daha doğrusu bu topal haliyle bırakalım. Bundan ne gibi bir sonuç çıkarabiliriz? Besbelli ki şunu:

"Emek bütün zenginliğin kaynağı olduğuna göre, toplumda hiç kimse, bir emek ürünü olmayan servet edinemez. Demek ki, eğer bir kimse çalışmıyorsa, başkasının emeğiyle yaşıyordur; o, kültürünü bile başkasının emeğinden elde etmektedir."

Bunun yerine birinci önermeye, kütüğe sokulan kama gibi "**...duğu için**" çekim eki ile bir ikinci önerme ekleniyor ve birincisinden değil, ikinci önermeden kesin sonuç çıkarılıyor.

Önermenin İkinci Kısmı: "Üretken emek, ancak toplum içinde ve toplum tarafından olanaklıdır."

Birinci önermeye göre, emek, her zenginliğin ve her kültürün kaynağı idi, demek ki, emek olmadan toplum da olamaz. Oysa şimdi, tam tersine, "üretken" emeğin, toplum olmadan olanaksız olduğunu öğreniyoruz.

Aynı biçimde, gereksiz, hatta toplumsal bakımdan zararlı emeğin de, ancak toplum içinde, sanayiin bir kolu

haline gelebileceği, ancak toplum içinde aylaklığın olanaklı olduğu vb., vb. söylenebilirdi — kısaca bütün Rousseau baştan aşağı kopya edilebilirdi.

"Üretken" bir emek ne olabilir? Bununla, ancak, yararlı bir şey üreten emek kastedilebilir. Bir yabanıl —ve maymunluktan çıktıktan sonra insanoğlu bir yabanıldır—, taşla bir hayvanı öldürdüğü, meyve derlediği zaman vb., "üretken" bir emek gerçekleştirmektedir.

Üçüncü Olarak, Sonuç: "Ve üretken emek ancak toplum içinde ve toplum tarafından olanaklı olduğu için, emeğin ürünü, tümüyle, eşit hakla, toplumun bütün üyelerine aittir."

Ne güzel sonuç! Eğer, üretken emek, ancak toplum içinde ve toplum tarafından olanaklıysa, o halde, bu emeğin ürünü, toplumun malı olmalıdır — ve, birey olarak emekçiye ise, emeğin "koşulu" olan toplumun varlığını sürdürmesi için gerekli olanın dışında hiç bir şey yok.

Gerçekte, bu önerme, **her çağda, varolan toplumsal düzenin** savunucuları tarafından korunmuştur. Birinci olarak, onu izleyen bütün ıvır-zıvırla birlikte hükümetin iddiaları gelir, çünkü hükümet toplumsal düzenin korunmasıyla görevlendirilmiş toplumun organıdır; sonra bunun arkasından, hepsi de toplumun temeli vb. olan çeşitli özel mülkiyet biçimlerinin iddiaları gelir. Görüldüğü gibi, bu içi kof tümcelere istenen anlam verilmek için evirip çevirmek mümkündür.

Ancak şöyle kaleme alındığı zaman paragrafın birinci kısmı ile ikinci kısmı arasında, bir mantık bağı kurulabilir:

"Emek, ancak toplumsal emek olduğu zaman, zenginliğin ve kültürün kaynağı olabilir", ya da aynı anlama gelen: "ancak toplum içinde ve onun tarafından yerine getirildiğinde" denebilir.

Bu önerme, tartışma götürmez biçimde doğrudur,

çünkü, yalıtılmış emek (bunun maddî koşullarının gerçekleşmiş olduğunu varsayarsak), kullanım-değerleri yaratabilirse de, ne zenginlik, ne de kültür yaratamaz.

Şu önerme de aynı biçimde tartışma götürmez doğruluktadır:

"Emek, evrime uğrayarak toplumsal emek haline geldiği ve böylelikle zenginliğin ve kültürün kaynağı olduğu ölçüde, emekçide yoksulluk ve teslimiyet, çalışmayanda da servet ve kültür gelişir."

Bugüne dek bütün tarihin yasası böyledir. Demek ki, "emek" ve "toplum" üzerine genel lafazanlıklara girişileceğine, burada, bugünkü kapitalist toplumda, emekçiyi bu toplumsal belâyı yenmeye zorlayan ve onu, bunu başaracak ehliyete ulaştıran maddî ve öbür koşulların kesin olarak nasıl yaratıldığı tam ve doğru biçimde gösterilmeliydi.

Ama, gerçekte, biçim bakımından olsun, içerik bakımından olsun, bütün bu paragrafın, buradaki varlık nedeni, Partinin bayrağı üzerine, en yukarıya, lasalcı "emeğin tüm ürünü" formülünün slogan olarak yazılabilmesi içindir. "Emek ürünü", "eşit hak" vb. konularına ilerde döneceğim, çünkü ilerde de aynı şey biraz değişik biçimde karşımıza çıkmaktadır.

2. Bugünün toplumunda, emek araçları, kapitalist sınıfın tekelindedir. İşçi sınıfı için bundan doğan bağımlılık durumu, bütün biçimleriyle, yoksulluğun köleliğin nedenidir.

Enternasyonalin tüzüğünden alınmış olan bu tümce, "düzeltilmiş" bu biçimiyle yanlıştır.

Bugünün toplumunda, emek araçları, toprak sahiplerinin (toprak mülkiyeti tekeli, kapitalist tekelin temelidir de) ve kapitalistlerin tekelindedir. Enternasyonalin

tüzüğü, sözkonusu pasajda,* tekelci sınıfların ne birinin, ne de ötekinin adını söylemez. "**Emek araçlarının**, yani **yaşam kaynaklarının tekeli**"nden sözeder. "**Yaşam kaynakları**" sözcüklerinin eklenmesi, burada, toprağın emek araçları arasına katıldığını yeteri kadar açıklıkla gösterir.

Bu düzeltmeye gidildi, çünkü, Lassalle, bugün bilinen nedenlerle, **yalnızca** kapitalist sınıfa hücum ediyordu ve toprak sahiplerini hedef almıyordu.** İngiltere'de, kapitalist, çoğunlukla, fabrikasının kurulu bulunduğu toprağın sahibi bile değildir.

> 3. Emeğin kurtuluşu, emek araçlarının toplumun ortak mülkiyeti durumuna yükseltilmesini ve kolektif emeğin ürününün âdil bir şekilde paylaşılması ile topluluk tarafından düzenlenmesini gerektirir.

"Emek araçlarının ortak mülkiyet durumuna yükseltilmesi", bu, herhalde "ortak mülkiyet haline gelmesi" anlamına gelmektedir. Ama bunun üzerinde fazla durmuyorum.

"Emeğin ürünü" nedir? Emek tarafından yaratılan nesne ya da onun değeri mi? Ve, bu sonuncu durumda da, ürünün tüm değeri mi ya da, yalnızca, emeğin tüketilen üretim araçlarının değerine eklemiş olduğu değer kısmı mı?

"Emek ürünü", Lassalle'da, olumlu iktisadî kavramların yerini tutan belirsiz bir kavramdı.

* Sözkonusu pasaj (Marx tarafından 1864'te yazılmış olan) I. Enternasyonalin tüzüğünün ünlü önsözünde bulunmaktadır:

"Emekçilerin, emek araçlarını, yani yaşam kaynaklarını mülkiyetinde tutanlara iktisadî bağımlılığının, bütün biçimleriyle köleliğin, toplumsal yoksulluğun, fikrî alçalmanın ve siyasal bağımlılığın birinci nedeni olduğunu [gözönünde tutarak]..." (Karl Marx: **Adresse inaugurale de l'Association internationale des travilleurs**, başta gelen Marx'ın Engels'e bir mektubu ve sona eklenen Derneğin tüzüğüne girişle birlikte, s. 22, Bureau d'éditions, Paris, 1933.) —**Ed.**

** Bu kitabın Dördüncü Bölümünde, Marx'ın Kugelmann'a mektubuna bakınız. —**Ed.**

"Âdil paylaşma"[8] ne demektir?

Burjuvalar bugünkü paylaşmanın "âdil" olduğunu iddia etmiyorlar mı? Ve gerçekten de bugünkü üretim biçimi esasına göre bu paylaşma, biricik "âdil" paylaşma değil midir? Ekonomik ilişkiler, hukukî fikirler tarafından mı düzenlenmiştir, yoksa, tersine, hukukî ilişkiler ekonomik ilişkilerden mi doğar? Mezhep sosyalistlerinin[9] de bu "âdil" paylaşma hakkında çeşitli görüşleri yok mudur?

Burada bu içi kof "âdil paylaşma" deyimi ile ne kastedildiğini bilmek için birinci paragrafı bu paragrafla karşılaştırmalıyız. Bu son paragraf "emek araçlarının ortak mülkiyet olduğu ve kolektif emeğin topluluk tarafından düzenlendiği" bir toplum gözönünde bulunduruyor, birinci paragraf ise "ürünün tümünün, eşit hakla, toplumun bütün üyelerine ait olduğunu" bize gösteriyor.

"Toplumun bütün üyelerine" mi? Çalışmayanlara da mı? O zaman "emeğin ürününün tümü" ne oluyor? — Toplumun yalnız çalışan üyelerine mi gidiyor? O zaman toplumun bütün üyelerinin "eşit hakkı" ne olacak?

Ama besbelli ki "toplumun bütün üyeleri" ve "eşit hak", gelişigüzel söylenmiş şeyler. Bunun özü şudur ki, bu komünist toplumda, her emekçi, Lassalle'vari, "emeğin tüm ürününü" alabilecektir.

Eğer biz "emeğin ürünü"nü (**Arbeitsertrag**), emek tarafından yaratılan nesne anlamında (**Produkt der Arbeit**) alırsak, o halde, topluluğun emeğinin ürünü, "toplumsal ürününün tamamıdır (**das gesellschaftliche Gesamptprodukt**).

Bundan şunlar çıkarılmalıdır:

Birincisi: yıpranan üretim araçlarının yenilenmesine ayrılan bir fon;

İkincisi: üretimi artırmak için bir ek bölüm;

Üçüncüsü: kazalara karşı, doğal olaylardan vb. ileri gelen aksamalara karşı güvence ya da yedek bir fon.

Önemi, kısmen, sözkonusu araçların ve güçlerin durumundan, olasılıklar hesabı yardımıyla belirlenecek olan payın, "emeğin tüm ürünü" üzerinden çıkarılması, ekonomik bir zorunluluktur; her ne olursa olsun, bunlar, hiç bir biçimde eşitlik ve adalet temeli üzerinde hesaplanamaz.

Geriye toplam ürünün tüketime sunulacak olan öteki kısmı kalıyor.

Ama bireyler arasında paylaşmaya gidilmeden önce, başka çıkarmalar da yapılmalıdır:

Birincisi: üretimden bağımsız olan yönetimin genel giderleri.

Bugünün toplumunda olanlara oranla, bu kısım, bir hamlede azamiye çıkmaktadır ve yeni toplum geliştiği ölçüde azalır.

İkincisi: topluluğun gereksinimlerini karşılamaya ayrılanlar: okul, sağlık kurumları vb..

Bugünkü toplumda olanlara oranla, bu kısım da birdenbire büyük önem kazanacaktır, ve yeni toplum geliştiği ölçüde, bu önem artar.

Üçüncüsü: çalışamayanların vb. geçimi için gerekli fonlar, yani bugün resmî kamu yardımı olarak adlandırılanların kapsamına girenler.

Ancak, o zaman, Lassalle'ın etkisindeki programın sınırlı bir tarzda gözönünde tuttuğu "paylaşmaya" varmış oluruz, yani tüketim nesnelerinin ortaklığın üreticileri arasında bireysel olarak üleşilecek olan kısmına varmış oluruz.

Her ne kadar üreticiden birey olarak alınan, toplumun üyesi olarak doğrudan ya da dolaylı bir biçimde kendisine geri veriliyorsa da, "emeğin tüm ürünü" daha şimdiden gizlice "ürünün bir kısmına" dönüşmüş bulunmaktadır.

Tıpkı "emeğin tüm ürünü" terimi dağılıp yok olduğu

gibi, aynı biçimde, genel olarak "emeğin ürünü" terimi de dağılıp yok olacaktır.

Üretim araçlarının ortak mülkiyeti üzerine kurulu ortaklaşa bir toplumsal düzen içinde, üreticiler **ürünlerini** değişmezler; aynı biçimde, ürünlerin içerdiği emek, burada, bu ürünlerin **değeri olarak,** onların taşıdığı gerçek bir nitelik olarak görünmez, çünkü artık, **kapitalist toplumda,** kullanım, tam tersine, bireyin emekleri, dolambaçlı bir yol izleyerek değil, doğrudan, topluluğun emeği nin bir parçası haline gelmektedir. Tuhaflığından ötürü bugün bile yersiz bulunabilen "emeğin ürünü" deyimi, böylelikle bütün anlamını yitirmiş olmaktadır.

Burada karşılaştığımız şey, kendine özgü olan temeller üzerinde **gelişmiş** olan bir komünist toplum değildir, tersine, kapitalist toplumdan **çıkıp geldiği** biçimiyle bir komünist toplumdur; dolayısıyla, iktisadî, manevî, entelektüel, bütün bakımlardan, bağrından çıktığı[10] eski toplumun damgasını hâlâ taşıyan bir toplumdur. Bu bakımdan üretici birey olarak —gerekli indirimler yapıldıktan sonra—, topluma vermiş olduğunun karşılığını alır. Onun topluma verdiği şey, birey olarak, kendi emek **miktarıdır.** Örneğin toplumsal emekgünü, bireysel emek saatleri toplamını temsil eder; her üreticinin birey olarak emek zamanı, toplumsal emekgünü olarak sunmuş olduğu kısımdır, onun bu bakımdan katkısıdır. O, toplumdan, şu kadar emek verdiğini saptayan bir bono alır (bunda kolektif fonlar için sarfetmiş olduğu emeğin indirimi yapılmıştır) ve, bu bono ile, toplumun üretim maddeleri stoklarından emeğinin eşit bir miktarının maliyeti kadar bir miktar alır. Topluma, bir biçimde sunmuş olduğu emek miktarını, ondan başka bir biçimde geri alır.[11]

Besbelli ki, burada uygulanan ilke, eşit değerler değişimi olduğu ölçüde, meta değişimine hükmeden ilkenin aynıdır. Esas ve biçim değişiktir, çünkü koşullar değişik

olduğundan, kimse emeğinden başka bir şey sunamadığı gibi, bireyin mülkiyetine bireysel tüketim maddelerinden başka hiç bir şey geçemez. Ama birey olarak ele alınan üreticiler arasında bu maddelerin paylaşılması konusunda egemen ilke, eşdeğer metaların değişimine hükmeden ilkeden farksızdır: bir biçimdeki aynı miktar emek, başka bir biçimdeki aynı miktar emekle değişilmektedir.

Demek ki, burada da, **eşit hak**, ilke olarak, ilke ile pratik çelişmemekle birlikte, **burjuva** hukukundan başka bir şey değildir, oysa bugün eşdeğerler arasındaki değişim metalarda ancak ortalama olarak mevcuttur ve bireysel durumlarda sözkonusu değildir.

Ama bu ilerlemeye karşın, **eşit hak**, hâlâ burjuva sınırlar içinde kalmaktadır. Üreticinin hakkı, sunmuş olduğu emekle **orantılıdır**; buradaki eşitlik, emeğin ortak ölçü birimi olarak kullanılmasından ibarettir.

Ama bir birey, fizik ya da moral bakımından bir başkasından üstün olabilir, o zaman aynı zamanda içinde daha fazla emek sarfetmiş olabilir ya da daha uzun süre çalışabilir; ve emeğin bir ölçü hizmetini yerine getirebilmesi için, süresi ve yoğunluğu saptanılmalıdır, yoksa bir birim olmaktan çıkar. Bu **eşit** hak, eşit olmayan bir emek için eşit olmayan bir haktır. Hiç bir sınıf farkı tanımaz, çünkü her insan bir diğeri gibi bir emekçidir; ama bireylerin yeteneklerinin eşitsizliğini açıkça tanır ve verim kapasitesini doğal bir ayrıcalık olarak kabul eder. **Demek ki, bu, özünde, her hak gibi eşitsizliğe dayanan bir haktır.** Niteliği gereği, hak, ancak aynı ölçü birimi kullanıldığında sözkonusu olabilir; ama eşit olmayan bireyler (ve bunlar eşit olsalardı ayrı ayrı bireyler olamazlardı) ancak aynı açıdan değerlendirildiklerinde, **belirli** bir yönden ele alındıklarında; örneğin, bu durumda olduğu gibi, geri kalan her şeyden yalıtarak yalnızca **emekçi olarak** hesaba katıldıklarında, ortak bir birimle ölçülebilirler. Öte yan-

dan: bir işçi evlidir, öteki değildir; birinin ötekinden daha çok çocuğu vardır, vb., vb.. Bu durumda eşit emek sarfettikleri halde ve dolayısıyla toplumsal tüketim fonundan eşit ölçüde yararlanma olanağına sahip bulundukları halde, biri gerçekten ötekinden çok almaktadır, biri ötekinden daha zengindir vb.. Bütün bu sakıncalardan uzak durabilmek için, hak eşit olmamalıydı.

Ama bu gibi kusurlar uzun ve sancılı bir doğumdan sonra kapitalist toplumdan çıkıp geldiği biçimiyle komünist toplumun birinci aşamasında kaçınılmaz şeylerdir. Hukuk, hiç bir zaman, toplumun iktisadî durumundan ve ona tekabül eden uygarlık derecesinden daha yüksek olamaz.

Komünist toplumun daha yüksek bir aşamasından, bireylerin işbölümüne ve onunla birlikte kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkiye kölece boyun eğişleri sona erdiği zaman; emek, yalnızca bir geçim aracı değil, ama kendisi birincil yaşamsal gereksinim haline geldiği zaman; bireylerin çeşitli biçimde gelişmeleriyle, üretici güçler de arttığı ve bütün kolektif zenginlik kaynakları gürül gürül fışkırdığı zaman, ancak o zaman, burjuva hukukunun dar ufukları kesin olarak aşılmış olacak ve toplum, bayraklarının üstüne şunu yazabilecektir: "Herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinimine göre!"

"Emeğin tüm ürünü" deyimi üzerinde olduğu gibi "eşit hak", "âdil bir şekilde paylaşma" deyimleri üzerinde özellikle durdum, amacım, partimize, bir yandan geçmişte belli bir dönemde bir anlam taşımış olan, ama bugün artık battallaşmış olan lafazanlıktan başka bir şey olmayan kavramları, bir yandan dogmalar gibi kabul ettirmek isteyenlerin ve öte yandan partiye büyük emeklerle telkin edilmiş olan ve onda kök salmış bulunan gerçekçi kavramları baltalayanların ve bunu Fransız demokrat ve sosyalistlerinin tekerlemesi olan hukukî bir ideolojinin

saçmalıkları ile ya da başka araçlarla yapmaya kalkanların bu girişimlerinin ne kadar canice olduğunu göstermektir.

Bütün yukarda söylediklerim bir yana, gene de şu **paylaşma** diye adlandırılan şey üzerinde bu kadar söz edilmesi ve bunun vurgulanması bir hatadır.

Bütün çağlarda, tüketim maddelerinin dağıtımı, bizzat üretim koşullarının dağıtılış tarzının bir sonucundan başka bir şey değildir. Ama bu dağıtılış, üretim tarzının kendisinin bir niteliğidir. Örneğin, kapitalist üretim tarzı, yığınlar, ancak üretimin kişisel koşullarına: işgücüne sahip bulunurken, üretimin maddî koşullarının,* çalışmayanlara kapitalist mülkiyet ya da toprak mülkiyeti biçiminde sunulmasını buyurur. Eğer üretimin unsurları bu biçimde dağıtılırsa, tüketim maddelerinin bugünkü dağıtımı, bundan kendiliğinden çıkar. Üretimin maddî koşulları, emekçilerin kendilerinin kolektif mülkiyeti olunca, tüketim maddelerinin bugünkünden değişik bir dağılımı aynı biçimde bu yeni durumun sonucu olacaktır. Vülger sosyalizm (ve onun aracılığıyla demokrasinin bir fraksiyonu) burjuva iktisatçılarından, dağıtımı üretim tarzından bağımsız bir şey sayma ve bu yüzden de sosyalizmin özünde dağıtım çevresinde dönüp dolaştığını hayal etme âdetini miras almıştır. Gerçek ilişkiler uzun zamandan beri açıklığa kavuşturulmuş olduğuna göre, bunlara bir kez daha geri dönmek neye yarar?

> 4. Emeğin kurtuluşu, işçi sınıfının eseri olmalıdır, işçi sınıfının karşısında, bütün öteki sınıflar **ancak gerici bir kitle** *oluştururlar.*

Birinci tümcecik, Enternasyonal tüzüğü önsözünden gelmedir, ama buraya "ıslah edilerek" alınmıştır.[12] Bu

* Yani üretim araçları (toprak, binalar, avadanlık vb.). —**Ed.**

önsözde şöyle yazar: "Emekçiler sınıfının kurtuluşu, emekçilerin kendi eseri olacaktır";* oysa burada kurtarmakla görevli bulunan "emekçiler sınıfı"dır — neyi? "Emeği". Anlayabilen anlasın.

Bu yetmiyormuş gibi arkadan gelen tümcecik, su katılmamış lasalcı bir aktarmadır: "İşçi sınıfının karşısında, bütün öteki sınıflar **ancak gerici bir kitle oluştururlar.**"

Komünist Manifesto'da şöyle yazılıdır: "Bugün, burjuvaziye karşı olan bütün sınıflardan, yalnız proletarya, **gerçekten devrimci bir sınıftır.** Öteki sınıflar büyük sanayi ile yıkıma doğru gitmekte ve mahvolmaktadırlar; proletarya, tersine, onun en öz ürünüdür."[13]

Büyük sanayiin etkeni olduğu sürece, burjuvazi, burada, eskimiş olan üretim tarzının ürünü olan toplumsal durumlarını korumaya azimli feodallerin ve orta sınıfların karşısında, devrimci bir sınıf olarak değerlendirilmektedir. Demek ki, feodaller ve orta sınıflar, **burjuvazi ile birlikte** tek bir gerici kitle oluşturmuyorlar.

Öte yandan, proletarya, kendisi de büyük sanayiden doğmuş bir sınıf olarak, üretimi, burjuvazinin sürdürmeye uğraştığı kapitalist nitelikten arındırma eğilimi gösterdiği için, burjuvazi karşısında, devrimci bir sınıftır. Ama **Manifesto,** "orta sınıfların ... proletarya saflarına geçmelerinin kaçınılmaz olması bakımından ... devrimci olduklarını"[14] da buna ekler.

Bu bakımdan, orta sınıfları, burjuvaziyle birlikte ve hele feodalleri de bunlara katarak, işçi sınıfının karşısına "tek bir gerici kitle" olarak çıkarmak da, bir saçmalıktır.

Son seçimler sırasında, zanaatçılara, küçük sanayicilere vb. ve köylülere de "siz, bizim karşımızda, burjuva-

* Fransızca metinde: "Gotha Programının Eleştirisi"nde, "**la classe des travailleurs**" ("emekçiler sınıfı") (s. 34); "Birinci Enternasyonalin Önsözü ve Tüzüğü"nde "**la classe ouvrière**" ("işçi sınıfı") (s. 142). —ç.

lar ve feodallerle birlikte tek bir gerici kitle oluşturuyorsunuz" diye haykırıldı mı?

Lassalle, kendi kaleme aldığı kutsal yazılarını, müritleri nasıl ebzere biliyorsa, **Komünist Manifesto**'sunu öyle ezbere bilirdi. Onu bu ölçüde kabaca tahrif etmesi, burjuvaziye karşı, ancak, mutlakiyetçi ve feodal hasımlarıyla ittifakını süslemek içindi.

Yukarda aktarılan paragrafta, Lassalle'ın vecizesi, öylesine mantık silsilesi dışında kaleme alınmıştır ki, Enternasyonalin tüzüğündeki tahrif edilmiş tümcecikle hiç bir ilişiği kalmamıştır. Demek ki, burada, sözkonusu olan, bir saygısızlıktır, ve doğrusunu söylemek gerekirse, Bay Bismarck'ın indinde hiç de tatsız sayılmayacak bir saygısızlık, Berlinli Marat'ın bol bol imal ettiği kabalıklardan biridir.[15]

> 5. İşçi sınıfı, bütün uygar ülkelerin işçilerinin ortak çabasının zorunlu sonucunun, halkların uluslararası kardeşliği olacağını bilerek, kurtuluşu için, ilkönce, **bugünkü ulusal devlet çerçevesi içinde** çalışır.

Komünist Manifesto'nun ve daha önceki sosyalizmin tümünün tersine, Lassalle, işçi hareketini, en dar ulusal açıdan kavramıştır. Program tasarısında, Lassalle'ın bu yolu izlenmektedir ve bu, Enternasyonalin eyleminden sonra yapılmaktadır!

Besbelli ki, işçi sınıfı, savaşım verebilmek için **sınıf olarak** kendi ülkesinde örgütlenmelidir ve her ülke, ayrı ayrı bu sınıf savaşımının sahnesidir. İşte işçi sınıfının savaşımı, bu anlamda ulusal nitelik taşır, içeriği bakımından değil, ama **Komünist Manifesto**'nun da dediği gibi, "biçimi bakımından" ulusal. Ama "bugünkü ulusal devlet çerçevesinin", örneğin Alman İmparatorluğunun kendisi de, iktisadî bakımdan, dünya pazarının "çerçevesi içine" ve siyasal bakımdan da devletler sistemi "çerçevesi içine"

girer. Her tüccar bilir ki, Alman ticareti, aynı zamanda, dış ticarettir ve Bay Bismarck'ın büyüklüğü de **uluslararası** politikasının niteliğinden ötürüdür.

Peki Alman İşçi Partisi, enternasyonalizmini neye indirgemektedir? Çabasının sonucunun **"halkların uluslararası kardeşliği** olacağı" bilincine — burjuva bir kuruluş olan Özgürlük ve Barış Ligasından[16] aktarılmış, işçi sınıflarının egemen sınıflara ve onların hükümetlerine karşı ortak savaşımında, uluslararası kardeşliğin bir eşdeğeri gibi yutturulmak istenen parlak bir ifade. Onun için Alman işçi sınıfının **uluslararası görevleri** hakkında tek sözcük yok! Ve işte, daha şimdiden bütün öteki ülkelerin burjuvazisiyle kendisine karşı birlik kuran kendi burjuvazisine karşı olsun, Bay Bismarck'ın uluslararası komplolar düzenleme politikasına karşı olsun, bu sınıf, işte böyle meydan okuyacaktır!

Gerçekte, programın enternasyonalizmi, serbest değişimci partininkinden çok daha gerilerdedir. Bu parti de, hareketinin sonal sonucunun "halkların uluslararası kardeşliği" olduğunu iddia ediyor. Ama hiç değilse bu parti, her halkın kendi ülkesinde ticaret yapmasıyla yetinmeyerek, değişime, uluslararası bir nitelik kazandırmak için **bir şeyler yapıyor.**

İşçi sınıflarının uluslararası hareketi, hiç de **Uluslararası Emekçiler Derneği**'nin[17] var olup olmamasına bağlı değildir. Enternasyonal, bu harekete bir merkezî organ kazandıracak bir ilk girişimdi; harekete kattığı hızdan ötürü uzun vadeli sonuçlar vermiş olan, ama Paris Komününün düşmesinden sonra **birinci tarihsel biçimiyle** uzun süre varlığını sürdürmesi mümkün olmayan bir girişim.

Bismarck'ın **Nourddeutsche**'si,[18] efendisini memnun etmek için, Alman İşçi Partisinin yeni programında enternasyonalizmi lânetlediğini ilân ederken tamamen haklıydı.

II

Bu ilkelerden hareket eden Alman İşçi Partisi bütün yasal yollardan yararlanarak, Özgür Devleti —ve— sosyalist toplumu kurma; bütün biçimleriyle olduğu gibi ... ücretlerin **tunç yasası** ile birlikte ücret sistemini ortadan kaldırma; her türlü toplumsal ve siyasal eşitsizliğe son verme yolunda çaba harcar.

"Özgür" devlet konusuna ilerde döneceğim.

Demek ki, gelecekte, Alman İşçi Partisinin, Lassalle'ın "tunç yasası"na inanması gerekecektir! Bu yasanın tüm yıkıma uğramaması için, "ücretlerin tunç yasasıyla **birlikte** ücretli sistemin ortadan kaldırılması"ndan sözetme deliliği edilmektedir (burada ücret sistemi denmeliydi). Eğer ben, ücret sistemini ortadan kaldırıyorsam, pek doğaldır ki, aynı zamanda, onun yasalarını da ortadan kaldırıyorum demektir, bu yasalar ister "tunç"tan olsun, ister süngerden. Ama Lassalle'ın ücret sistemine karşı savaşımı, hemen hemen özellikle bu sözde yasa çevresinde döner dolaşır. Onun için Lassalle mezhebinin bu işten muzaffer çıktığını iyice göstermek için, "ücret sistemi"nin, "ücretlerin tunç yasası ile birlikte" ortadan kaldırılması, ve onsuz kaldırılmaması gerekmektedir.

Bilindiği gibi "ücretlerin tunç yasası"nda Goethe'nin "sonsuz, büyük tunç yasaları"ndan aktarılmış "tunç" sözcüğü dışında hiç bir şey Lassalle'a ait değildir. **Tunç** sözcüğü ortodoks müminlerin birbirini tanımalarına yarayan işarettir. Ama ben, bu yasayı, Lassalle'ın damgası ile kabul ediyorsam ve bunun sonucu olarak da bu yasaya onun atfettiği anlamı veriyorsam, bunun kökenini de kabullenmem gerekir. Hem ne kökendir bu; Lassalle'ın ölümünden az sonra Lange'nin işaret ettiği gibi, bu, (Lange'nin kendisinin de savunduğu) Malthus'un nüfus teorisinden başka bir şey değildir.[19] Ama bu teori doğruysa, ücret sistemini yüz kez ortadan kaldırsam da, yasayı orta-

dan **kaldıramam**, çünkü yasa, yalnızca ücret sistemini yönetmez, **bütün** toplumsal sistemi yönetir. Burjuva ekonomistleri, işte buna dayanarak, elli yıldan hatta daha uzun bir süreden beri, sosyalizmin eşyanın doğasında temelini bulan yoksulluğu ortadan kaldıramayacağını, ancak yoksulluğu genelleştirebileceğini, toplumun bütün yüzeyine yayabileceğini tanıtlamaya kalkışmışlardır!

Ama işin esası bu değil. Lassalle'ın sunduğu bu yasanın **yanlış** anlatım biçimini hesaba katmasak bile, gerçekten isyan ettirici gerileme şudur:

Lassalle'ın ölümünden beri, parti**miz**, emeğin ücretinin **göründüğü** gibi, **emeğin değeri** (ya da **fiyatı**) değil de, yalnızca **emek-gücünün değerinin** (ya da **fiyatının**) kılık değiştirmiş bir biçimi olduğu yolundaki bilimsel görüşü benimsemiştir. Böylece eski burjuva ücret kavramı ya aynı zamanda şimdiye kadar ona karşı yöneltilmiş olan bütün eleştiriler itilmiş oluyordu, ve ücretli işçinin kendi geçimini sağlamasına, başka bir deyişle var olmasına, ancak kapitalistler için (ve onlarla birlikte artı-değerle yaşayan başkaları için) belli bir süre bedava çalıştığı ölçüde izin verildiği; bütün kapitalist üretim sisteminin emek-gününün uzatılmasıyla ya da verimliliğin geliştirilmesiyle, yani emek-gücünün daha büyük bir gerilimi ile vb. bu bedava çalışma süresini uzatmayı hedef tuttuğu; bunun sonucu olarak da ücretli emek sisteminin bir kölelik sistemi olduğu ve, işçinin aldığı ücret az ya da çok ne olursa olsun, toplumsal üretken emek-gücü geliştiğinden, daha da ağır bir kölelik sistemi olduğu açıkça saptanmıştı. Ve şimdi bu doğru görüşün partimizce her geçen gün daha geniş ölçüde benimsendiği bir sırada. Lassalle'ın ücret konusunda tam **bilisiz** olduğunun ve tıpkı burjuva iktisatçıları gibi görünüşü özle karıştırdığının bilinmesi gerekirken onun dogmalarına dönülmektedir.

Bu, sanki, köleliğin gizine ensonu nüfus etmiş olan

bir köleler isyanından, eskimiş kavramlardan bir türlü ayrılamayan bir kölenin isyan programına, "kölelik ortadan kaldırılmalıdır, çünkü kölelik sisteminde köle bakımı pek yüksek olmayan belli bir azamiyi aşamaz!" diye yazması gibi bir şey.

Partimiz temsilcilerinin, partinin kitlesi saflarında yayılmış olan kavrama karşı böyle korkunç bir suikaste girişebilmiş olmaları olgusu, tek başına, bu temsilcilerin uzlaşma programının kaleme alınmasından nasıl bir canice hafiflikle ve kötü niyetle çalıştıklarını gösterir!

Paragrafı sona erdiren o tantanalı ama muğlak formül yerine, "her türlü toplumsal ve siyasal eşitsizliğe son verilmesi" yerine, şöyle denmeliydi: sınıf farklarının ortadan kaldırılmasıyla, bu farklardan doğan her türlü toplumsal ve siyasal eşitsizlik kendiliğinden ortadan kalkar.

III

> **Toplumsal sorunların çözüm yollarının hazırlanması** için, Alman İşçi Partisi, **devletin yardımı ile, emekçi halkın demokratik denetimi altında** üretim birliklerinin kurulmasını talep eder. Üretim birlikleri sanayide ve tarımda öyle geniş ölçüde kurulmalıdır ki, **tüm olarak emeğin sosyalist örgütlenmesi bundan doğabilsin.**

Lassalle'ın "ücretlerin tunç yasası"ndan sonra, peygamberin bu her derde devasından sonra, buna lâyık tarzda "yolların hazırlanmasına" girişiliyor. Mevcut sınıf savaşımının yerine, kof bir gazeteci formülü olan **"toplumsal sorun"** konuyor ve bunun "**çözüm**"ü için "yollar hazırlanıyor." Toplumun devrim yoluyla biçim değiştirmesi sürecinden hareket edileceğine, "tüm olarak emeğin sosyalist örgütlenmesi", "devlet yardımına" bağlanıyor, o yardım ki, devlet tarafından (emekçilerin değil) kendisinin

"kurduğu" üretim kooperatiflerine verilecektir. Yeni bir toplumun, devletin malî desteğiyle, bir demiryolunun yapılması kadar kolaylıkla kurulabileceğini sanmak, işte Lassalle'a lâyık bir kuruntu!

Biraz olsun utanıldığı için, "devlet yardımı"... "emekçi halkın" demokratik denetimi altına konmaktadır.

Her şeyden önce, Almanya'da "emekçi halk", çoğunlukla proleterlerden değil, köylülerden oluşur.

Üstelik, **demokratisch**, Almanca **volksherrschaftlich**'in yerini tutmaktadır. O halde "emekçi halkın halkçı ve egemen denetimi (**volksherschaftliche Kontrolle**)" ne demektir? Ve hele bu, bu biçimde devlet yardımı isteğinde bulunarak, iktidarda olmadığının, hatta iktidarı alacak olgunluğa gelmediğinin tam bilincinde bulunduğunu açığa vuran bir emekçi halk adına söyleniyorsa! Buchez'nin Louis-Philippe zamanında, Fransız sosyalistlerine **karşı** öğütlediği ve sonradan **Atelier**'nin[20] gerici işçilerinin benimsedikleri bu reçetenin eleştirisine girişmeyi gereksiz sayıyorum. Ama gene de asıl skandal, bu harika denecek ölçüde özgül devanın programda yer alışı değildir. Asıl skandal, sonuçta, sınıf hareketi görüşünün terkedilerek, mezhep hareketi görüşüne dönülmüş olmasıdır.

Emekçilerin kolektif üretim koşullarını toplum ölçüsünde kurmak istediklerini, ve bu yolda başlangıç olarak bunu ulusal ölçüde yapmak istediklerini söylemek, ancak bu emekçilerin bugünkü üretim koşullarını altüst etmek istedikleri anlamına gelebilir; ve bunun, devlet tarafından paraca desteklenen kooperatif birliklerinin meydana getirilmesiyle hiç bir ilişiği yoktur. Ve bugünkü kooperatif birlikler de[21] ancak emekçilerin elinde bağımsız kuruluşlar oldukları ve ne hükümetler, ne de burjuvalar tarafından korunmadıkları ölçüde bir değer taşırlar.

IV

Şimdi demokratik bölüme geliyorum.

A. "Devletin özgür kuruluşu"

İlkönce, II. Bölümde görüldüğü gibi, Alman İşçi Partisi "özgür devleti" gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir.

Özgür devlet ne olabilir? Özgür devleti kurmak, hiç de boynu eğik tâbilerin dargörüşlü zihniyetinden kendilerini kurtarmış olan emekçilerin amacı değildir. Alman İmparatorluğunda "devlet", hemen hemen Rusya'daki kadar "özgür"dür. Özgürlük, toplumun üstüne yerleştirilmiş bir organizma olan devleti, topluma tamamen bağımlı bir organizma biçimine sokabilmektir, ve bugün bile devlet biçimleri "devletin özgürlüğü"nün sınırlandırılması ölçüsünde az ya da çok özgürdür, ya da değildir.

Alman İşçi Partisi —hiç değilse bu programı kabul ederse— sosyalist fikirleri pek yüzeyde benimsemiş olduğunu gösterir; bugünkü toplumu (ve gelecekteki herhangi bir toplum için de aynı şey doğrudur), bugünkü devletin **temeli** olarak kabul edeceğine (gelecekteki devletin temeli, geleceğin toplumu olacaktır), tam tersine, devlet, kendi **entelektüel, manevî ve özgür temellerine** sahip bağımsız bir gerçeklik olarak ele alınmaktadır.

Ve bu yetmiyormuş gibi, program, **"bugünkü devlet", "bugünkü toplum"** gibi deyimleri nasıl korkunç şekilde kötüye kullanıyor, taleplerin yöneltildiği devlet konusunda ne korkunç anlaşmazlıklara yolaçıyor!

"Bugünkü toplum", ortaçağ unsurlarından azçok arınmış, her ülkeye özgü tarihsel evrim tarafından azçok değişikliğe uğratılmış, azçok gelişmiş bütün uygar ülkelerde varolan kapitalist toplumdur. "Bugünkü devlet" ise, tersine, sınırlar aşıldıkça değişir. Devlet, Prusya-Almanya

İmparatorluğunda başka türlüdür, İsviçre'de başka; İngiltere'de başka türlüdür, Amerika Birleşik Devletleri'nde başka. Demek ki, "bugünkü devlet", bir uydurmadan başka bir şey değildir.

Bununla birlikte, ayrı ayrı uygar ülkelerin ayrı ayrı devletlerinin, hepsinin, biçimlerinin çeşitliliğine karşın, şu ortak yanları vardır: ki bu da, kapitalist anlamda azçok gelişmiş çağdaş burjuva toplumunun alanı üzerinde kurulu olmalarıdır. Bu yüzden, bunların bazı ortak temel nitelikleri vardır. Bu anlamda, devlete şu anda kökenlik eden burjuva toplumunun artık var olmayacağı gelecekle karşıtlığını belirtmek için, türü bakımından bir anlatım olarak "bugünkü devlet"ten sözedilebilir.

Bu durumda şu soruyla karşı karşıya geliyoruz: komünist bir toplumda devlet, hangi değişikliğe uğrayacaktır? Başka bir deyişle: böyle bir toplumda devletin bugünkü görevlerine benzer hangi toplumsal görevler bulunacaktır? Bu soruyu, ancak bilim yanıtlayabilir; ve Halk sözcüğünü Devlet sözcüğüyle binbir biçimde çiftleştirerek bu sorun bir arpa boyu ilerletilmiş olmaz.

Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinden ötekine devrim yoluyla geçiş dönemi yer alır. Buna bir siyasal geçiş dönemi tekabül eder ki, burada, devlet, **proletaryanın devrimci diktatörlüğünden** başka bir şey olamaz.[22]

Programın, şimdilik, ne bu iktidarla, ne de komünist toplumdaki geleceğin devletiyle ilgilenmesinin gereği yoktur.

Programın siyasal taleplerinde herkesin bildiği eski demokratik nakarattan fazla bir şey yok: genel oy hakkı, doğrudan yasama, halk hukuku, halk milisi vb.. Bunlar yalnızca burjuva Halkçı Partinin,[23] Barış ve Özgürlük Ligasının yankılarıdırlar. Hayali zorlayan abartmalarla şişirilmiş kavramlar olarak sunulmadıkları ölçüde, bunlar,

şimdiden **gerçekleşmiş** taleplerden başka bir şey değildir. Ancak bunu gerçekleştirmiş olan devlet, Alman İmparatorluğu sınırları içindeki devlet değildir, İsviçre'deki Amerika Birleşik Devletleri'ndeki vb. devlettir. Bu cins "geleceğin devleti", Alman İmparatorluğunun "çerçevesi" dışında olsa bile, bugün var olan bir devlettir.

Ama bir şey unutulmuştur. Alman İşçi Partisi, "bugünkü ulusal devlet" içersinde, yani **kendi devleti**, Prusya-Almanya İmparatorluğu içersinde hareket ettiğini açıkça söylediğine göre, —yoksa bu partinin istemlerinin büyük bir kısmı saçma olurdu, çünkü elde edilmesi olanaksız bir şey istenmez—, partinin şu en önemli noktayı unutmaması gerekirdi: bütün bu güzel küçük şeyler, halk egemenliği denen şeyin tanınmasının kapsamına girer, ve bu bakımdan ancak **demokratik bir cumhuriyette** bunlar yerinde sayılabilir.

Fransız işçilerinin Louis-Philippe ve Louis-Napoléon zamanında programlarına yazdıkları demokratik cumhuriyet isteminin ileri sürülmesine cesaret edilemiyorsa —ve böyle davranılmakla doğru hareket edilmektedir, çünkü durum ihtiyatı gerektirmektedir—, ancak demokratik bir cumhuriyette bir anlam taşıyan şeyleri, parlamenter biçimler şeklindeki süsler taşıyan feodal unsurlarla burjuva etkiler karışımlı bürokratik yapısı polis zırhı ile pekiştirilmiş bir askerî despot yönetimden başka bir şey olmayan bir devletten, ancak demokratik cumhuriyet koşullarında anlam taşıyabilecek şeyler istemek gibi "dürüst" olmadığı kadar saygıdeğer de olmayan hilelere de başvurulmamalıydı ve bu devlete, bu gibi istemlerin "yasal yoldan" kabul ettirilebileceği yüksek sesle ilân edilmemeliydi.

Demokratik cumhuriyette bin yıllık bir çağın gelişini gören ve burjuva toplumun bu sonuncu devlet biçimi altında sınıflararası büyük savaşın verileceğinden kuşku-

su olmayan kaba demokrasinin kendisi de, polisin izin verdiği ve mantığın yasakladığı sınırlar içine hapsedilmiş bu cinsten demokrasicilikten yüz arşın daha yüksektir.

"Devlet" sözünden, gerçekte, hükümet mekanizması, ya da işbölümü sonucu toplumdan ayrı özel bir organizma olarak anlaşıldığı şu sözcüklerden bellidir: "Alman İşçi Partisi **devletin ekonomik temeli** olarak tek bir artanoranlı gelir vergisinin kabul edilmesini ister, vb.". Vergiler, hükümet mekanizmasının iktisadî temelidir, başka bir şey değil. Geleceğin devletinde, İsviçre'de olduğu gibi, bu istem azçok karşılanmıştır. Gelir vergisi ayrı ayrı toplumsal sınıfların değişik gelir kaynaklarını, dolayısıyla kapitalist toplumu varsayar. Onun için, başlarında Gladstone'nin kardeşinin bulunduğu burjuvalar olan Liverpool'lu **financial reformers*** programındaki istemin aynısını formüle etmiyorlarsa, buna şaşmamak gerekir.

B. Alman İşçi Partisi, devletin zihinsel ve ahlâksal temeli olarak şu taleplerde bulunur:

1. Devlet tarafından sağlanan herkes için aynı, genel halk eğitimi. Herkes için eğitim zorunluluğu, parasız eğitim.

Herkes için aynı, halk eğitimi? Bu sözcükler ne anlama gelir? Bugünkü toplumda (ve bizim sorunumuz bugünün toplumudur), eğitimin, bütün sınıflar için **aynı** olabileceğine mi inanılıyor? Yoksa; yalnızca ücretli işçilerin değil, köylülerin de iktisadî durumlarıyla bağdaşabilen o biricik eğitimden, ilkokul eğitiminden ötesi, yukarı sınıflara zorla yasak mı edilecek?

"Herkes için eğitim zorunluluğu. Parasız eğitim." Birincisi Almanya'da bile şimdiden var, ikincisi İsviçre'de ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ilkokullar için uygulanmaktadır. Eğer ABD'nin bazı eyaletlerinde yüksek öğ-

* Malî reformcular. —ç.

renim kurumları da "parasız" ise, bu, yalnızca bu eyaletlerin genel bütçelerine yukarı sınıfların okul masraflarını da kattıklarını gösterir. Sırası gelmişken belirtelim ki, bu, 5. maddede talep edilen "adlî işlemlerin parasız olması" için de böyledir. Hemen her yerde ceza hukuku parasızdır, medenî hukuk ile hemen hemen tamamen mülkiyet üzerinde çıkan çatışmalarla ilgilenir, bu bakımdan hemen hemen her yerde mülk sahibi sınıfları ilgilendirir. Bunların açtıkları davaların giderleri, hazineden mi karşılanacaktır?

Okullarla ilgili paragrafta, hiç değilse, ilkokullara teknik okulların (teorik ve pratik) eklenmesi talebi konmalıydı.

"Devlet tarafından halk eğitimi", kesin olarak kınanması gereken bir şeydir. Genel bir yasayla, ilkokulların gelir kaynaklarının, öğretim kadrosunun niteliklerinin, öğretim dallarının vb. saptanması ve, Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, bu yasanın uygulanmasının devlet müfettişleri tarafından gözetimi, devleti halkın eğiticisi yapmaktan bambaşka bir şeydir! Üstelik, burada yapılacak şey, okuldan, hükümetin ve kilisenin her türlü etkisini uzak tutmaktır. Hem aslında, Prusya-Almanya İmparatorluğunda, halk tarafından çok sıkı bir eğitime tâbi tutulması gereken, devlettir (ve burada "geleceğin devleti" gibi, aldatıcı bir kaçamağa başvurulmasın: bunun ne demeye geldiğini gördük).

Zaten, bütün program, bütün demokratik lafazanlığına karşın, bir uçtan bir uca lasalcı mezhebin devlete olan kölece inancına, ya da daha kötüsü, demokrasi mucizesi inancına bulanmıştır; ya da daha doğrusu, ikisi de sosyalizmden eşit derecede uzak bulunan mucizelere olan bu iki tür inanç arasında bir uzlaşmadır.

"Bilim özgürlüğü" diye yazıyor Prusya Anayasasının bir paragrafı. O halde bunun burada yeri ne?

"Vicdan özgürlüğü!" Eğer **Kulturkampf**'ın[24] şu anında liberalizme kendi eski sloganları anımsatılmak isteniyorsa, bu, ancak şöyle yapılabilirdi: "Herkes, polis burnunu sokmadan, dinsel ve bedensel gereksinmelerini yerine getirebilmelidir.". Ama işçi partisi, burada, burjuva "inanç özgürlüğü"nün, akla gelebilecek her türden **dinsel inanç özgürlüğünün** hoşgörüyle karşılanmasından başka bir şey olmadığının farkında bulunduğunu ve partinin, kendi payına, inancı, dini gözbağcılıktan kurtarma çabasında olduğunu ifade edebilirdi. Ama ne çare ki, "burjuva" düzeyi, bu konuda da aşılmamaktadır.

Böylece sona varmış bulunuyorum, çünkü programın ardından gelen ek, onun karakteristik bir bölümünü oluşturmamaktadır. Onun için üzerinde çok kısa duracağım.

2. Normal işgünü.

Hiç bir başka ülkede, işçi partisi, bu kadar bellisiz bir taleple kendini sınırlandırmamış ve her zaman varolan koşullar altında normal saydığı işgününün süresini saptamıştır.

3. Kadın emeğinin sınırlanması ve çocuk emeğinin yasaklanması.

İşgününün bir düzene bağlanması, işgünü süreleri, dinlenme süreleri vb. bakımından kadın emeğinin sınırlanmasını kapsamalıdır; yoksa, bu, özellikle kadınların sağlığına zararlı ya da cinsiyet bakımından ahlâka aykırı olan sanayi kollarından kadın emeğinin dışlanmasından başka bir anlama gelemez. Eğer kastedilen bu idiyse, açıkça söylenmeliydi.

"Çocuk emeğinin yasaklanması!": burada, yaş haddi, mutlaka belirtilmesi gerekirdi.

Çocuk emeğinin **genel olarak yasaklanması,** büyük sanayiin varlığıyla bağdaşmamaktadır; ve dolayısıyla, boş ve safça bir istektir. Gerçekleşmesi —olanaklı olsaydı— gerici bir şey olurdu, çünkü çalışma süresinin farklı yaş gruplarına göre sıkı bir biçimde düzenlenmesi ve çocukların korunması için öteki güvenlik önlemleri, daha genç yaşta üretken emeğin eğitimle birleştirilmesi, bugünkü toplumun dönüşümünü sağlayacak en güçlü araçlardan biridir.

4. Fabrikaların, atelyelerin ve ev sanayiinin devlet gözetimi altında tutulması.

Prusya-Almanya devleti sözkonusu olduğuna göre, müfettişlerin ancak mahkeme kararıyla görevlerinden alınabilmeleri, herhangi bir işçinin, görevlerini ihmalden ötürü bunlar hakkında dava açabilmeleri ve bunların hekim mesleğinden kimseler arasından seçilmeleri de mutlaka talep edilmeliydi.

5. Hapisanelerde emeğin düzenlenmesi.

Genel bir işçi programında bayağı bir talep. Her ne olursa olsun, rekabet korkusuyla sıradan mahkûmların hayvan muamelesi görmelerine izin verilmeyeceği ve hele onların ıslah olmalarının biricik aracı olan üretken çalışmadan kendilerinin yoksun edilmesinin sözkonusu olmadığı açıkça belirtilmeliydi. Sosyalistlerden beklenen en azından budur.

6. Etkin bir yükümlülük yasası.

"Etkin" bir yükümlülük yasasıyla ne kastedildiği söylenmeliydi.

Geçerken belirtelim ki, normal işgününden sözeder-

ken, fabrika yönetmeliklerinin, sağlık kurallarına ve güvenlik tedbirlerine vb. ilişkin kısmı gözden kaçırılmıştır. Yükümlülük yasası, ancak bu kurallar çiğnendiğinde uygulanabilir.

Kısaca, bu ek'in de kaleme alınışı ahmakçadır.

Dixi et salvavi animam meam*

Mayıs 1875

* Söyledim ve ruhumu kurtardım. —ç.

İKİNCİ BÖLÜM

GOTHA PROGRAMI ÜZERİNE

FRİEDRİCH ENGELS

AUGUST BEBEL'E MEKTUP

LONDRA, 18-28 MART 1875

Azizim Bebel,

23 Şubat tarihli mektubunuzu aldım, sağlığınızın yerinde olmasına sevindim.

Bu [tek bir örgüt içinde] kaynaşma öyküsünün tümü hakkında ne düşündüğümüzü bana soruyorsunuz. Ne yazık ki, biz de, aynen sizin durumundayız. Ne Liebknecht, ne de herhangi biri, bize, bu konuda en küçük bir bilgi iletmedi, onun için biz de gazetelerde okuduklarımızdan öte bir şey bilmemekteyiz. Bu gazeteler ise, geçen hafta program tasarısını yayımlamalarına kadar, bu konuya değgin hiç bir şey yazmadılar. Bu tasarıyı okuyunca şaşırdığımızı tahmin edebilirsin.

Partimiz, lasalcılara, barışmak ya da hiç değilse bir kartel kurmak amacıyla o kadar çok el uzatmıştır ki, Hasenclever'ler, Hasselmann ve Tölcke'ler tarafından o kadar çok, hem de en kırıcı biçimde yüzgeri çevrilmiştir ki, bugün bu bayların kendilerinin gelerek bize uzlaşma teklif etmelerinin, içinden çıkılmaz bir çıkmazda olduklarından ileri geldiğini bir çocuk bile anlayabilir. Bu adamların pek iyi bilinen tıynetlerini gözönünde tutarak, içinde bulundukları çıkmazdan yararlanıp mümkün olan bütün güvenceleri istemek görevimizdir, öyle ki, bunlar, işçi yığınları arasında sarsılmış olan durumlarını, partimiz hesabına güçlendiremesinler. Bunları en soğuk bir biçimde karşılamak, kendilerine güvenmemek ve tek örgüt içinde kaynaşmayı, sekter sloganlarını terketme niyetlerine ve devletten istemiş oldukları yardımdan vazgeçmelerine ve bellibaşlı 1869 Eisenach Programını ya da bu programın ıslah edilmiş ve bugünkü koşullara daha uygun biçimini kabul etmeleri koşuluna bağlamak gerekir. Teorik bakımdan, yani program için en önemli öğe bakımından, partimizin, lasalcılardan **öğreneceği hiç bir şey yoktur,** oysa bu bakımdan durum lasalcılar için tam tersinedir. Kaynaşma için birinci koşul, sekterlikten, yani lasalcılıktan vazgeçmeleridir; başka bir deyişle, her derde deva saydıkları devlet yardımı, eğer onlar tarafından tamamen terkedilmeyecekse, hiç değilse geçici ve ikinci bir önlem, birçok şey arasında bir olanak sayılmalıdır. Program tasarısı gösteriyor ki, bizim adamlarımız, lasalcı liderlere teorik bakımdan çok üstün oldukları halde, politikacı kurnazlığında onlardan çok daha gerilerdedirler. "Namuslular" (**Ehrlichen**)[25] bir kere daha "namussuzlar"[26] tarafından feci şekilde oyuna getirilmişlerdir.

Bu program, görkemli olmakla birlikte, tarihsel bakımdan yanlış olan Lassalle'ın şu tümcesinin kabul edilmesiyle işe başlamaktadır: "İşçi sınıfının karşısında, bü-

tün öteki sınıflar, tek bir gerici kitle oluştururlar." Bu tümce, ancak bazı ayrıksın durumlarda doğru sayılabilir, örneğin Komün gibi proletarya devriminde, ya da devleti ve toplumu kendi çıkarına uygun olarak biçimlendiren sınıfın tek başına burjuvazi olmadığı, ve demokratik küçük-burjuvazinin bu dönüşümü, sonuncu sonuçlarına kadar gerçekleştirdiği bir ülkede.[27] Eğer örneğin Almanya'da demokratik küçük-burjuvazi, bu gerici yığının bir parçası olsaydı, nasıl olurdu da Sosyal-Demokrat İşçi Partisi yıllar boyu bu sınıfla, Halkçı Parti ile **(Volkspartei)** elele yürüyebilirdi? Nasıl olurdu da **Volksstaat** siyasal programının bütün malzemesini demokratik küçük-burjuvazinin organından, **Frankfurter Zeitung**'dan[28] sağlayabilirdi? Ve nasıl oluyor da bu programın içerdiği istemlerden en azından yedisi, küçük-burjuva demokrasisinin ve Halkçı Partinin programlarında bulunmaktadır? Sözünü ettiğim yedi siyasal istem bir ilâ beş ve bir ilâ iki sayılı olanlarıdır, ki bunların içinde **burjuva** demokratik olmayan **tek** bir istem yoktur.

İkincisi, işçi hareketinin enternasyonalizm ilkesi, bugün için pratikte tamamen terkedilmiştir, ve bunu yapan kimseler, beş yıl boyunca ve en çetin koşullarda, en takdire değer tarzda bu ilkeyi savunmuş olanlardır. Alman işçilerinin bugün Avrupa işçi hareketinin başında oluşları, **her şeyden önce** savaş sırasında[29] benimsemiş oldukları gerçekten enternasyonalist tutumdan ötürüdür; bu bakımdan, Alman proletaryası kadar iyi davranmış olan başka bir proletarya yoktur. Bu ilke, yurt dışında her yerde işçilerin aynı çabayla bu ilkeyi savundukları ve hükümetlerin bu ilkenin bir örgüt içinde ifadesini bulmasını önlemek için ellerinden geleni yaptıkları bugün mü terkedilecektir? İşçi hareketinin enternasyonalizminden tasarıda kala kala ne kalmıştır? Avrupa işçilerinin kurtuluşlarını sağlamak için gelecekteki işbirliği değil, ama "halkların

uluslararası kardeşleşmesi", Barış Ligasının burjuvalarının "Avrupa Birleşik Devletleri" gibi ürkek temennileri!

Besbelli ki, Enternasyonalden doğrudan sözedilmesi gereksiz olabilir. Ama, hiç değilse, 1869 programından daha **gerilere düşmemek** gerekirdi, örneğin şöyle denebilirdi: **her ne kadar** Alman İşçi Partisi şimdilik **devletin mevcut** sınırları içinde eylemde bulunmak zorundaysa da (Alman İşçi Partisinin Avrupa proletaryası adına konuşmaya, ya da doğru olmayan şeyleri ileri sürmeye hakkı yoktur kuşkusuz), bu parti, kendisini bütün ülkelerin işçilerine bağlayan dayanışmanın bilincini korumaktadır, ve geçmişte olduğu gibi bu dayanışmanın kendisine yüklediği görevleri yerine getirmeye her zaman hazırdır. Bu gibi görevler, parti, kendisini Enternasyonalin bir parçası saymasa da ve bunu ilân etmese de vardır: örneğin gerektiğinde yardımlaşma gibi, grev durumlarında yabancı işgücü gönderilmesine muhalefet gibi, parti organlarının aldıkları önlemlerle Alman işçilerini yurt dışındaki işçi hareketinden haberdar etmeleri gibi, hükümetlerin tahrik ettikleri savaşlara ya da savaş tehlikelerine karşı propaganda, bu savaşlar patlak verdiği takdirde Alman işçilerinin 1870-71'de örnek davranışlarına uygun biçimde benimsenecek tutum gibi vb..

Üçüncüsü, bizim adamlarımız, Lassalle'ın ekonomi politiğin tamamen yanlış bir anlayışına dayanan "ücretlerin tunç yasası"nı, yani ortalama olarak işçinin ancak bir **asgarî ücret** aldığı ve bunun da, Malthus'un nüfus teorisine göre her zaman gerektiğinden çok işçi bulunduğu için olduğu görüşünü (Lassalle'ın ileri sürdüğü iddialar bundan başka bir şey değildir) olduğu gibi kabul etmek gafletini göstermişlerdir. Oysa Marx, **Kapital**'de, ücretlere hükmeden yasaların çok çapraşık olduklarını ve, koşullara göre, bazan bir etkenin bazan da bir başkasının egemen durumuna geldiğini, bu bakımdan bir tunç yasasın-

dan sözedilemeyeceğini, tersine, son derece esnek bir yasanın sözkonusu olduğunu ve bu yüzden Lassalle'ın sandığı gibi sorunu birkaç sözcükle çözüme bağlamanın olanaksız olduğunu ayrıntılı olarak ve gerektiği gibi tanıtlamıştır. Lassalle'ın Malthus'tan ve (tahrif ederek) Ricardo'dan kopya etmiş olduğu yasanın maltuşçu temeli (ki Lassalle, **Emekçinin Elkitabı** adlı broşürünün 5. sayfasında da aynı görüşü bir kez daha savunmaktadır), Marx tarafından "Sermaye Birikimi" başlıklı bölümünde[30] yeterli açıklıkla çürütülmüştür. Bu bakımdan Lassalle'ın "tunç yasası"nı kabul etmekle yanlış bir görüş ve kusurlu bir muhakeme benimsenmiş olmaktadır.

Dördüncüsü, programda yer alan **biricik toplumsal talep**, Lassalle'ın Buchez'den çaldığı biçimde bütün çıplaklığıyla sunulan lasalcı devlet yardımıdır. Ve bu, böyle bir talebin ne kadar boş olduğunun Bracke tarafından tanıtlanmasından[31] sonra, ve partimizin, bütün değilse bile hemen hemen bütün sözcülerinin lasalcılara karşı savaşımlarında devlet yardımı talebini çürütmelerinden sonra yapılmaktadır! Partimiz bundan daha utanç verici bir duruma düşemezdi. Enternasyonalizmin Armand Goegg'in düzeyine düşürülmesi, ve sosyalizmin de, devlet yardımı talebini **sosyalistleri** mat etmek için **onlara karşı** ileri süren burjuva cumhuriyetçi Buchez'in düzeyine düşürülmesi!

Hiç değilse, Lassalle'ın anladığı anlamda "devlet yardımı", şu topal sözlerle ifade edilen: "toplumsal sorunun çözüme bağlanması yolunun hazırlanması" amacına ulaşmak için birçok önlem arasında bir tanesi olarak gösterilseydi. Sanki bizim için teori alanında henüz **çözüme bağlanmamış bir toplumsal sorun** varmış gibi! Onun için, "Alman İşçi Partisi, sanayide ve tarımda, üretimi ülke ölçüsünde kooperatif temeller üzerinde örgütlendirerek ücretli emeği ve dolayısıyla sınıf farklarını ortadan kal-

dırma çabasındadır; bu parti, bu amaca varılmasına yardım edecek her önlemi destekleyecektir!" dendiği zaman, buna itiraz edebilecek bir lasalcı yoktur.

Beşincisi, tasarıda, işçi sınıfının, sınıf olarak sendikalar aracı ile örgütlenmesinin sözü bile edilmemektedir. Oysa bu, temel noktalardan biridir, çünkü sözkonusu olan, proletaryanın sermayeye karşı her günkü savaşımı yürüttüğü ve kendisini disipline soktuğu **proletarya sınıfının** örgütlenmesidir; o örgütlenme ki, bugün (şu anda Paris'te olduğu gibi) en korkunç gericiliğin ortasında bile artık yıkılamamaktadır. Bu örgütlenmenin Almanya'da da kazandığı önem karşısında, bizce bu konuyu programda ele almak ve buna, olanaklıysa parti örgütü içinde bir yer vermek kesin olarak gereklidir.[32]

İşte bizim adamlarımızın lasalcılara incelik göstererek verdikleri bütün ödünlerin bilançosu. Peki bunlara karşılık, kendilerine, karşı taraf hangi ödünler verdi? Programa oldukça karışık bir seri **salt demokratik istemler** konması, ki bunların bir kısmı, İsviçre'de varolan ve orada bir işe yarıyorsa yarardan çok zararı dokunan "doğrudan yasama" gibi moda şeylerdir. Bari halkın **yönetimi** sözkonusu olsaydı! Aynı biçimde, her özgürlüğün birinci koşulu olan şey de burada yer almamıştır: her memurun görevini yerine getirirken hareketlerinden her yurttaş karşısında, sıradan mahkemeler önünde yasa gereğince sorumluluk taşıması. Bilim özgürlüğü ve... vicdan özgürlüğü gibi taleplerin herhangi bir liberal programda yer aldıkları ve burada yerlerinde olmadıkları konusu üzerinde direnmeyeceğim.

Özgür halkçı devlet, özgür devlet biçimini almıştır. Bu terimlerin gramer anlamına göre, özgür bir devlet kendi yurttaşlarına karşı özgür olan devlettir, yani despotik bir hükümeti olan devlettir. Devlet üzerine bu gibi gevezeliklere son vermek gerek, özellikle sözcüğün tam an-

lamıyla bir devlet olmamış olan Paris Komünü deneyiminden sonra. Daha Marx'ın Proudhon'a[33] karşı kitabından beri ve sonra da **Komünist Partisi Manifestosu**'nda sosyalist toplumsal düzenin kurulmasıyla devletin kendiliğinden dağıldığı ve yok olduğu[34] açıkça söylenmiş olmasına karşın, anarşistler yeteri kadar **halkçı devleti** kafamıza çalmış durmuşlardır. Devlet, savaşımda, devrimde devrim düşmanlarını bastırmak için yararlanmak zorunda olduğumuz geçici bir kurumdan başka bir şey olmadığına göre, özgür halkçı bir devletten sözetmek saçmadır: proletaryanın devlete gereksinimi olduğu sürece, o, bunu, özgürlük için değil, hasımlarını altetmek için kullanacaktır. Ve özgürlükten sözedilmesi olanaklı olduğu gün, devlet, devlet olarak ortadan kalkmış olacaktır. Onun için, biz, devlet sözcüğünün yerine, her yerde, topluluk (**Gemeinwesen**) gibi Fransızca komünün karşılığı olan mükemmel eski bir Alman sözcüğünün kullanılmasını önermekteyiz.

"Bütün sınıf farklarının ortadan kaldırılması" yerine, "her türlü toplumsal ve siyasal eşitsizliğin yıkılması" deyimi de yersizdir. Bir il ile bir başka il arasında, bir bölge ile bir başka bölge arasında, yaşam koşullarında her zaman bir miktar eşitsizlik olacaktır; bu eşitsizliği enaza indirmek olanaklıdır; ama tam olarak yok etmek olanaksızdır. Yüksek dağlarda oturanların yaşam koşulları ovalarda oturanlarınkinden her zaman farklı olacaktır. Sosyalist toplumu **eşitliğin** imparatorluğu olarak düşünmek çok dar bir Fransız anlayışıdır, ki eski **Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik** sloganına dayanır. Bu anlayışın **evrimin bir aşamasına** tekabül ettiği için, zamanında ve yerinde bir varlık nedeni vardı; ama bizden önce gelen sosyalist ekollerin aşırı ölçüde dar olan bütün kavramları gibi aşılmaya yargılıydı, çünkü bu kavramlar zihinlerde karışıklığa neden olmaktadırlar ve gerçeklere daha uygun olan daha

tam ve doğru kavramlara yerlerini bırakmışlardır.

Özsüz ve güçsüz bu programda hemen hemen her sözcük eleştiriye lâyık olmakla birlikte, sözlerimi sona erdiriyorum. Program öyle kaleme alınmıştır ki, kabul edildiği takdirde, ne Marx, ne de ben, hiç bir zaman böyle bir temel üzerine kurulacak olan **yeni** partiye giremeyeceğimiz gibi, bu partiye karşı kamuoyu önünde takınacağımız tutum hakkında ciddî olarak düşünmemiz gerekecektir. Düşününüz ki, yurt dışında Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin her davranışından, her beyanından **biz** sorumlu tutulmaktayız. Örneğin Bakunin, **Politika ve Anarşi** adlı kitabında bunu yaptı ve Liebknecht'in **Demokratisches Wochenblatt**'ın[35] kuruluşundan bu yana söylediği ya da yazdığı gereksiz her sözcükten bizi sorumlu tuttu. Herkes bütün olup bitenlerde iplerin bizim elimizde olduğunu sanmaktadır, oysa sizin de pek iyi bildiğiniz gibi, biz, partinin iç sorunlarına hemen hemen hiç karışmadık ve eğer raslantı olarak karıştıksa, bu, yalnızca **teorik alanda** bizce işlenmiş olan hataları olabildiği kadar düzeltme yolunda bir müdahale olmuştur. Sizin de görebileceğiniz gibi, bu program, onu kabul eden parti ile bizim her türlü dayanışma durumuna son vermemizi gerektirecek bir dönüm noktası olabilir.

Genel olarak bir partinin resmî programının, o partinin hareketlerinden çok daha az önemli olduğu doğrudur. Ama **yeni** bir program, herkesin gözü önünde yükseklere çekilen bir bayrak gibidir ve herkes parti hakkında kararını buna göre verir. Onun için bu yeni program, Eisenach programına oranla bir gerileme olmamalıdır, oysa olan budur. Ayrıca başka ülkelerin işçilerinin bu programa ne diyecekleri ve yurt dışında bütün sosyal-demokrat proletaryanın, lasalcıların önünde dize gelmeleri izlenimi üzerinde de düşünülmelidir.

Üstelik ben eminim ki, **böyle** bir temel üzerinde, bir

kaynaşma, bir yıl bile sürmez. Partimizin en akıllı adamlarının, tunç yasası ve devlet yardımı üzerine Lassalle tekerlemelerini ezberleyip yinelediklerini gözünüzün önüne getiriyor musunuz? Örneğin sizi bu durumda görmek isterdim! Bunu yaptıkları takdirde, dinleyicileri, onları yuhalayacaktır. Oysa eminim ki, lasalcılar özellikle programın **bu kısımlarına** bağlıdırlar, tıpkı Yahudi Shylock'un insan eti libresine bağlı kalıp onu elde etmekte direndiği gibi. Bölünme ergeç gelecektir, ama biz, bu işte Hasselmann'la Hasenclever, Tölcke ve kafadarlarına "namuslu" sıfatını kazandırmış olacağız; bölünmeden, biz daha zayıf çıkacağız ve lasalcılar daha güçlü çıkacak; partimiz siyasal bekâretini yitirmiş olacak ve bir süre için bunları bayrağı üzerine yazmış olduğuna göre, Lassalle'ın içi kof tekerlemelerine karşı açık yüreklilikle çıkamayacaktır; ve eğer lasalcılar o zaman da bir kez daha doğru ve tek işçi partisi olduklarını ve bizim burjuva olduğumuzu iddia etmeye kalkarlarsa, program onlara hak verecektir. Bu programın bütün sosyalist önlemleri **onlara** aittir; **bizim** partimize gelince, biz, yalnızca küçük-burjuva demokrasisinin kendisi tarafından da ifade edilmiş olan taleplerini, sanki biz "gerici kitleyi" temsil ediyormuşuz gibi programa sokmuş bulunmaktayız.

Bu mektubu size iletmekte geciktim, çünkü, sizin, 1 Nisanda, Bismarck'ın doğum yıldönümü dolayısıyla, tahliye edilmeniz gerektiğini biliyordum ve size mektubu gizli olarak ulaştırırken ele geçmesi rizikosunu önlemek istiyordum. Şimdi Bracke'den bir mektup almış bulunmaktayım; bunda programa karşı sert itirazlarda bulunmaktadır ve bizim ne düşündüğümüzü öğrenmek istemektedir. İşleri hızlandırmak için, bu mektubu, kendisinin de okuyabilmesi için ve benim bütün öyküyü yeniden yazmama gerek kalmaması için onun aracılığıyla size gönderiyorum. Ekleyeyim ki, Ramm'a da bu gerçekleri söylemiş

bulunuyorum. Liebknecht'e çok kısa bir mektup yazdım. Bir bakıma iş işten geçmiş olana kadar, bu konu hakkında bize **tek bir sözcük** yazmamış oluşunu affedemiyorum (oysa Ramm ve başkaları da bizi baştan sona kadar durumdan haberdar ettiğini sanıyorlarmış). Liebknecht ilk kez olarak bu biçimde hareket etmiyor. Marx'ın ve benim onunla sık ve tatsız mektuplaşmalarımız bunun kanıtıdır. Ama bu kez sınırları aşmış bulunuyor, ve **kendisi ile artık kesin olarak yol arkadaşlığı edemeyeceğiz.**

İşlerinizi öyle düzenleyiniz ki, bu yaz buraya gelebilesiniz. Söylemeye gerek yok ki benim konuğum olacaksınız ve havalar izin verirse gider deniz kıyısında birkaç gün geçiririz, bütün çektiklerinizden sonra böyle bir şey sizin için gereklidir.

Dostlukla,

F. E.

Marx ev taşıdı; şimdi, 41. Maitland Park Crescent N. W. Londra, adresinde oturuyor.

W. BRACKE'YE MEKTUP

LONDRA, 11 EKİM 1875

Azizim Bracke,

Sonuncusu 28 Haziran tarihli olan mektuplarınızı yanıtlamayı bugüne dek geciktirdim, bunun ilk nedeni, Marx'ın ve benim altı hafta birbirimizden ayrı kalmamızdır, —o Karlsbad'daydı, ben de deniz kıyısında, ve orada **Volksstaat**'ı alamıyordum—, üstelik Genel Yönetim Komitesini işbaşında görmek ve yeni birliğin sonuçları hakkında bir fikir edinmek istiyordum.[36]

Liebknecht'in birleşmeyi bir an önce gerçekleştirme

ve bunu **her ne pahasına olursa olsun** başarma çabasıyla her şeyi berbat ettiği yolundaki görüşünüze tamamen katılmaktayım. Bu birleşme gerekli idiyse, bunu, gene de karşı tarafa söylememek, belli etmemek gerekirdi. Ayrıca —bir hata her zaman bir başka hatayı haklı göstermeye yaradığından—, birleşme kongresi, çürümüş temeller üzerinde ve büyük bir gürültüyle bir kere başlatılınca ne pahasına olursa olsun başarısızlığa uğramamalıydı ve bu durumda temel noktalarda ödünler verme durumuna gelindi. Haklısınız; bu birleşme kendi içinde bölünme filizini taşımaktadır, ve eğer bölünme bizden başkaca yetenekli olan ve iyi bir eğitimle yetiştirilmesi olanaklı bulunan koca bir kitleyi değil de, yalnızca ıslah olmaz bağnazları uzaklaştırırsa kendimi mutlu sayarım. Her şey, kaçınılmaz olayın, ne zaman ve hangi koşullarda meydana geleceğine bağlıdır.

Program, kaleme alındığı son biçimiyle üç bölüme ayrılmaktadır:

1. Hiç bir durumda kabul edilmemesi gereken Lassalle'ın tümceleri ve sloganları. İki fraksiyon birbiriyle kaynaştığı zaman, anlaşmaya varılan noktalar programa yazılır, tartışılan noktalar değil. Ama bizim adamlarımız, böyle bir şeyi kabul edince yenilgiye uğrayanların tâbi tutuldukları utanç verici duruma boyun uzatmış oldular.

2. Yavan şekilde demokratik olan ve Halkçı Partinin zihniyeti ve stili ile kaleme alınmış bulunan bir sıra talepler.

3. **Komünist Manifestosu**'ndan çoğunluğu aktarılmış olan, ama yakından incelenince istisnasız hepsi de tüyler ürpertici ahmaklıklar içerdikleri görülen sözde komünist bazı öneriler; bu sorunları eğer anlamıyorsan ya onlara hiç dokunma, ya da onları bu işleri daha iyi bilenlerin yazdığı biçimde tam metin olarak kopya et.

Ne mutlu ki, program lâyık olduğundan daha iyi bi-

çimde karşılandı. İşçiler, burjuvalar ve küçük-burjuvalar programda fiilen yazılı olanları değil, yazılı olması gerekenleri okuyorlar; ve programın şu harika tümcelerinden birinin gerçek içeriğini kamuoyu önünde tahlil etmek kimsenin aklına gelmedi bile. Bu, bize, bu konuda susma olanağını sağladı. Üstelik, ya ahmakça ve karmakarışık şeyler yazmadan, ya da bunların yerine komünist anlamlar taşıyan bir karşılık koymak **zorunda kalmadan**, bu tümceleri bir başka dile çevirmek olanaksızdır; ikinci yola başvuranlar, dostlarımız olduğu gibi düşmanlarımızdır da. İspanyol dostlarımız için yaptığım bir çeviride, ben de, aynı yolu tutmak zorunda kaldım.

Görebildiğim kadarıyla, yönetici komitenin çalışması, doyurucu olmaktan uzaktır. İlkönce, sizin yazılarınıza karşı ve B. Becker'in[37] yazılarına karşı karar; kararın alınmamış olması, Komitenin kusuru değildir. Bundan başka, Marx'ın yolculuğu sırasında raslamış olduğu Sonnemann, **Frankfurter Zeitung** gazetesi muhabirliğini Vahlteich'a önerdiğini anlatmış, ama Yönetim Komitesi, Vahlteich'ın bu öneriyi kabul etmesini **yasaklamış**! Bu kadarı fazla, böyle bir yasaklamaya Vahlteich'ın nasıl boyun eğdiğini anlayamıyorum. Üstelik bu ne beceriksizlik! **Frankfurter Zeitung**'un, Almanya'da her yerde haberlerini bizimkilerden alması için çaba göstermeliydiler! Ve son olarak, lasalcı üyelerin Berlin Basımevi Kooperatifinin kuruluşu sırasındaki davranışları bana yeteri kadar açık gelmiyor. Bizim adamlarımız büyük bir güvenle yönetici komiteyi Leipzig Basımevinin yönetim konseyi olarak tayin etmelerinden sonra, Berlin'dekileri, bu tayini kabul etmeleri için **sıkıştırmak** gerekti. Ama ben, bu sorunun bütün ayrıntılarını yeteri kadar bilmiyorum.

Şimdilik Yönetim Komitesinin fazla bir eylemde bulunmaması ve K. Hirsch'in de dediği gibi (geçenlerde buradaydı), mektuplaşma ve enformasyon bürosu olarak sı-

nırlı bir eylemde bulunması daha iyi olur. Yönetim Komitesinin müdahaleleri ancak bunalımı hızlandıracaktır, ve herkes bunu anlar gözükmektedir.

Ya, Yönetim Komitesine, üç lasalcının ve bizimkilerden de iki kişinin girmesini kabul etmek ne büyük zaaf![38]

Her şeyi hesaba katarsak, öyle anlaşılıyor ki, biraz hırpalandıksa da bu işten ucuz kurtulduk. Umalım ki, bu kadarı ile kalsın ve bu arada lasalcılar arasında propagandamız etkili olsun. Yeni Reichstag seçimlerine kadar böyle gidilebilirse, gene de iyidir. O zamana kadar Stieber ve Tessendorf ellerinden geleni yaparlar, Hasselmann ve Hasenclever ile birlikte nasıl bir mirasa konduğumuzu ancak zamanla göreceğiz.

Marx, Karlsbad'dan tamamen değişmiş olarak döndü: güçlü kuvvetli, çevik, canlı ve sağlığı yerinde. Pek yakında çalışmaya başlayabilecek. O ve ben, sizi, yürekten selâmlarız. Gerektiğinde işlerin nasıl gittiğini bize bildirmek için mektup yazınız. Leipzig'dekiler[39] bize bütün gerçeği söyleyemeyecek kadar işlerle içiçedirler ve partinin iç tarihinin şu anda kamuoyunun gözü önüne serilmemiş oluşu yerindedir.

İçtenlikle.

Dostunuz
F. E.

BEBEL'E MEKTUP

LONDRA, 12 EKİM 1875

Azizim Bebel,

Mektubunuz bizim görüşümüzü tamamen doğrulamaktadır; gerçekten tek örgüt içinde kaynaşma bizim açı-

mızdan zamansızdı ve bu kaynaşma yakın bir bölünmenin filizini bağrında taşımaktadır. Eğer bölünmeyi önümüzdeki Reichstag seçimlerine kadar önleyebilirsek, kendimizi mutlu sayalım...

Şu andaki biçimiyle program üç kısımdan ibarettir:

1. Lassalle'ın önerileri ve programları, ki bunların kabulü partimiz için bir utanç olarak kalacaktır. İki fraksiyon ortak bir program üzerinde birleştikleri zaman, genellikle program üzerinde anlaşmaya varmış oldukları şeyleri koymaya çalışırlar ve üzerinde anlaşma olmayan noktalara değinmezler. Lassalle'ın devlet yardımı Eisenach programında vardı,[40] ama **geçici önlemlerden bir tanesi olarak**, ve bana dediklerine göre, eğer tek örgüt içinde sözkonusu olmasaydı, bu önlem de bu yılın kongresinde Bracke'nin önerisiyle kesin olarak reddedilmiş olurdu. Oysa şimdi bu önlem, programda, bütün toplumsal acıların biricik ve evrensel devası olarak yer almaktadır. "Ücretlerin tunç yasası"nı ve Lassalle'ın başka tümcelerini kabul etmekle, partimiz, ağır bir manevî yenilgiye uğramıştır. Partimiz lasalcı inancı benimsemiştir. Bu, artık yadsınamaz. Programın bu bölümü savaşta yenilgiye uğrayanlara reva görülen en ağır muameleye boyun eğme anlamını taşır ve partimiz kutsal Lassalle'ın büyük şan ve onuru için bu duruma düşürülmüştür.

2. Tamamen Halkçı Parti zihniyet ve stili ile kaleme alınmış olan demokratik talepler.

3. "**Bugünkü** devlet"ten son derece karışık ve mantığa aykırı olan talepler (öteki "taleplerin" kime hitap ettikleri de belli değil ya).

4. **Komünist Manifestosu**'ndan ve Enternasyonalin tüzüğünden alınmış olan, ama fazla ellendikleri için ya **tamamen yanlış** ya da **tamamen anlamsız** bir hale gelmiş bulunan (bildiğiniz yazıda, Marx, bunları, ayrıntılı olarak tanıtlamıştır)[41] genel öneriler.

Tamamı son derece dağınık, karışık, tutarsız, mantığa aykırıdır ve ayıplanmalıdır.[42] Eğer burjuva basında tek bir eleştirici kafa olsaydı, bu programı ele alır, tümce tümce tahlil eder ve her tümceyi gerçek içeriğine indirger, bütün mantıksızlıkları, iktisadî alanda bütün çelişki ve hataları gözler önüne sererdi, (örneğin çalışma araçlarının bugün "kapitalist sınıfın tekelinde" olduğu söylenen pasaj gibi, sanki toprak sahipleri yokmuş gibi; ve sonra da, o "**emeğin** kurtuluşu" üzerine bir sürü gevezelik, oysa ancak işçi sınıfının kurtuluşu sözkonusu olabilir, şu anda emeğin kendisi **gereğinden fazla özgürdür**). Böyle bir tahlili yapan kimse, partimizi gülünç duruma düşürmekte zorluk çekmezdi. Bunu yapacaklarına, burjuva gazetecileri denen şu eşekler, bu programı ciddiye aldılar. İçinde yazılı olmayan şeyleri, onda buldular ve komünist olarak nitelendirdiler. İşçiler de aynı şeyi yapmaktadırlar. **Ancak bu durumdur** ki, Marx'ın ve benim, böyle bir programa açıkça kamuoyu önünde karşı çıkmamıza engel olmuştur. Düşmanlarımız ve işçiler bile, bu programı, her şeye karşın, bizim niyetlerimizle değerlendirmeye devam ettikleri sürece susmamıza izin veriniz.

Kişiler konusunda sonuçlardan memnunsanız, bu, bu konuda taleplerimizin kayda değer ölçüde gerilediğini gösterir. Bizden iki kişi, lasalcılardan üç! Böylece bu konuda bizimkiler eşit haklardan yararlanarak müttefikler olarak muamele görmüyorlar, tersine, kendilerini, azınlıkta bulunan yenikler durumuna düşürüyorlar. Şimdiye kadar öğrendiklerimize göre, komitenin faaliyeti de pek doyurucu değildir: 1. Parti yazıları listesine Bracke'nin ve B. Becker'in Lassalle hakkındaki iki yazısının **konması** kararı; eğer bu karar geri alındıysa, suç, ne komitenin ne de Liebknecht'indir. 2. Vahlteich'a, Sonnemann tarafından önerilen **Frankfurter Zeitung** gazetesi muhabirliği görevini kabul etmesinin yasaklanması. Olayı, Sonnemann'-

ın kendisi Almanya'dan geçerken Marx'a anlatmıştı. Beni, komitenin küstahlığından ve bu yasaklamaya boyun eğeceğine onu tanımaması gereken Vahlteich'ın aşırı uysallığından çok şaşırtan şey, kararın saçmalığıdır. Komite, **Frankfurter Zeitung** gibi bir gazetenin haberlerinin her yerde **yalnızca** bizim adamlarımız tarafından yazılmasından yana olması gerekirdi.

... Her şeye karşın, bütün bu olayın, bize yararlanacağımız dersler vereceğinden, olumlu bir deneyim sayılması gerektiği ve bugünkü koşullarda bu işin iyi bir sonuç da verebileceğini söylemekte haklısınız. Kaynaşma, kendinde, gerçekten ileriye doğru bir adımdır, yeter ki iki yıl dayansın. Ama hiç kuşku yok ki, bunu, çok daha ucuza elde edebilirdik.

F. E.

KAUTSKY'YE MEKTUPLAR

I

Londra, 7 Ocak 1891

Azizim Kautsky,

Dün sana **taahhütlü mektup** olarak Marx'ın elyazısını* gönderdim. Herhalde okumaktan büyük zevk duyacaksın. Kutsal Alman İmparatorluğu'nda, **olduğu gibi** yayınlanabileceğini pek sanmıyorum. Metni bu bakımdan incele ve olanaklı olan yerlerde çıkarılacak olan pasajların yerine noktalar koy. Fikir sıralanışının bozulduğu yerlerde, provalarda bu pasajları işaretle ve bana iki sa-

* Gotha Programının Eleştirisi. —Ed.

tırla çıkarma nedenini açıkla; ben de elimden geleni yaparım. Değiştirilen kısımları, yazacağım önsözde, parantez içine alır ve bu pasajların **değiştirildiğini** söylerim. Yani bunların provada olduğunu belirtirim!

Zaten pek olanaklıdır ki, yüksek polis makamları dışında, başka kimseler de bu yayından gocunsunlar. Bu bakımdan tedbirli davranmayı gerekli sayıyorsan, elyazmasını **taahhütlü** olarak Adler'e göndermeni rica edeceğim. Pek olası ki, orada, Viyana'da, tam metin olarak basılabilsin (ne yazık ki, dinsel gereksinmeler konusundaki mükemmel pasaj, orada da herhalde basılamayacaktır); **ve zaten bu metin nasıl olsa basılacaktır. Kesin olarak kararlaştırılmış** olan metni basma niyeti bana aittir ve bunu sana bu mektubumla iletiyorum, sanırım **ki, böylelikle**, sen, her türlü yakınmalara karşı korunmuş olmaktasın, çünkü müsveddelerin basılmasına **nasıl olsa engel olamayacağımıza** göre, Almanya'da basılması ve hatta bu cinsten yayına yer vermek için özel olarak kurulmuş olan partinin organı **Neue Zeit**'ta çıkması daha iyi olur.

Brentano[43] üzerindeki çalışmamı, bu noktaya dikkatini çekmek için durdurdum; metindeki ücretlerin tunç yasasına ilişkin pasajlardan yararlanmam gerekti, ve metni ele almışken onu hemen basılmaya uygun bir biçime sokma yolunu tuttum.

Bu hafta Brentano üzerine çalışmamı sona erdireceğimi sanıyordum, ama beni işten alıkoyan o kadar çok şey oldu ki ve mektuplar o kadar çoktu ki, buna olanak olmayacak.

Onun için, engeller ortaya çıkarsa, bana haber ver.

Dostlukla
F. ENGELS

II

Lonra, 15 Ocak 1891

Azizim Baron,

İlişikte sunduğum provalardan da anlayacağınız gibi, ben bir canavar değilim ve yazdığım girişe teskin edici madde olarak hafif bir morfin ve potasyum bromür dozu kattım, bunun da herhalde dostumuz Dietz'in ağıtlara eğilimli mizacı üzerinde yeteri kadar uyuşturucu bir etkisi olacaktır. Bugün Bebel'e de yazacağım. Kendisine bu konuyu daha önce açmadım, çünkü, onu Liebknecht karşısında güç duruma sokmak istemiyorum. Bebel, bundan ona sözetmek **zorunda** kalacaktı ve elyazmasından bazı pasajları ödünç almış olan Liebknecht de, —parti programı üzerindeki Halle konuşması[44] bunun kanıtıdır—, metnin basılmasını önlemek için kıyameti koparacaktı.

Eğer "**dinsel ve bedensel** gereksinimlerini tatmin için" pasajının yerinde bırakılması kusurlu ise, altı çizilen iki sözcüğü sil ve yerlerini noktala. İma, gene yeteri kadar anlaşılır bir biçimde yerinde kalmış olacaktır. Umarım ki, bu yapıldıktan sonra başka bir güçlükle karşılaşılmaz.

Başka yerlerde Dietz'e ve size şirin gözükmek için benden istediğiniz her şeyi yaptım: hatta gördüğün gibi, istenenden fazlasını bile...

Dostlukla
F. E.

III

Londra, 5 Şubat 1891

Azizim Kautsky,

Burada, Marx'ın yazısından ötürü* mektup bombar-

* August Bebel. —Ed.

dımanına tutulduğumuzu sanıyorsun. Tam tersine; hiç bir şey işittiğimiz yok, gördüğümüz yok.

Cumartesi günü* **Neue Zeit** gelmeyince, hemen bir şeyler olduğunu düşündüm. Pazar günü Ede** geldi ve bana mektubunu iletti. O zaman baskıyı önleme darbesinin her şeye karşın başarılı olduğunu düşündüm. Ensonu, dergi pazartesi günü geldi ve bir süre sonra da **Vorwärts**'de yeniden basılmış yazıyı buldum.[45]

Sosyalistlere-karşı yasanın ezici önlemleri başarısızlığa uğradığına göre, bu yürekli çıkış, en doğru davranıştır. Bir iyi yanı da, August'un*** ilk korku anında sözünü ettiği o aşılması çetin uçurumun önemli bir kısmını doldurmasıdır. Her ne olursa olsun, bu korku, özünde, düşmanlarımızın bundan nasıl yararlanacakları kaygısına dayanmaktaydı. Metni, resmî organda yayınlamakla, bu işin hasımlarımız tarafından kötüye kullanılmasına son veriliyor. Bundan sonra göğsümüzü gere gere şöyle diyebiliriz: bakın, biz, kendi özeleştirimizi nasıl yapıyoruz; bunu yapabilen biricik parti bizim partimizdir; siz de yapmayı bir deneyin bakalım! Herkes soruna daha başından bu açıdan bakmalıydı.

Bu bakımdan sana karşı tedbir almaya girişmeleri de zor olacaktır. Başka çare kalmayınca elyazmalarını Adler'e göndermeni senden istemekle, Dietz üzerinde baskıda bulunmak istedim, ama öte yandan seni bir çeşit zorunluluk altına sokmakla sorumluluğu üzerime almak istedim. Zaten August'a yazdığım mektupta bütün sorumluluğu omuzladığımı belirttim.

Eğer başka bir sorumlu aranacaksa, o da Dietz'dir. Bu gibi işlerde kendisine karşı son derece uysal davrandığımı bilir, sadece onun metni yumuşatma isteklerini ye-

* 31 Ocak 1891. —Ed.
** Edouard Bernstein. —Ed.
*** August Bebel. —Ed.

rine getirmekle kalmadım, bu konuda onun isteklerini bile aştım. Eğer başka pasajları da işaretlemiş olsaydı, bunlar üzerinde de durulurdu. Ama Dietz'i şoke etmeyen şeylerin geçmesine engel olmak bana düşmez.

Öte yandan, Liebknecht dışında, çoğu kimse ilk korku anı geçtikten sonra, bu metni yayınladığımdan ötürü yaptığım iyiliği unutmayacaktır. Metnin yayınlanması, gelecek programda, yetersizlikleri ve gevezelikleri önlemiş olacaktır, ayrıca bu metin, birçoklarının kendi inisiyatifleri ile sunma yürekliliğini gösteremeyecekleri karşı çıkılması olanaksız kanıtlar içermektedir. Bu kötü programı, sosyalistlere-karşı yasanın yürürlükte olduğu bir zamanda değiştirmemelerinden ve bunu yapacak durumda olmamalarından ötürü kendilerini kınamamak gerek. Şimdi kendiliklerinden bu programa karşı dönmüş bulunuyorlar. Ve bundan 15 yıl önce sünepece hareket etmiş ve Hasselmann'ların vb. oyununa gelmiş olmalarını, şimdi artık sıkılmadan itiraf edebilirler. Her ne olursa olsun, programın üç öğesi; 1° özgül lasalcılık; 2° Halkçı Parti (**Volkspartei**) tarzı vülger demokrasi; 3° saçmalıklar, partinin resmî programı olarak, 15 yıl boyunca sirke içinde korunmuş olmaları, onları lehte bir değişikliğe uğratmış değildir, ve eğer bu, bugün açıkça söylenemezse ne zaman söylenecektir?

Yeni bir şey öğrenirsen lütfen bize bildir.

Selâmlar.

Dostun
F. E.

IV

Londra, 11 Şubat 1891

Azizim Kautsky,

İki mektubunu aldım, sağol. İlişikte sana Bebel'in

ve Sch.'nın* mektuplarını iade ediyorum.

Berlinliler bana karşı boykotlarını hâlâ durdurmadılar; onlardan mektup almıyorum; açık ki henüz bu konuda bir tutum benimsemiş değiller. **Hamburger Echo** gazetesinde ise, buna karşılık, bu adamların derin lasalcı izler taşıdıkları ve hatta **Edinilmiş Haklar Sistemi**'ni[46] kutsal saydıkları gözönünde tutulursa, son derece efendice sayılması gereken bir başyazı çıktı. Bu gazete olsun, **Frankfurter Zeitung** olsun, düşman basının saldırısının olanca hızıyla devam ettiğini ve henüz dinmediğini bana göstermişlerdi. Bu yaylım ateşi geçince —ve benim ölçebildiğim kadarıyla şimdiye dek oldukça ılımlı bir ateşti bu— bizim adamlarımız ilk korkularını savacaklar, toparlanacaklardı.

Buna karşılık, Adler'in Berlin muhabiri (A. Braun?), bu yayını sağladığım için bana özel olarak teşekkür ediyor. Buna benzer bir iki ses daha yükselsin, direnme sona erecektir.

Bu yazının Bebel'den kasıtlı olarak Mayıs-Haziran 1875 günlerinde gizlenmiş olmasına, hapisaneden çıkış tarihi 1 Nisan olduğunu bana bildirdiği zaman aklım yattı; onun için kendisine "anormal bir şeyler dönmediyse" metni** görmüş olması **gerektiğini** yazdım. Gerekirse, uygun bir zamanda, bana bu konuda yazmasını kendisinden isteyeceğim. Belge uzun süre Liebknecht'in elinde idi; Bracke büyük zorluklarla onu geri alabildi: Liebknecht, programın kesin biçimiyle kaleme alınmasından yararlanmak için metnin kendisinde kalmasını istiyordu. Nasıl yararlandığını görüyoruz!

Bana taahhütlü olarak Lafargue'ın yazısını gönder; ben işi düzenlerim. Zaten onun Padlewsky*** hakkındaki

* Besbelli ki, sözkonusu olan Max Schippel'dir. —Ed.

** Gotha Programının Eleştirisi. —Ed.

*** Engels, Neue Zeit'ın 19. sayısında çıkan (1891) "Der Schusz, Padlewskys" başlıklı yazıyı kastediyor. —Ed.

yazısı, **Vorwärts**'de Fransız politikasının deforme edilmesi karşısında çok iyi ve çok yararlıydı. Sonuç olarak Wilhelm* burada çelişki içindedir. O, her yerde, Fransız Cumhuriyetini savunuyor ve bizzat kendisinin tuttuğu muhabir, Guesde, bu cumhuriyeti her yerde "yerin dibine batırıyor".

Sch. tarafından ilân edilen parlamento grubunun[47] bildirisi karşısında tamamen ilgisizim. İsterlerse, kendilerinden izin almak gibi bir âdetim olmadığını açıklamaya hazırım. Bu yayın onların işine gelmiş ya da gelmemiş, farketmez. Şu ya da bu konuda olumsuz görüşlerini ifade etme hakkını kendilerine seve seve tanırım. Bu hikaye, benim mutlaka müdahalemi gerektirecek bir gelişmeye varmadıkça, kendilerini yanıtlamak aklımın kıyısından bile geçmiyor. Onun için bekleyelim.

Bu konuda Bebel'e de bir şey yazmayacağım: her şeyden önce bu konudaki kesin görüşünü bana bildirmelidir; ikincisi parlamento grubunun aldığı bütün kararlar, bunu oylamış olsunlar olmasınlar, bütün grup üyeleri tarafından imzalanır. Zaten Bebel, bir sürü üzüntüler doğuracak olan bir polemiğe sürükleneceğimi sanıyorsa yanılmaktadır. Polemiğe girişmem için, onun, hoşgörü ile geçiştirmenin olanaklı olmadığı, gerçeğe aykırı şeylerden yararlanması gerekir. Tam tersine, ben uzlaşma havasındayım, öfkelenmem için bir neden yok ve Bebel'in uzak gelecekte meydana geleceğini sezdiği uçurumun üzerinden her türlü köprüleri aşırmak özlemi ile yanıp tutuşmaktayım, yaya köprüsü olsun, ağaç, taş, demir köprü olsun, hatta altından köprü olsun.

Tuhaf değil mi! Sch., mektubunda, "lasalcılıkları" ile iftihar eden birçok "eski lasalcı"lardan sözediyor, —oysa buradayken herkes artık Almanya'da "lasalcı" kalmadığını söylüyordu! Bu, bende birçok duraksamaya son

* Wilhelm Liebknecht. —**Ed.**

veren başlıca nedenlerden biridir. Ve işte, şimdi, Bebel bile, birçok yoldaşın, hem de en iyilerinin fena halde alındıkları görüşündedir. Alınabilirler, ama o zaman bana her şeyi olduğu gibi anlatmak gerekirdi.

Zaten Lassale'ın saçma teorilerinden ve kâhinliklerinden artık şimdi, aradan 15 yıl geçtikten sonra sözedilemeyecekse, ne zaman edilecektir?

Partinin kendisi, yönetim, parlamento grubu ve **tutti quanti**, sosyalistlere-karşı yasadan ötürü, böyle bir programı kabul etmiş olma dışında suçlanamazlar (ama bu suçlamadan da kaçınamazlar).

Sosyalistlere-karşı yasa yürürlükte olduğu sürece programın gözden geçirilmesi olanaksızdı. Bu yasa kalkınca artık programın gözden geçirilmesi gündemdedir. Daha ne istiyorlar?

Partililer, kendi hizmetlerinde olan parti görevlilerinin karşısında eğilmekten kesin olarak vazgeçmelidirler! Sanki yanılmaz bürokratlarmış gibi bu görevler karşısında takındıkları boynu bükük tutumu terketmelidirler! Onları eleştirsinler! Bu da gereklidir.

F. E.

FRİEDRİCH ALBERT SORGE'YE BİR MEKTUPTAN PARÇALAR

LONDRA, 11 ŞUBAT 1891

Azizim Sorge,

16 Ocak tarihli mektubunu aldım...

Neue Zeit'ta **Marx**'ın yazısını okudum.* Başlangıçta

* Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni. —Ed.

bu yazı Almanya'daki sosyalist başpapazlar arasında büyük öfkeye neden oldu. Ama bu öfke yavaş yavaş yatışmaktadır. Buna karşılık, parti içinde —eski lasalcılar hariç— yazı büyük sevinç doğurdu. Bundan sonraki posta ile sana ileteceğim. Viyana'da çıkan **Arbeiter Zeitung**'da, gazetenin Berlin muhabiri, partiye bulunduğum hizmetten ötürü bana teşekkür etmektedir (öyle sanıyorum ki, bu şahıs, Victor Adler'in kayınbiraderi ve **Vorwärts**'de Liebknecht'in yazıişleri müdür yardımcısı Adolf Braun'dur[48]). Elbette Liebknecht küplere binmektedir, çünkü eleştirinin başlıca hedefi kendisidir ve bu kötü programı dünyaya getiren peder, sapık Hasselmann ile birlikte kendisidir. Bugüne dek "yoldaşları" huzurlarına büyük bir küçümseme ile kabul eden kimselerin, birdenbire itibar görmemeleri ve kaleme aldıkları programın, bir saçmalık olarak maskesinin düşürülmesi karşısında telâşa kapılmalarını anlarım. Bu konuda cesurca davranmış olan K. Kautsky, mektubunda bana parlamento grubunun bu yayının kendi bilgisi olmadan yayınlandığı ve onamadığı yolunda bir bildiri oylama niyetinde olduğunu haber veriyor. Böyle bir çıkışla avunabilirler, ama parti saflarından gelen olumlu sesler yükselir de, bu "düşmanlarımızın eline teslim edilmiş olan kendimize karşı çevrilmiş silah" etrafında koparılan yaygaranın pek bir değer taşımadığını kendileri de anlarlarsa, bu çıkışlarından da bir sonuç alamayacaklardır.

Bu arada, bu baylar, beni boykot etmektedirler, bu da hoşuma gitmiyor değil, çünkü bu yüzden bir sürü zaman kaybını önlemiş oluyorum. Ama bu boykot da pek uzun sürmeyecektir.

F. E.

KAUTSKY'YE MEKTUP

LONDRA, 23 ŞUBAT 1891

Azizim Kautsky,

Herhalde şu ana kadar, önceki günkü tebriklerim sana ulaşmıştır. Onun için hemen konuya, yani Marx'ın mektubuna* gelelim.

Bu yazının, düşmanlarımızın eline bir silah vermiş olacağı korkusu temelsizdi. Her nedenle birçok kötü niyetli imalarda bulunuldu; ama bir bütün olarak böyle amansız bir özeleştiri karşısında düşmanlarımızın tepkisi tam bir bozgun oldu, onlar bunu yapabilen bir partinin nasıl bir iç kuvvet taşıdığını duyumsadılar! Bana göndermiş olduğun (ki bundan ötürü sana teşekkür borçluyum) muhalefet gazetelerinde yazılanlardan ve okuyabildiğim başka yayından bu anlam çıkmaktadır. Ve doğruyu istersen, bu belgeyi, bu amaçla yayınladım. Bu hareketimin başlangıçta şurda burda son derece tatsız bir izlenim yaratacağını biliyordum, ama bu kaçınılmazdı ve bu belgenin içerdiği önemli materyal bence bu mahzuru kat kat gideriyordu. Öte yandan, 15 yıl önce yapılmış bir dobra dobra konuşmayı bugün sindirebileceğini sandığım partinin, böyle bir belgenin yayınlanmasına göğüs gerecek kadar güçlü olduğunu da biliyordum. Böyle bir kuvvet sınavının haklı bir övünme ile değerlendirileceğini ve "hangi parti böyle bir yüreklilik gösterebilir" deneceğini de düşünüyordum... Ama bunu söylemek, Saksonya ve Viyana'da yayınlanan **Arbeiter Zeitung**'a ve **Züricher Zeitung**'a düştü.

Neue Zeit'ın 21. sayısında, yazının yayınlanması sorumluluğunu üzerine almakla incelik gösteriyorsun, ama

* Yani Gotha Programının Eleştirisi. —Ed.

unutma ki, bu girişimin başında ben varım ve, üstelik, ben, sana başka türlü hareket etme olanağını da tanımış değilim. Onun için baş sorumluluğun bende kalması konusunda direnmekteyim. Kuşkusuz, ayrıntılarda görüş farkları olabilir. Dietz'in ve senin uygun bulmadığımız her şeyi çıkardım ve değiştirdim ve eğer Dietz başka pasajlara da işaret etmiş olsaydı, bunlarda da olabildiğince uysal davranırdım: size karşı iyi niyetimi her zaman tanıtlamışımdır. Ama sorunun özü, program üzerinde tartışma başladığına göre, bu yazının hemen yayınlanmasında **taşıdığım manevî sorumluluktu.** Liebknecht'in Halle Kongresindeki konuşmasından sonra, yazının yayınlanması büsbütün âcil hal aldı. Liebknecht, bu konuşmasında, belgeden çıkarmış olduğu bazı parçalara sahip çıkıyor ve kendi görüşü gibi ileri sürüyor ve geri kalanını, belgenin sözünü etmeksizin eleştiriyor. Kuşkusuz, Marx, buna karşı metnin orijinalini ileri sürerdi ve aynı şeyi yapmak benim için görev oldu. Ne yazık ki, o sıra, bu belge elimde değildi, ancak çok sonra, uzun bir süre aradıktan sonra bulabildim.

Bebel'in mektubunda Marx'ın Lassalle'a karşı davranışının, eski lasalcıları öfkelendirdiğini söylediğini yazıyorsun. Olabilir. Şimdiye kadar gerçek tarih hakkında hemen hemen kimsenin bir fikre sahip olmadığı ve insanları aydınlatmak için hiç bir şey yapılmadığı bir gerçektir.[49] Eğer bu adamlar, Lassalle'ın tüm ününün, yıllar boyu, Marx'ın da izniyle, onun araştırmalarının sonuçlarını kendi malıymış gibi, üstelik Lassalle iktisat alanında yetersiz olduğuna göre, onları yanlış biçimlere sokma pahasına maledinmesinden ileri geldiğini bilmiyorlarsa, bu, benim kusurum değil. Ama ben, Marx'ın yazınsal kalıtını yönetmekle yükümlü bir kimseyim ve, bu sıfatımla, sorumluluklarım var.

Lassalle, yirmialtı yıldan beri tarihin malıdır. Eğer

bir süre için, sosyalistlere-karşı yasanın yürürlükte olmasından ötürü, tarihsel eleştiri, onun hakkında susma yolunu tutmuşsa, eleştirinin bir an önce yapılması ve Marx açısından Lassalle'ın durumunun aydınlığa ensonu kavuşturulması zamanı gelmiş çatmıştır. Hayır, Lassalle'ın gerçek kişiliğini kılık değişimine uğratıp onu göklere yükselten hurafe, partinin bir yasası haline getirilemez. Lassalle tarafından harekete yapılan hizmetler ne kadar büyük sayılırsa sayılsın, onun tarihsel rolü iki yönlü olarak kalmaktadır. Sosyalist Lassalle'ı, demagog Lassalle adım adım izler. Örgütlendirici ve bilinçlendirici Lassalle'ın şahsında, araçlarının seçiminde kokuşmuş kimseleri çevresine kabul etmekte sakınca görmeyen, onlardan basit birer araç gibi yararlanmaktan, sonra da onları sıpıtıp atmaktan zevk alan Haltzfeld davasının[50] yöneticisi belirmektedir. 1862'ye kadar, o çok açık biçimde basit bir demokrattı. Prusyalı kökeni, ona, pratikte kuvvetli bonapartçı eğilimler kazandırmaktaydı (Marx'la olan yazışmalarını yakında gözden geçirdim); ondan sonra, tamamen kişisel nedenlerle birdenbire değişti ve propagandaya başladı; ve daha iki yıl geçmemişti ki, işçilerin burjuvaziye karşı Kralcı Parti ile birleşmeleri gerektiğini söylüyor ve karakteri kendisine pek benzeyen Bismarck'la entrikalar kuruyordu. Bu davranışı, kendisi için mutlu bir olay olan öldürülmesi engel olmasaydı, onu, partiye karşı gerçek bir ihanete kadar sürükleyebilirdi. Lassalle'ın yazılı propagandasında, Marx'tan aldığı gerçekler, kendi yanlış vargılarıyla o kadar içiçe birbirine karışmıştır ki, gerçeği yanlıştan ayırdetmek çok zordur. Marx'ın sert hükümlerinden alınan işçiler, Lassalle'ın yaşamının ancak iki yıllık propaganda dönemini biliyorlar ve zaten onlar bu döneme de pembe gözlüklerle bakmaktadırlar. Ama tarihsel eleştiri, böyle önyargılar karşısında, ebediyen saygı ile duramaz. Marx ile Lassalle arasındaki alanı süpürme

işi bana düştü. Ben, bunu yaptım. Şimdilik bununla yetinebilirim. Zaten şimdi yapacak başka şeylerim var. Marx'ın Lassalle hakkındaki sert yargısının otomatik olarak etkileri olacaktır ve başkalarına açıkça konuşma cesaretini verecektir. Ama aynı şeyi benim yapmam gerekseydi, yapmakta duraksamazdım. Lassalle hurafesini, kesin olarak dağıtmam gerekirdi.

Parlamento grubu tarafından **Neue Zeit**'ın sansürden geçirilmesi gerektiği yolundaki yüksek sesle ilân edilen görüş pek hoş. Bunu, sosyalistlere-karşı yasa zamanının (her şeye karşın gerekli olan ve mükemmel biçimde uygulanan[51]) Reichstag'daki sosyalist fraksiyonun otokrasisinin anısına mı borçluyuz, yoksa eskiden Schweitzer tarafından aşırı ölçüde merkezileştirilmiş olan örgütün anısına mı? Bismarck'ın sosyalistlere-karşı yasasından henüz kurtulmuş olan Alman sosyalist bilimini Sosyal-Demokrat Partinin görevlilerinin kendileri tarafından uygulanan, düşünülmüş olan ve uygulanan bir yeni sosyalist yasaya bağımlı tutmak fikri, parlak bir fikir doğrusu! Ama çok şükür ki, bu gibi istekler gerçekleşmeyecek.

Vorwärts'in yazısı beni pek rahatsız etmedi.[52] Liebknecht'in bu konunun tarihini yazmasını bekleyeceğim,[53] ve o zaman her ikisine de olabildiğince dostça bir biçimde yanıt vereceğim. **Vorwärts**'in yazısında doğrultulması gereken birkaç yanlış var (örneğin, bizim, birliği istemediğimiz gibi; olayların Marx'ın yanıldığını gösterdiği gibi vb.), bu yazıda doğrulanması gereken bazı noktalar da var. Yanıtımda tartışmaları kendi açımdan sona erdireceğimi umuyorum, yeter ki yeni saldırılara ya da yanlış beyanlara karşı bir kez daha kendimi savunmak zorunda kalmayayım.

Köken'in* yayınlanması üzerine çalışmakta olduğu

* Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni. —Ed.

mu **Dietz**'e söyle. Ama şimdi de Fischer'den bugün aldığım mektupta, benden, üç yeni önsöz istenmektedir.[54]

F. E.

FRİEDRİCH ALBERT SORGE'YE BİR MEKTUPTAN PARÇA

LONDRA, 4 MART 1891

Azizim Sorge,

19 Şubat tarihli mektubunu aldım. O zamandan beri herhalde sosyal-demokrat parlamento grubunun, Marx'ın program hakkındaki mektubunun **Neue Zeit**'ta yayınlanmasından ötürü kapılmış olduğu büyük öfkenin başka yankılarına da muhatap olmuşsundur. Sorun devam etmektedir. Bu arada, ben, bu adamların kendi saygınlıklarını zedelemelerine seyirci kalmayı yeğliyorum, ve Liebknecht de **Vorwärts**'deki yazısında bu işi iyi başardı. Kuşkusuz, zamanı gelince yanıt vereceğim, gereksiz kavgalara neden olmamaya çalışarak, ama yanıtımın hafif bir acı alay içermeyeceğini de söyleyemem. Teorik bakımdan azçok ağırlığı olan kimseler, doğal olarak benim tarafımı tutmaktadırlar, ancak Bebel'i bir istisna sayıyorum, o, bana alınmakta tamamen haksız değil, ama bu kaçınılmaz bir şeydi. İşim başımdan aştığı için dört haftadan beri **Volkszeitung**'u[55] okuyamadım; Amerika'da sert tepkilerin olup olmadığını bilmiyorum; Avrupa'da "lasalcı" kalıntılar köpürmektedirler, ve böyleleri sizde hiç eksik değil...

F. E.

AUGUST BEBEL'E BİR MEKTUPTAN PARÇA

LONDRA, 1 MAYIS 1891*

Azizim Bebel,

Bugün, 30 Mart ve 25 Nisan tarihli iki mektubunu yanıtlıyorum. Evlenmenizin gümüş yıldönümünün iyi geçtiğini ve gelecekteki altın yıldönümünüzü kutlamaya niyetlendiğinizi öğrendiğime sevindim. Bunu yapabilmenizi bütün kalbimle dilerim. **İhtiyar Dessauer**'de dendiği gibi, şeytan beni alıp götürdükten sonra, sana daha uzun zaman gereksinimiz olacak.

Marx'ın program eleştirisini, umarım ki, sonuncu kez olmak üzere yeniden ele almam gerekiyor. "Kimsenin bizzat yayımı protesto etmediği" iddiasını doğru bulmadığımı söylemek zorundayım. Liebknecht bu işe hiç bir zaman razı olmazdı ve yayınlanmasını önlemek için elinden geleni yapardı. 1875'ten beri, o, bu eleştiriyi bir türlü sindirememiştir ve "program" denince hemen aklına bu gelmektedir. Halle konuşmasının tümü, bunun çevresinde dönüp dolaşmaktadır. **Vorwärts**'deki gürültülü yazısı, ancak, bu eleştiriden ötürü çektiği vicdan azabını ifade etmektedir. Gerçekten Marx'ın bu yazısı, herkesten önce onu hedef almaktadır. Biz, onu, birleşme programında çürümüş olarak ne varsa onun babası saydık ve şimdi de ben kendisini bu durumda görmekteyim. Tek yanlı hareket etmeye karar vermemin nedeni bu olmuştur. Sorunu yalnızca seninle ayrıntılı olarak tartışabilmiş ve ondan sonra Kautsky'ye yazıyı basılmak üzere gönde-

* Moskova'da Marx-Engels-Lenin Enstitüsünde bulunan bu mektubun makinede yazılmış suretinde, başta verilen tarih "Mayıs", sona doğru da "2 Mayıs"tır. Mektubun son kısmının içeriğine göre 2 Mayıs tarihinde yazılmış olduğundan kuşku duyulamayacağına göre, birinci kısmın 1 Mayısta yazılmış olduğu sonucuna varılabilir. —Ed.

rebilmiş olsaydım, iki saat içinde görüş birliğine varmış olurduk. Ama düşündüm ki, —kişisel bakımdan olsun, parti bakımından olsun—, bu konuyu, Liebknecht'e de açmak zorundaydım. Ve o zaman neler olacağını biliyordum. Ya yayınlanma işi boğulacaktı, ya da, hiç değilse bir süre için açıkça kavgaya tutuşacaktık. Söylediklerinizi dinlemediğim takdirde seninle bile çatışmamız olasıydı. Yanılmadığımın tanıtı işte: hapisaneden 1 Nisanda çıktığına ve belge 5 Mayıs tarihini taşıdığına göre açık ki, bu iş senden **kasıtlı olarak** gizli tutuldu ve bunun da **Liebknecht**'ten **başkası yapamaz.** Ama, barış aşkına, onun yalan söylemesine ve hapiste olduğun için belgeyi görememediğini iddia etmesine göz yumuyorsun. Bu koşullarda, yayınlanmadan önce bile, yönetici komitede bir skandalı önlemek için ona karşı dikkatli davranman gerekiyor. Bütün bunları anlıyorum, ama senin de, benim, büyük bir olasılıkla bu biçimde davranılacağını hesaba kattığımı anlıyacağını umarım.

Eleştiri'yi yeniden okudum. Bütüne zarar getirmeden bazı pasajlar çıkarılabilirdi. Böyle pasajlar çok değil. Durum nedir? Sizin kadar, ve arayıp bulabildiğim örneğin 9 Mart 1875 günkü **Frankfurter Zeitung** kadar, biz de tam yetkiye sahip olanların program tasarısını kabul ettikleri anda işin sona erdirildiğini çok iyi biliyorduk. Onun için Marx, **Eleştiri**'yi yazdı ve sonuna şunu ekledi: **"Dixi et salvavi animam meam".*** Bu ek, onun, bu eleştiriyi yalnızca ruhunu kurtarmak için yazdığının ve yazarken hiç bir başarı umudu taşımadığının kanıtıdır. Ve Liebknecht'in kesin "hayır"ıyla[56] ettiği şarlatanlık, temelsiz bir övünmeden başka bir şey değildir ve o da bunun böyle olduğunu iyi bilir. Siz de temsilcilerinizi seçerken bir hata işlediniz-se ve birleşmeyi baltalamamak için programı olduğu gibi kabul etmek zorunda kaldınızsa, şu anda, **aradan 15 yıl**

* Söyledim ve ruhumu kurtardım. —ç.

geçtikten sonra, kesin karardan önce size hitaben yazılmış olan bir ihtarın yayınlanmasında bir sakınca görmemeniz gerekir. Bu yüzden sizi kimse ahmak ya da düzenbaz yerine koyamaz, yeter ki bütün resmî davranışlarınızın yanılmaz olduğunu iddia etmeyesiniz.

Her ne hal ise, sen bu ihtarı okumadın. Okumadığın da yayında açıklandı. Bu bakımdan, bu tasarıyı okudukları halde onaylamış olanlara oranla çok daha elverişli bir durumdasın.

O kanıdayım ki, gönderi mektubu* pek önemlidir, çünkü bu mektupta biricik doğru politika açıklanmaktadır. Bir deneme döneminde koşut bir harekete girişmek, işte bizi ilkeler üzerinde pazarlıktan kurtaracak biricik yol buydu. Ama Liebknecht her ne pahasına olursa olsun, bu koşullarda birliği gerçekleştirmiş olma onurundan yoksun kalmak istemiyordu, ve asıl şaşılacak şey, ödünlerinde daha da ileri gitmemiş olmasıdır. O, burjuva demokratlığından bir birleşme iptilâsını birlikte getirmiştir ve bu iptilâdan bir türlü yakayı kurtaramadı.

Lasalcılar gelmek zorunda oldukları için geldiler, çünkü partileri parçalanıyordu, çünkü yöneticileri ya hergele takımıydı ya da eşekti ve yığınlar böylelerinin arkasından yürümek istemiyordu. İşte bugün seçilmiş ılımlı terimlerle söylenmek istenen budur. Onların "güçlü örgütleri" doğal olarak tam bir çözülüp dağılmaya uğramaktaydı. Liebknecht, lasalcı maddelerin **en bloc**** kabul edilmesini mazur göstermek için, lasalcıların "güçlü örgütleri"ni feda ettiklerini iddia ederken gülünç duruma düşmektedir. Onların feda edecek bir şeyleri yoktur!

Programın karanlık ve karışık tümcelerinin nereden geldiğini merak ediyorsun? Bütün bu tümceler, Liebknecht'in kendi kişiliğini temsil etmektedir; işte bizim

* Eleştiri'nin gönderilişinde W. Bracke'ye yazılan mektup sözkonusudur. —Ed.
** Blok halinde. —ç.

onunla yıllardan beri kavga etmemizin nedeni bunlardır. Ve onun kendinden geçerek sarıldığı şeyler bunlardır. Teorik bakımdan o, her zaman karışık fikirler taşımıştır ve bizim sorunları açık ve güçlü biçimde ifade ediş tarzımızı her zaman günah saymıştır. Halkçı Partinin eski üyesi olarak o, bugün de istediğin şeyi düşünmene izin veren, hatta hiç düşünmemene izin veren şatafatlı tümcelere tutkundur. Eğer o dönemde kafaları henüz karışık olan Fransızlar, İngilizler, Amerikalılar, bilgisizliklerinden ötürü, işçi **sınıfının** kurtuluşu yerine "emeğin kurtuluşu"ndan sözettilerse, ve Enternasyonalin belgelerinde bile bu adamların dilini şurada burada kullanmak zorunlu idiyse, Liebknecht, bunda Alman Partisinin dilini, bu aşılmış olan görüş düzeyine geri getirmek için yeteri kadar neden bulmaktaydı. Ve o, bunu, "yanlış olduğunu bile bile" yaptığını da hiç bir biçimde öne süremez, çünkü, gerçekte, o da bu işleri ötekilerden daha iyi bilmiyordu ve aynı soruyu şu anda da kendi kendime sormaktayım. Her ne olursa olsun, bugün de bu eski ifade tarzına derinliğine dalmaktadır; kabul etmek gerekir ki, bu tarzdan yararlanarak daha etkili hitabet örnekleri elde etmek olanaklıdır. Ve hiç değilse kafasında açıklığa kavuşmamış olan iktisadî ilkeler kadar anladığını sandığı temel demokratik taleplere bağlı olduğu için, demokratik cephaneliğin kalemlerini lasalcı dogmalarla trampa ederken, parlak bir iş yaptığını içtenlikle sandı.

Lassalle'a karşı saldırılara gelince, size söylediğim gibi benim için önemli olan bunlardı. Özünde lasalcı olan iktisadî gevezelikleri ve talepleri kabul etmekle, Eisenach Kongresine katılanlar, hiç değilse, program bakımından **fiilen lasalcı olmuşlardı.**

Lasalcılar hiç bir özveride bulunmadılar, koruyabilecekleri her şeyi korudular. Zaferlerini tamamlamak için de, siz parti marşı olarak Audorf'un[57] Lassalle'ı yücelttiği

o kafiyeli ahlâk dersi veren boş tümcelerini kabul ettiniz ve sosyalistlere-karşı yasanın yürürlükte olduğu 15 yıl boyunca, parti kadrosu içinde, Lassalle'ın putlaştırılmasına karşı hareket etme olanağı yoktu. Buna bir son vermek gerekiyordu ve işte ben de bunu yaptım. Lassalle'ın sahte ün ve onurunun, Marx'ın gerçek değerini gölgelemesine ve bunun yeniden savunulmasına artık izin veremem. Lassalle'ı kişi olarak tanımış olan ve ona bağlı bulunan kimseler pek az kalmıştır, ötekilerin hepsinde Lassalle'a tapma, sahteliğini bildiğimiz halde zımnî hoşgörümüzle sürüp giden **tamamen yapma** bir şeydir. Lassalle'ı putlaştırma, kişisel bağlılıkla bile haklı gösterilemeyen bir şeydir. Yazının **Neue Zeit**'ta yayınlanmasıyla sorunun içyüzünü bilmeyenlere ve partiye yeni katılanlara karşı yeteri kadar dikkatli davranıldı. Ama ben, 15 yıl süren sabır ve yumuşaklıktan sonra, bu gibi konularda tarihsel gerçeğin bazı kimselerin işine geldiği için ya da partinin bazı kimseleri şoke etmemek için ödün vermesini kesinlikle doğru bulmuyorum. Bu gibi işlerde birçok dürüst insanın da yaralanması kaçınılmaz bir şeydir. Böylelerinin homurdanarak yakınmaları da kaçınılmaz bir şeydir. Ve böyleleri, Marx'ın, Lassalle'ı kıskandığını söylerlerse ve bunlara katılan Alman gazeteleri ve hatta (!!) (bütün Almanya'dan daha çok sayıda bulundukları Chicago'daki salt lasalcılara hitaben yayında bulunan) **Chicagoer Vorbote** katılırsa, ben, bu gibi yakınmalara karşı bir pire ısırmasından daha az hassasım. Bize karşı nice saldırılara geçilmiştir ve biz gündemdeki konuyu ele aldık. Örnek ortadadır: Marx, Ferdinand Lassalle'ı terslemiştir. Şimdilik bu kadarı yeter.

Bir sözcük daha: yazının yayınlanmasını zora başvurarak önlemeye çalışmanızdan beri ve **Neue Zeit**'ta, isteğinize uymadığı takdirde parti tarafından mallarına elkonmasının ve sansüre tâbi tutulmasının sözkonusu ola-

bileceğini tehdidi ile bir ihtar gönderdiğinizden beri, partinin bütün sosyalist basına elkoyması durumunun bana pek tuhaf gelmekte olduğunu takdir edersiniz. Eğer siz de kendi saflarınızda sosyalistlere karşı bir yasa uygulamaya kalkarsanız **Puttkamer**'den* farklı bir durumunuz kalır mı? Şahsen böyle bir hareket beni ilgisiz bırakır; hiç bir ülkede hiç bir parti, ben konuşmaya karar verdikten sonra beni susmaya mahkûm edemez. Ama gene de ben, sizi düşünmeye ve kendi kendinize daha az alıngan olmakla daha doğru hareket etmiş olup olmadığınızı sormaya ve hareketlerinizde daha az... Prusyalıca davranmaya davet ediyorum. Sizin, partinin sosyalist bilime **gereksinmeniz vardır** ve hareketin özgürlüğü olmadan bu bilim yaşayamaz. Onun için en iyisi, bu özgürlüğün sakıncalarına göğüs germektir ve bunu gerektiği gibi gözünüzü kırpmadan yapmaya çalışınız.

Alman Partisiyle Alman sosyalist bilimi arasında, hafif de olsa, bir gerginlik, hele bir yarık, buna koşut olmayan bir felâkete ve saygınlığın yitirilmesine neden olur. Açıktır ki, komitenin, yani kişi olarak senin, **Neue Zeit** üzerinde ve bütün öteki yayın organları üzerinde önemli bir manevî nüfuza sahip olmanız gerekir. Ama bu kadarla yetinmelisiniz. **Vorwärts**'de durmadan tartışma özgürlüğü övülür durur. Ama bu özgürlüğe pek raslanmaz. Böyle zora dayanarak yönetme eğiliminin, burada, eski parti liderlerinin gerektiği gibi partileri içinde hesap vermeye çağrıldıkları bu ülkede (örneğin lord Randolph Churchill'in **Tory** hükümetinin yaptığı gibi) bize ne tuhaf duygular telkin ettiğini bilemezsiniz. Ve sonra, unutmamak gerekir ki, küçük bir dinsel mezhebe oranla büyük bir partide disiplin o kadar sert olamaz ve lasalcıların ayzenahçılarla birlikte tek bir blok içinde kaynaşmalarına ve dirsek dirseğe durmalarına neden olan sosyalistlere-karşı ya-

* Bismarck. —Ed.

sa (Liebknecht'e bakılırsa bu kaynaşmayı sağlamış olan onun görkemli programıdır!) artık yürürlükte değildir.

Uf! İşte içimi boşalttım, bütün bu eski hikayelerden kurtuldum; şimdi başka şeyden sözedelim...

Karına saygılarımı bildir, Paul'u* Fischer'i, Liebknecht'i ve bütün ötekileri tarafımdan selâmla.

F. E.

* Paul Singer. —Ed.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERFURT PROGRAMININ ELEŞTİRİSİ

FRİEDRİCH ENGELS

KAUTSKY'YE MEKTUP

29 HAZİRAN 1891

Azizim Kautsky,

Birkaç gün için P...'ye sığındım; dörtbir yandan üzerime çullanan bütün bu işler dayanılır gibi değil. Grup halinde evlenmelerin ortasında* ben mutlu ve hoşnutken, birdenbire parti programı sırtıma biniverdi, onu incelemeden edemezdim. Giriş gerekçesini biraz özet olarak kaleme almayı istiyordum, ama zamanım olmadığından bunu yapamadım. Üstelik, sakin oportünizme ve eski kargaşalıktan **(das frisch — fromm — fröhlichfreie "Hineinwachsen")** "yeni topluma gelişigüzel "geçişe" bir-iki dar-

* Bu dönemde, Engels, **Ailenin Kökeni**'nin dördüncü baskısı üzerinde çalışmaktaydı. —**Ed.**

be indirme fırsatını bulduğum için, siyasal programın kısmen kaçınılması mümkün olan, ama kısmen de olmayan kusurlarını gözler önüne sermek bana daha önemli geldi. O zamandan beri, kendilerine yeni bir giriş önerdiğimi öğrenmiş bulunuyorum; böylesi daha iyi![58]

1891 SOSYAL-DEMOKRAT PROGRAM TASARISININ ELEŞTİRİSİ

BU tasarı, eski programla karşılaştırıldığı zaman, çok daha iyi bir tasarıdır. Özgül olarak lasalcı nitelikte olsun, kabaca sosyalist nitelikte olsun, eskimiş bir geleneğin birçok kalıntıları yeni programda geniş ölçüde dışlanmıştır; teorik bakımdan taslak, bütünüyle, çağdaş bilim alanında yer almaktadır ve bu alanda durarak onu tartışmak olanaklıdır.

Taslak üç kısma ayrılmaktadır: 1. güdülerin açıklanması; 2. siyasal istemler; 3. işçilerin korunmasıyla ilgili istemler.

I. ON PARAGRAFTA GÜDÜLERİN AÇIKLANMASI

Genel olarak bu başlangıç düşünceleri, birbiriyle bağ-

daşmaz iki şeyi birleştirmeye çalışıldığı için zarara uğramışlardır: bu bölüm, hem bir program, hem de bir program yorumu haline getirilmek istenmiştir. Kısa ve çarpıcı formüllerin seçilmesi ile yeteri kadar açık olmamaktan korkulmaktadır; bu yüzden de uzun uzadıya yorumlar eklenmiştir. Bence program olabildiğince kısa ve, sınırları belli, açık seçik olmalıdır. Programda raslantı olarak bir yabancı sözcüğün ya da ilk bakışta kapsamının kavranması güç olan bir tümcenin bulunup bulunmaması pek önemli değildir. Böyle bir durumda toplantılarda programın okunup anlatılması ve basında yazılı açıklamalar, gerekli olanı sağlar; ve o zaman, o kısa ve çarpıcı tümce bir kere anlaşılınca, kafalarda yerleşir ve bir slogan halini alır, uzun açıklamalar için ise bu böyle değildir. Halk dilinde konuşma eğilimine fazla ödün vermemek gerekir; işçilerimizin entelektüel yeteneklerini ve kültür derecesini küçümsemeyelim. En özet ve en kısa bir programın kendilerine sunabileceği şeylerden çok daha zor şeyleri işçilerimiz anlamışlardır; her ne kadar sosyalistlere-karşı yasa, saflarımıza yeni katılan yığınların bilincinin tam olarak gelişmesini zorlaştırdı, hatta yer yer önlediyse de, propaganda yazılarımızın yeniden sağlanıp okunabileceği şu anda, eskilerin de yönetimi altında bu alanda kaybedilenlerin giderilmesi kolay olacaktır.

Bu pasajın tamamını daha kısa bir tarzda kaleme almaya çalışacağım, ve eğer yapabilirsem, bunu mektubumla birlikte göndereceğim ya da daha ilerde sana ulaştıracağım. Şimdi 1'den 10'uncuya kadar numaralanmış maddeleri ele alıyorum. Ek yaprakta (1), önerilerimin tasarısını bulacaksınız.*

Paragraf 1. — "Ayırım" vb.. Aynı şeyi ifade etmek için, **"Bergwerke, Gruben, Minen"** gibi üç sözcük kullanılmış, bunlardan ikisini atmak gerek. Bana kalırsa **Berg-**

* Ne yazık ki, bu öneriler bulunamamıştır. (*Neue Zeit* yazıkurulunun notu.)

werke'yi bırakırım, çünkü bu terim bizde en düz ovalarda bile kullanılır, ben hepsini alışılagelen deyimle ifade ederdim. Buna karşılık "demiryolları ve öteki ulaştırma araçları" ibaresini eklerdim.*

Paragraf 2. — Buraya "muhtekirlerin elinde (ya da sahiplerinin elinde), toplumun emek araçları ... şeklini aldılar" ibaresini koyardım; daha ötede de aynı şekilde, emek araçlarının "sahiplerine (ya da gasıplarına) ... bağımlılık" vb..

Bu bayların bunları kendi mülkiyetleri haline getirdikleri ifadesi zaten birinci maddede var ve bu, burada bir yinelemeden başka bir şey değil, mutlaka gerekli ise "tekelci" sözcüğü buraya konabilir. Bu iki sözcükten ne biri, ne öteki, anlama en küçük bir katkıda bulunmamaktadır. Oysa bir programda fazla şeylerin bulunması o programı zayıflatır.

"Toplumun **varlığını sürdürebilmesi için gerekli** emek araçları": bunlar, her dönemde, o belli anda var olan araçlardır. Buhar makinesinin keşfinden önce onsuz yapılabilirdi; şimdi artık yapılamaz. Bugün bütün emek araçları —teknik nitelikleriyle olsun, ya da **toplumsal** iş bölümü sonucu olsun— doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak **toplumsal emek araçları** olduklarına göre, bu son iki sözcük yeteri kadar ve hiç bir kuşkuya meydan bırakmayacak tarzda her anda var olanı ifade etmektedir.

Son kısım, Enternasyonalin** tüzüğünün güdülerinin açıklamasına bağlanacaksa, bunun tam olarak yapıl-

* Parti Yönetim Komitesinin Engels'in eleştirisinin gelmesinden birkaç gün sonra yayınlanan program tasarısında sözkonusu paragraf aşağıdaki gibi kaleme alınmıştı; burada Engels'in önerilerinin ne ölçüde gözönünde tutulduğu görülecektir. Paragraf şöyledir:

"Toprakta, madenlerde, taş ocaklarında emek araçlarının, makinelerin ve iş aletlerinin, ulaştırma araçlarının işçiden ayrılması ve toplumun üyelerinin bir kısmının özel mülkiyeti haline gelmesi olgusu, toplumun iki sınıfa bölünmesi sonucunu vermiştir: çalışan sınıf ve mülk sahibi olan sınıf." (**Neue Zeit'ın notu.**)

** I. Enternasyonalin tüzüğü.

masını yeğlerim: "toplumsal yoksulluk (bu, n° 1'dir), entelektüel çürüme ve siyasal bağımlılık". Fizikî çürüyüp yok olma toplumsal yoksulluğun kapsamına girer ve siyasal **bağımlılık** ise bir olgudur, ama siyasal **haklardan yoksunluk,** bir programda yer almaması gereken, **göreli** değeri olan bir söylev ibaresidir.*

Paragraf 3. — Bence birinci tümce değiştirilmelidir. "**Özel mülk sahiplerinin egemenliği** altında." İlkin, bir iktisadî olguyu iktisadî açıdan açıklamak gerekir. Oysa **özel mülk sahiplerinin egemenliği** deyimi, bunun, bu haydut çetesinin siyasal egemenliğinin bir sonucu olduğu izlenimini, yanlış olarak, uyandırabilir. İkincisi, özel mülk sahipleri, yalnızca, "kapitalistler ile büyük toprak sahipleri" değildir (burada, burjuvaların yeri var mıdır? bunlar da bir üçüncü özel mülk sahipleri kategorisi teşkil ederler mi? büyük toprak sahipleri de "burjuva" mıdırlar? onun için büyük toprak sahipleri raslansal olarak sözkonusu olduğu zaman, Almanya'da, o bütün siyasal kargaşalığımıza özel bir gerici nitelik kazandıran feodalitenin o koskoca kalıntılarını susarak mı geçiştireceğiz?). Hiç değilse henüz bugün **köylüler** ve **küçük-burjuvalar** da "özel mülk sahipleridirler"; ama bunlardan programda hiç sözedilmemektedir; onun için meram öyle anlatılmalıdır ki, bunlar, sözü edilen özel mülk sahipleri kategorisine sokulmuş olmasınlar.

"Sömürülenlerin ürettikleri emek araçları ve zenginliğin birikimi." "Zenginlik" şunlardan meydana gelir: 1. üretim araçları; 2. tüketim araçları. Onun için ilkin zenginliğin bir kısmından sözetmek ve sonra da öteki kıs-

* Paragraf 2 şöyle kaleme alındı:
"İhtikâr yoluyla ele geçirenlerin elinde, toplumsal emek araçları, sömürü araçları olmuşlardır. İşçilerin, emek araçlarının, yani yaşamın kaynaklarının sahiplerine bu biçimde belirlenen iktisadî köleleşmesi, bütün biçimleriyle köleliğin, toplumsal yoksulluğun, entelektüel çöküşün, siyasal bağımlılığın temelidir." (**Neue Zeit'ın** notu.)

mından değil de zenginliğin tümünden sözetmek ve bu ikisini bir **ve** ile birleştirmek gramere ve mantığa aykırıdır.

"Durmadan artan bir hızla **kapitalistlerin** ellerinde ... çoğalmaktadır." Ya "büyük toprak sahipleri", ya demin sözünü ettiğimiz "burjuvalar", onlar ne olacak? Eğer kapitalistler terimi burada yeterli ise, yukarda da yeterli sayılmalıydı. Ama meram tam ve ayrıntılı olarak ifade edilmek isteniyorsa, bu terim yeterli değildir.

Proleterlerin sayısı ve onların **yoksulluğu** giderek artmaktadır. Bunu mutlak olarak ifade etmek gerçeğe aykırı düşer. Emekçilerin örgütlenmesinin, onların giderek güçlenen direnişinin **yoksulluğun** artmasına set çekmesi olanaklıdır. Ama durmadan arttığında kuşku olmayan şey, **yarınından emin olmamadır.** İşte ben bunu eklerdim.*

Paragraf 4. — "Temeli özel kapitalist üretimin niteliğinin kendisinde olan plansızlık" ibaresi kesin olarak düzeltilmelidir. Ben toplum biçimi olarak, iktisadî aşama olarak, bir kapitalist üretim tanırım, bir de bu aşama süresinde şu ya da bu biçimde bir olgu ortaya çıkan bir **özel** kapitalist üretim bilirim. Burada özel kapitalist üretim hangi anlama gelmektedir? Yalıtılmış özel işletmeci tarafından üretim mi? Böyle bir üretim her geçen gün bir istisna haline gelmiyor mu? Anonim şirketlerin kapitalist üretimi, artık **özel** üretimden çıkan ve çok sayıdaki ortaklar hesabına yapılan bir üretimdir. Ve eğer anonim şirketlerden koca sanayi kollarını boyundurukları al-

* İşte, Yönetici Komitenin kabul ettiği son biçimiyle Paragraf 3:

"Bu sömürü imparatorluğu altında, sömürülenler tarafından üretilen sömürenlerin —kapitalistler ve büyük toprak sahiplerinin— elindeki zenginlik giderek artan bir hızla büyür. Sömürenler ile sömürülenler arasındaki emek ürünlerinin üleşimi giderek daha eşitsiz bir hal alır. Proleterlerin sayısı giderek artar, onların koşulları gittikçe kötüleşir, fazla işçiler ordusu gittikçe daha korkunç sayılara erişir, modern toplumu iki hasım kampa bölen ve bütün sanayi ülkelerinin ortak özelliği olan sınıf savaşını giderek sertleşir." (**Neue Zeit**'ın notu.)

tına alan ve tekeller kuran tröstlere geçersek, o zaman bu, yalnızca özel **üretimin** sonu demek değildir, aynı zamanda plansızlığın da sona ermesi demektir.[59] "Özel" [sözcüğü] silinsin, o zaman tümce iyi kötü işe yarar.

"Nüfusun geniş katmanlarının iflâsa sürüklenmesi ..." Sanki burjuvaların ve küçük-burjuvaların iflâsa sürüklenmelerinden ötürü üzülüyormuşuz izlenimini veren bu tumturaklı tümcenin yerine, ben, olayı daha basit tarzda anlatırdım: "kent ve kır orta sınıflarının, küçük-burjuvaların ve küçük köylülerin iflâsa sürüklenmeleri, mülk sahipleriyle mülksüzler arasındaki varolan uçurumu genişletiyor ve derinleştiriyor".

Son iki tümce aynı şeyi iki kez söylemektedir. Ekte bir tadil tasarısı veriyorum.*

Paragraf 5. — "Nedenlerin" yerine "nedenlerinin" demek gerekir, bu belki de dikkatten kaçmıştır.**

Paragraf 6. — **"Bergwerke, Minen, Gruben"** yukarıda n° 1'e bakınız. — "Özel üretim" yukarda n° 4'e bakınız. — Ben şöyle ifade ederdim: "bugünkü özel şahıslar hesabına ya da anonim şirketler hesabına kapitalist üretimin, önceden kararlaştırılmış bir plan gereğince, bütün toplum hesabına sosyalist üretime dönüşümü... ancak üretimin bu dönüşümüyle işçi sınıfının kurtuluşu ve dolayısıyla toplumun istisnasız bütün üyelerinin kurtuluşu

* Yönetici Komitenin tasarısında Paragraf 4 şöyledir:

"Temeli, kapitalist üretimin niteliğinde bulunan plansızlık, ancak *çalışanların* yaşam koşullarını daha da kötüleştiren, ken *ile kır orta sınıflarının* —küçük-burjuvalar ve küçük köylüler— iflâsa sürüklenmesi ile mülk sahipleri ile mülksüzler arasındaki varolan uçurumu daha da derinleştiren, genel güvensizliği toplumun moral durumu haline getiren ve toplumsal emek araçlarını gaspetmiş olan sınıfın üzerine almış olduğu görevle birlikte iktisadî ve siyasal üstünlüğünü de yitirmiş olduğunu tanıtlayan o giderek daha uzun süreli *bunalımlara, çalışmanın kesintiye uğramasına* neden olur." (**Neue Zeit**'ın notu.)

** Paragraf 5:

"Her geçen gün daha dayanılmaz hale gelen bu duruma, nedenlerinin ortadan kaldırılmasıyla bir son vermek ve işçi sınıfının kurtuluşunu sağlamak, işte işçi sınıfının amacı ve görevi." (**Neue Zeit**'ın notu.)

gerçekleşecektir.*

Paragraf 7. — Ek I'deki kısmı buraya koyardım.**

Paragraf 8. — Bizim çevremizde anlaşılması kolay bir kısaltma olan "sınıf bilinçli" (**klassen bewusst**) yerine, deyimin herkes tarafından anlaşılabilmesi ve yabancı dillere kolayca çevrilebilmesi için şöyle derdim: "sınıf durumlarının bilincine varmış işçilerle", ya da buna benzer bir şey.***

Paragraf 9. — Son tümce: "... ve böylelikle iktisadî sömürme ve siyasal baskı kuvvetini tek bir elde toplayan."****

Paragraf 10. — "Sınıf egemenliği" sözünden sonra "ve sınıfların kendileri" eklenmelidir. Sınıfların ortadan kaldırılması bizim temel talebimizdir, bu gerçekleşmeden

* Paragraf 6:

"Almanya Sosyal-Demokrat Partisi, sonuç olarak, emek araçlarının —toprağın, madenlerin, makinelerin ve iş aletlerinin, ulaştırma araçlarının— toplumun ortak mülkiyeti haline getirilmesi için ve kapitalist üretimin sosyalist üretim biçimini alması için çalışmaktadır. Kapitalist toplumun kendisi bu biçim değiştirme için gerekli maddî ve manevî koşulları yaratmıştır ve durmadan yaratmaktadır ve işçi sınıfının kurtuluşu ve onunla birlikte toplumun istisnasız bütün üyelerinin kurtuluşu ancak bu yoldan gerçekleşecektir." (**Neue Zeit**'ın notu.)

** Paragraf 7'nin yeri değiştirilmiştir. Yönetici Komitenin yayınlanmış olan tasarısında eski Paragraf 9, Paragraf 7 olmuştur. Kuşkusuz, 8. olarak yayınlanan paragraf, Engels'in okumuş olduğu ilk tasarının 7. paragrafıydı. İşte son biçimi:

"İşçi sınıfının kurtuluşu, ancak işçi sınıfının eseri olabilir. Çünkü bütün öteki sınıflar ve bütün öteki partiler kapitalizm alanı üzerinde ayakta durmaktadırlar ve çünkü aralarındaki çıkar rekabetine karşın, ortak bir amaçları vardır: bugünkü toplumun temellerinin korunması ve güçlendirilmesi." (**Neue Zeit**'ın notu.)

*** İşte yayınlanan tasarıdaki Paragraf 9'un metni:

"Kapitalist üretime sahip olan bütün ülkelerde işçi sınıfının çıkarları aynıdır; dünya ticaretinin ve dünya pazarı için üretimin genişlemesiyle her ülkedeki emekçilerin koşulları giderek daha çok öteki ülkelerdeki emekçilerin koşullarına bağımlı olmaktadır; bu bakımdan işçi sınıfının kurtuluşu ulusal bir görev değildir, bütün uygar ülkelerin emekçilerinin eşit olarak katıldıkları toplumsal bir görevdir. İşte bu anlayışla Alman Sosyal-Demokrat Partisi kendisini bütün öteki ülkelerin bilinçli emekçileri ile birlik halinde hisseder ve bunu ilân eder." (**Neue Zeit**'ın notu.)

**** Bu paragraf Yönetici Komitenin tasarısında yedinci maddede bulunmaktadır ve şöyledir:

"Sosyal-Demokrat Partinin devlet sosyalizmi denen şeyle, malî amaçlarla devlet tarafından *devlet sömürüsü sistemi ile, özel girişimcinin yerine* devleti koyan ve böylelikle iktisadî sömürü iktidarı ile siyasal baskı iktidarını birleştiren sistemle hiç bir ortak yanı yoktur." (**Neue Zeit**'ın notu.)

sınıf egemenliğinin ortadan kaldırılması iktisadî bakımdan anlamsızdır. "**Herkesin** eşit hakkı için" yerine "herkesin eşit hakları ve eşit görevleri için"i öneriyorum vb.. Bizim için **eşit görevler**, burjuva demokratik **eşit hakların** zorunlu bir tamamlayıcısıdır ve bu, onların özgür olarak burjuvaca anlamlarını ortadan kaldırır.

Sonuncu tümceye gelince: "Savaşlarında ...", ben bu ifadeyi seve seve kaldırırdım. Muğlak içeriğiyle: "genel olarak **halkın** koşullarını iyileştirmeye yarayan" ibaresi, (kastedilen nedir?), her şeyi kapsayabilir, koruyucu gümrük vergilerini ve serbest değişimi, lonca örgütlenmesini ve meslek özgürlüğünü, tarım kredisini, kambiyo bankalarını, zorunlu aşılanmayı, alkolikliği ve alkolizme karşı savaşımı vb.. Bu ibarede söylenmek **istenen** zaten bir önceki tümcede var; hepsini aldığımızı söyledikten sonra, ayrı ayrı parçaları da aldığımızı ifade etmenin gereği var mı; benim anlayışıma göre, bu, etkiyi zayıflatır. Şimdi bu tümce, özel istemlere geçişi sağlıyorsa, aşağı yukarı şu söylenebilir: "Sosyal-demokrasi, onu, **bu amaca** yaklaştırabilecek olan bütün istemleri savunur". ("Önlemler ve kurumlar" yinelendiği için çıkarılmalıdır.) Ya da daha iyisi, neyin sözkonusu olduğunu açıkça söylemektir, yani burjuvazi tarafından kaybedilmiş olan zamanın kazanılması gerektiği. Ek I'de, bu anlamda bir kesin tümce ekledim, bundan sonraki bölümde anlattığım nedenlerle, bunu çok önemli saymaktayım.*

* Paragraf 10:
"Sosyal-Demokrat Parti, yeni sınıf ayrıcalıkları ve yeni üstünlükler için savaşmamaktadır; bu parti sınıf egemenliğinin ve sınırların kendisinin ortadan kalkması için, cinsiyet ve köken farkı gözetmeksizin herkesin eşit hakları ve eşit görevleri uğruna savaşmaktadır. Bu kurtuluş savaşımında, sosyal-demokrasi, yalnızca ücretlileri değil, genel olarak bütün sömürülenleri ve ezilenleri savunurken genel olarak halkın ve özel olarak işçi sınıfının koşullarını daha iyi hale getirmeye yarayan bütün istemleri, önlemleri ve kurumları destekler." (**Neue Zeit'ın notu.**)

Tasarının siyasal istemlerinin büyük bir kusuru var. Asıl söylenmesi gereken **konmamış.** Eğer bu 10 istemin hepsi kabul edilse, kuşkusuz, baş siyasal istemi sonuca vardırmak için birçok araçlara sahip olurduk. Ama bu baş siyasal istemin kendisine varmış olmazdık. Reich anayasası, halka ve onun temsilcilerine tanınan hakların sınırlandırılması bakımından 1850 Prusya Anayasasının kopyasından başka bir şey değildir; bunda hükümet fiilen bütün iktidara sahiptir ve meclislerin vergileri reddetme hakkı bile yoktur. Bu anayasanın çatışma dönemlerinde hükümet tarafından istendiği gibi yorumlanıp uygulanabileceği tanıtlanmıştır. Reichstag'ın hakları, Prusya meclisininkilerden farklı değildir, Liebknecht'in Reichstag'ı mutlakiyetin asma yaprağı diye adlandırması bu yüzdendir.[60] Prusya ile Reuss-Greiz-Schleiz-Lobenstein arasında bir ittifak temeli üzerinde, biri ne kadar küçük alan kaplıyorsa ötekisi o kadar büyük alan kaplayan bu devletler arasındaki ittifak temeli üzerinde "emek araçlarının ortak mülkiyet haline gelmesini" gerçekleştirmeyi istemek, besbelli ki saçmadır.

Buna dokunmak tehlikelidir. Ama her şeye karşın işleri ileri götürmek gerek. Tam bu sıra sosyal-demokrat basının büyük bir kısmında yayılmaya başlayan oportünizm, bunun ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir. Sosyalistlere-karşı yasanın yenilenmesi korkusu ile ya da bu yasanın yürürlükte olduğu günlerde ileri sürülmüş bazı görüşleri anımsayarak, şimdi, partinin Almanya'daki bugünkü hukuk düzeyinin, bütün istemlerin barış yoluyla gerçekleşmesine elverişli olduğunun kabul edilmesi istenmektedir. "Bugünkü toplumun gelişerek yavaş yavaş sosyalizme geçeceğine", hem kendilerini, hem de partiyi inandırmak istiyorlar, ve kendilerine, toplumun sosyaliz-

me geçerken eski toplumsal yapıyı yarı yolda bırakmak zorunda kalıp kalmayacağı; bu eski kabuğu, istakoz yavrusunun kendi kabuğunu parçalarken gösterdiği kadar bir şiddete başvurarak atıp atmayacağı sorusu sorulmadan yapılmaktadır; sanki Almanya'da toplum, bundan başka henüz yarı-mutlakiyet niteliği taşıyan ve üstelik de son derece karmakarışık olan siyasal düzenin engellerini de kırıp aşmak zorunda değilmiş gibi. Halk temsilcilerinin bütün iktidarı ellerinde topladıkları ülkelerde, anayasa gereğince, ulusun çoğunluğu seni destekledikçe, her şeyi yapabileceğin ülkelerde, Fransa ve Amerika gibi demokratik cumhuriyetlerde, hanedanın geri alınması sorununun her gün basında tartışıldığı, ve bu hanedanın halkın iradesi karşısında güçsüz bulunduğu İngiltere gibi krallıklarda, eski toplumun yeni topluma doğru barış yoluyla evrime uğrayabileceği düşünülebilir. Ama hükümetin bütün iktidarı elinde bulundurduğu, Reichstag'ın ve öteki temsilî organların fiilen hiç bir güce sahip bulunmadıkları Almanya'da, böyle bir şeyi, hem de gereği yokken, iddia etmek, mutlakiyetin asma yaprağını kaldırıp onun çıplaklığını kendi vücudunla örtmeye benzer.

Böyle bir politika, sonuçta, ancak partiyi yanlış bir yola yöneltebilir. Genel, soyut siyasal sorunlar ön plana getirilmekte ve böylelikle ivediliği olan ve ilk önemli olaylarda, ilk siyasal bunalımda kendiliğinden gelip gündeme yazılan somut sorunlar gizlenmektedir. Bundan, partinin birdenbire, karar anı ile karşılaşınca şaşkınlığa uğraması ve en önemli noktalarda örgüt içinde bu sorunlar hiç bir zaman tartışılmadığı için, fikir karışıklığının ve ayrılığın hüküm sürmesinden başka bir sonuç verebilir mi? Ancak burjuvaziyi ilgilendirdiği ve emekçileri hiç bir biçimde ırgalamadığı ve bu yüzden de herkesin istediği gibi oylayabileceğinin ilân edildiği, bugün ise tam karşıt kutba birçoklarının gidip koruyucu bir politikayı benimse-

miş olan burjuvaziye muhalefet etmek için, Cobden'in ve Bright'ın iktisadî saçmalıklarını tazeleyerek en saf mançisterciliğin[61] sosyalizmin en safı gibi savunulduğu gümrük vergileri sorununda[62] olanlara bir kez daha tanık mı olacağız?

Günün geçici sorunları karşısında büyük temel düşüncelerin bu unutuluşu, geçici başarılar uğruna girişilen bu yarış ve sonal sonuçları gözönünde tutmadan çevrede verilmekte olan savaşım, bugünün sonuçlarına feda edilen hareketin geleceği, bütün bunların belki de namuslu nedenleri vardır. Ama bunlar oportünizmdir ve oportünizm olarak kalacaktır. Ve "namuslu" oportünizm, belki de oportünizmlerin en tehlikelisidir. Şimdi, ince, ama temel nitelikte olan bu noktalar nelerdir?

Birincisi. — Kesinliği açık olan bir şey varsa, o da, partimizin ve işçi sınıfının egemen duruma, ancak Demokratik Cumhuriyet biçimi altında gelebilecekleridir. Hatta, Demokratik Cumhuriyet, Büyük Fransız Devrimi örneğinin gösterdiği gibi, proletarya iktidarının özgül biçimidir de.[63] Örneğin Miquel'in yaptığı gibi, en iyi adamlarımızın bir imparatorun altında bakan olmasının akla sığar bir şey olmadığı besbelli değil mi?

Cumhuriyet talebini programa doğrudan koymak, hukukî bakımdan olanaksız gibi görülmektedir, — oysa bu, Fransa'da, Louis-Philippe zamanında yapılabildi, ve bugün de İtalya'da yapılmaktadır. Ama bugün Almanya'da açıkça cumhuriyetçi bir parti programının kaleme alınmasının olanaksız oluşu, bu ülkede barış yoluyla bir cumhuriyet kurulabileceği, ve yalnızca cumhuriyet değil, bir komünist toplum yaratılabileceği hayalinin ne büyük bir gaflet olduğunu tanıtlar.

Bununla birlikte, zorunluluk karşısında gene de cumhuriyet sorunu, susarak geçilebilir. Ama bence programda yer alması gereken ve yer alması olanaklı olan şey,

bütün iktidarın halk temsilcilerinin elinde toplanması istemidir. Daha ileri gidilmek istenmiyorsa, şimdilik, bu kadarı yeterli olabilir.

İkincisi. — Almanya'nın ulusal birliğinin gerçekleştirilmesi. Bir yandan küçük devletlere bölünmeye son verilmelidir; — Bavyera'nın ve Würtemberg'in özel hakları devam ettiği sürece, örneğin Thüringen'in haritası bugünkü yürekler acısı durumunu koruduğu sürece, varın Alman toplumunu devrim yoluyla değiştirin! Öte yandan özgül olarak Prusyalı zihniyetin Almanya'yı ezmesine son verilmesi için, Prusya ortadan kalkmalıdır ve özerk eyaletlere bölünmelidir. Küçük devletlere bölünme, ve Prusya zihniyeti, işte Almanya'nın içine hapsedilmiş bulunduğu çelişkinin iki yönü; bunlardan biri, ötekini haklı göstermenin her zaman mazereti olacaktır. Bunun yerine ne konmalı? Benim görüşüme göre, proletarya bölünmez tek bir cumhuriyetten başka bir biçimden yararlanamaz. Nitekim, Amerika Birleşik Devletleri'nin o muazzam toprakları üzerinde federatif cumhuriyet, Doğuda şimdiden bir engel oluşturmaya başlamakla birlikte, bugün de bir zorunluluktur. Böyle bir şey, iki adada dört ulusun yaşadığı ve tek bir parlamentoya karşın, bugün bile hâlâ üç ayrı yasanın yanyana uygulanmakta bulunduğu İngiltere'de bir ilerleme olurdu. Küçük İsviçre'de federatif sistem, ancak bu ülke, Avrupa devletler topluluğu içinde tamamen pasif bir üye olmakla yetindiği için hoşgörüyle karşılanabilir bir engel oluşturmaktadır. Almanya için, İsviçre'ninkine benzer bir federalist örgütlenme, önemli bir gerileme oluştururdu. Federal bir devleti, bütün halindeki devletten, iki nokta ayırdeder; birincisi, federasyonun üyesi olan her devletin, her kantonun kendi medenî hukukuna ve ceza yasasına sahip bulunması, kendi adlî örgütlenmesine sahip bulunmasıdır; ikincisi, halkın meclisi yanında, her kantonun, büyük olsun, küçük olsun,

oyunu kullanabildiği bir devletler temsilcileri meclisinin bulunmasıdır. Ne mutlu ki biz, birinci noktayı aşmış bulunuyoruz ve onu yeniden kabul ettirmek için harekete geçecek kadar safdil değiliz. İkinci noktaya gelince, buna da federal konsey biçiminde sahip bulunmaktayız ve bu olmadan da yapabiliriz, — üstelik bizim "Federal Devletimiz", daha şimdiden, merkezî tek devlete doğru geçişi ifade etmektedir. Ve 1866'da ve 1870'te yukardan yapılmış olan devrimi geriletmek bize düşmez; tam tersine, biz, buna aşağıdan bir hareketle gerekli tamamlamayı ve ıslahı sağlamalıyız.

Demek ki, tek bir cumhuriyet. Ama, 1798'de kurulmuş olan imparatorluğun imparatorsuz biçimi olan bugünün Fransız Cumhuriyeti anlamında değil. 1792'den 1798'e kadar her Fransız ili, her belediye, Amerikan modeline uygun olarak kendi tam özerk yönetimine sahip bulundu, bize de böyle bir şey gerek. Böyle bir özerklik nasıl örgütlendirilebilir ve bürokrasisiz nasıl edilebilir, Amerika ve Birinci Fransız Cumhuriyeti, bunun nasıl olacağını bize gösterdi; Avustralya, Kanada ve öteki İngiliz kolonileri de bugün bize bunu göstermektedirler. Böyle bir eyalet ve belediye özerkliği, örneğin kantonun konfederasyona göre pek bağımsız bulunduğu, ama bu bağımsızlığın, ilçeye (**Bezirk**) ve belediyeye karşı da olabildiği İsviçre federalizminden çok daha özgürdür. Kanton hükümetleri, ilçe mülkî âmirlerini (**Bezirkess-tatthalter**) ve valileri tayin ederler; oysa İngilizce konuşulan ülkelerde böyle bir şey yoktur, ve biz de, gelecekte, bunlardan, Prusyalı il ve hükümet müşavirlerinden olduğu gibi (**Londrat** ve **Regierungsrat**) kendimizi kurtarmalıyız.

Bütün bunlardan, programa fazla bir şey aktarmak olanaklı değildir. Bunun sözünü ediyorsak, bu, böyle şeylerin söylenmesine izin olmayan Almanya'da durumun özelliğini belirtmek içindir ve aynı zamanda böyle bir du-

rumu, komünist toplum biçimine yasal yoldan sokmak isteyenlerin ne ölçüde hayale kapıldıklarını göstermek için. Bu, üstelik, partinin yönetim komitesine, doğrudan halk tarafından yasama ve parasız adaletin dışında, başka önemli siyasal sorunların olduğunu anımsatmak içindir de; sonuç olarak bu ikisi olmasa da biz ilerleriz. Genel güvensizlik sonucu, bu sorunlar bir günden ötekine birdenbire günün en âcil sorunları haline gelebilir, biz, bunları aramızda tartışmadıksa, bu konularda görüş birliğine varmadıksa, o zaman ne hallere düşeriz?

Ama programa, her şeye karşın sokulması olanaklı olan ve hiç değilse dolaylı olarak söyleme olanağına sahip bulunmadığımız şeyin ifade edilmesine yarayabilen şu istemdir:

"İlin, ilçenin ve belediyenin, halkın genel oyu ile seçilmiş görevliler tarafından tam özerk olarak yönetimi. Devlet tarafından tayin olunan bütün yerel yüksek memurların ve il yüksek memurlarının (**autorités**) kaldırılması."

Bunun dışında, programda yukarda incelediğim noktalarla ilgili başka istemlerin de formüle edilip edilemeyeceğini benim buradan kestirmem, sizin oradan belirlemenizden daha zordur. Ama bu sorunların, parti içinde çok gecikilmiş olmadan tartışılması iyi olur.

1. "Seçim hakkı ile oy hakkı, sırasıyla seçimler ile oylar" arasındaki ayrımın ne anlamda yapıldığını kavrayamadım. Eğer böyle bir ayrim zorunlu ise, bunu, herhalde açıkça ifade etmek ya da tasarıya eklenecek bir yorumda açıklamak gerekir.

2. "Halkın öneri ve veto hakkı" **niçin**? Şunu eklemek gerekir: ulusal temsilin bütün yasa ve kararları için.

5. Kilisenin ve devletin tamamen birbirinden ayrılması. Bütün dinsel topluluklar, istisnasız, devlet tarafından özel topluluklar olarak nitelendirilecektir. Bunlar ha-

zineden gelme malî desteklerden yoksun kalacaklar ve merkezî eğitim bakanlığına bağlı okullar üzerindeki etkilerini yitireceklerdir. (Ama buna karşın, kendi olanaklarıyla, bunların **kendi özel** okullarını açmalarını ve orada saçmalıklarını öğretmelerini yasaklayamayız!)

6. Bu durumda "okulun laikliği" çıkarılmalıdır, bunun yeri bir önceki paragraftadır.

8. ve 9. Burada dikkati şu nokta üzerine çekmek isterim: bu noktalar şunların "devletleştirilmesini" gerektirmektedir: 1. **avukatların,** 2. **hekimlerin,** 3. **eczacı, dişçi, ebe, hastabakıcıların** vb.. Üstelik daha sonrası için işçi sigortalarının tam olarak devletleştirilmesi istenmektedir. Peki bu iş Bay De Caprivi'ye teslim edilebilir mi, ve bütün bunlar daha önce, her türlü devlet sosyalizmine karşı çıkan bildiri ile tam uygunluk halinde midir?

10. Burada ben şöyle derdim: "Devlette, ilçe ve belediyelerde masrafları karşılamak için vergilerin, gerekli olduğu ölçüde artanoranlı ... vergiler. Merkezî devletin olsun, yerel yönetimin olsun, koymuş oldukları bütün dolaylı vergilerin, resimlerin vb. ortadan kaldırılması." Geri kalanı gereksizdir ve güdülerin yorumu ya da açıklamasından başka bir şey değildir; bunlar ancak metni zayıflatabilir.

III. EKONOMİK İSTEMLER

Paragraf 2. — Koalisyon hakkı, Almanya'daki kadar hiç bir yerde, devlet karşısında, bir güvenceye gereksinim duymaz. "Düzenlemek için..." ibaresiyle başlayan son tümce 4. madde olarak eklenmeli ve bu bakımdan kaleme alınmalıdır. Burada belirtilmelidir ki, yarısı işçilerden, yarısı da patronlardan oluşacak çalışma odalarıyla biz okkanın altına gideriz. Bu sistemle, uzun yıllar boyunca, çoğunluk, patronlardan yana olacaktır, işçiler arasında

bir "kara koyunun" bulunması neye yarar. Bir çatışma halinde, bu **iki yarı,** fikirlerini **ayrı olarak** ileri sürecek-lerdir diye bir kayıt konmayacaksa, bir patronlar odası ve onun **yanında da** bir bağımsız işçiler odasının olması yeğlenir.

Son karara varmadan önce, tasarının, bir kez daha, Fransız programı[64] ile karşılaştırılmasını isterdim; bana öyle geliyor ki, özellikle n° 3 için bu programdan alınacak çok şey var. İspanyol programına gelince, ne yazık ki, zamanım olmadığı için onu arayamayacağım. Bu program da birçok bakımdan çok iyi bir program.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PROLETARYA PARTİSİ İÇİN SAVAŞIM

(MEKTUPLARDAN PARÇALAR)

K. MARX ve F. ENGELS

BİR

MARX'IN LUDWİG KUGELMANN'A BİR MEKTUBUNDAN PARÇA

23 ŞUBAT 1865

Sevgili dostum,[65]

Beni çok ilgilendirmiş olan mektubunuzu dün aldım, mektupta ileri sürülmüş olan değişik noktalara yanıt vermek isterim.

İzin verirseniz ilkin Lassalle ile ilişkilerimin ne olduğunu açıklayayım. Ajitasyonda bulunduğu tüm süre ilişkilerimiz kesikti: 1. farfaralıklarından ötürü ve yapıtlarımdan en utanç verici aşırmalarla birlikte övünmelerinden ötürü; 2. **siyasal** taktiğine **karşı çıktığım** için; ve 3. ülkede siyasal ajitasyonuna daha başlamadan önce bile, "Prusya devletinin" doğrudan bir **sosyalist** uygulamada bulunabileceğine inanmanın saçma olduğunu açıkla-

dığım ve "tanıtladığım" için.[66] 1848'den 1863'e kadar bana yazmış olduğu mektuplarda olsun, yüzyüze görüşmelerimizde olsun, o, her zaman benim temsil ettiğim partiden yana olduğunu söylemiştir; ama Londra'da (1862 sonunda) benimle o küçük oyununu oynayamayacağı kanısına varınca, bana **karşı** ve eski partiye karşı "işçi diktatörü" rolünde çıkmaya karar verdi. Ama her şeye karşın, ben, her ne kadar kısa kariyerinin sonunda, onun siyasal ajitasyonu bana kuşkulu görünmeye başladıysa da, onun ajitatör olarak değerini teslim etmişimdir. Onun anî ölümü, çok eskilere giden dostluğumuz, Hatzfeld Kontesinin matem mektupları, burjuva gazetelerinin, sağlığında o kadar korktukları bir kimseye karşı **korkudan gelen saygısızlıkları** karşısında duymuş olduğum tiksinti, bütün bunlar, o alçak Blind'e karşı kısa bir bildiri yayınlama **kararını** bana aldırttı; ama bu bildiri, Lassalle'ın eyleminin kendisine değinmiyordu (Hatzfeld Kontesi bildiriyi **Nordstern**'e gönderdi). Aynı nedenlerden ötürü, ve böylelikle bana tehlikeli gibi görünen unsurları uzaklaştırabilmek için, Engels'le birlikte **Sozial-Demokrat**'ta yazı yazmaya sözverdim (bu organ **Açış Konuşması**'nın* bir çevirisini yayınlamıştı). Buna gelince, onun isteği üzerine, Proudhon'un ölümü dolayısıyla, onun hakkındaki bir yazıyı gönderdim, ve Schweitzer bize **tatmin edici bir program** gönderdikten sonra, dergi yazıkuruluna, bizi, bu organın yazarlarından saymasına izin verdim. Ve son olarak **W. Liebknecht**'in yazıkurulunun yarı-resmî üyesi oluşu da bizim için bir güvenceydi. Bununla birlikte kısa bir zaman içinde Lassalle'ın partiye fiilen **ihanet** ettiği anlaşıldı — bunun kanıtı kısa zamanda elimize geçti. O, Bismarck'la gerçekten bir anlaşma yapmıştı (ve elbette taraf olarak kendisi için hiç bir güvence sağlamadan). 1864 Eylülü sonun-

* Birinci Enternasyonalin Açış Konuşması. —Ed.

da Hamburg'a gidecekti ve orada Schramm* delisiyle ve Prusya polisi casusu Marr ile birlikte, Bismarck'ı, Schleswig-Holtein'ın ilhakına **"zorlayacaktı"**, yani bu toprak ilhakını "işçiler" adına isteyecekti. Buna karşılık, Bismarck, kendisine genel seçimi ve bazı sosyalist şarlatanlıkları sözvermişti. Ne yazık ki, Lassalle, bu komediyi sonuna kadar oynayamadı! Oynasaydı, adamakıllı gülünç duruma düşecekti ve nasıl şişirilmiş bir kimse olduğu ortaya çıkacaktı. Ve bundan sonra bu cinsten herhangi bir girişim olanaksız hale gelmiş bulunacaktı![67]

Lassalle bu yanlış yolu tuttu, çünkü, o da, M. Miquel cinsinden bir **Realpolitiker**** idi; ama onun çapı daha büyüktü ve daha yüksek dürtülerle hareket ediyordu. (Sırası gelmişken söyleyeyim: Miquel üzerinde o kadar uzun süre durmuşumdur ki, onun tutumunu, **National Verein'**ın[68], bu Hanoverli küçük avukatın sesini evinin dört duvarı dışında bütün Almanya'ya dinletmek için mükemmel bir fırsat olmasıyla açıklamışımdır. O da, makabline şamil olmak üzere, Hanover'de kendini göstermek ve **Prusya**'nın himayesi altında "**Hanover**'in Mirabeau'su" rolünü oynamak istiyordu.) Tıpkı Miquel'in ve bugünkü dostlarının Prusya'nın naip prensi tarafından başlatılan "yeni çağ", **nationalzuvereinlern** olarak kabul ederek ona sarılmaları gibi ve "Prusya doruğuna"[69] tırmanmaya kalkışmaları gibi, tıpkı onların "burjuva gururlarını" **Prusya himayesi** altına sermeleri gibi, aynı biçimde, Lassalle da, Uckermack'lı[70] Philippe II ile proletaryanın Posa*** markizi rolünü oynamak istiyordu; ve Bismarck Prusya hanedanı ile kendisi arasında aracı rolü oynayacaktı. Zaten o, bu davranışı ile **National Verein**'ın bu baylarına öykünmekten öte bir şey yapmıyordu. Ama bu ikincilerin orta

* Rudolf Schramm. —Ed.

** Sadece "gerçeğe", yani kısa vadeli sonuçlara önem veren siyaset adamı. —ç.

*** Prusya kralı. —ç.

sınıfın çıkarı için Prusya "irticaına" çağrıda bulunmalarına karşılık, Lassalle, proletaryanın çıkarı için Bismarck'ın elini sıktı. Bir anlamda, bu adamların tutumu Lassalle'ınkinden daha haklıydı, çünkü burjuva, "gerçekçi" olarak en yakın çıkarının, burnunun ucuna en yakın olan şey olduğunu saymaya alışıktır. Üstelik, bu sınıf, gerçekte, her zaman, feodalite ile bile, uzlaşma yapmıştır, işçi sınıfı ise, eşyanın doğası gereği, içtenlikle devrimci olmak zorundadır.

Makamların, belediye başkanlığı unvanları vb. gibi önemsiz şeylerin satın alamayacağı, Lassalle gibi kibirli mizaçta bir kimse için, son derece çekici bir fikirdi: Ferdinand Lassalle tarafından gerçekleştirilmiş proletarya yararına doğrudan bir hareket! Gerçekte o, kendi kendini eleştiremeyecek kadar öyle bir hareketin gerçek ekonomik koşullarının cahiliydi. Alman işçilere gelince, Alman burjuvazisinin 1849-1859 gericiliğine göğüs germek için başvurmuş olduğu ve halkın aptallaşacak ölçüde bunaltılmasına hoşgörü gösterdiği o alçakça **gerçekler politikası** sonucunda, kendilerine, bir sıçrayışta kutsal topraklara kendilerini geçirmeyi vaadeden bu şarlatan kurtarıcıyı alkışlamayacak durumda değildi, çok aşağılara düşmüştü.

Yukarda yarıda kestiğimiz fikir silsilesini yeniden ele alalım: **Sozial-Demokrat** kurulur kurulmaz, ihtiyar Hatzfeld'in, geç de olsa Lassalle'ın "vasiyetnamesini" uygulamak istediği anlaşıldı. Kendisinin, **Kreuzzeitung** Wagener'inin aracılığıyla, Bismarck'la ilişkileri vardı. **Arbeiterverein (Allegemeinen Deutschen*)** gazetesini, **Sozial-Demokrat**'ı vb. Bismarck'ın emrine bağımlı kıldı. Schleswig-Holstein'ın ilhakı, **Sozial-Demokrat**'ta talep edilecek ve Bismarck'ın bu işteki elebaşılığı kabul edilecekti. Bütün

* Alman Genel İşçi Birliği. —ç.

bu plan, Liebknecht'in, Berlin'de ve **Sozial-Demokrat**'ın yazıkurulunda bulunması yüzünden **başarısızlığa uğradı.** Gazete yazıkurulu, Engels'in ve benim hiç hoşumuza gitmemesine karşın, Lassalle'ın dalkavukça putlaştırılmasına, Bismarck vb. ile zaman zaman cilveleşmelere vb. karşın, ihtiyar Hatzfeld'in entrikasını başarısızlığa uğratmak ve partinin böyle bir işe tamamen dalaşmasını önlemek için, gazete ile açıkça bağları koparmamak, o anda doğaldır ki çok daha önemliydi. Onun için **özel olarak Sozial-Demokrat**'a, Bismarck'a karşı olduğu gibi ilericilere karşı da durmaları gerektiğini yazarken **zevahiri kurtarmak için** aramızda bir sürtüşme yokmuş gibi davrandık. Bernard Becker'in (Lassalle'ın kendisine vasiyetnameyle bırakmış olduğu önemi ciddiye alan, kendi kendisiyle dolu, kendini beğenmiş bu kimsenin) **International Workingmen's Association**'a* karşı **dolaplarını** bile görmezlikten geldik.

Bu arada, Bay Schweitzer'in **Sozial-Demokrat**'taki yazıları gün geçtikçe daha fazla bismarkçı bir nitelik kazanıyordu. Kendisine, daha önce, ılımlı cumhuriyetçilerin **(progressistes)** "koalisyon sorununda" yıldırılabileceğini, ama **Prusya Hükümetinin hiç bir zaman** koalisyon yasasının tamamen kalkmasını kabul etmeyeceğini, **çünkü** bunun bürokrasi saflarında bir yarığın meydana gelmesi demek olduğunu, işçileri vesayet dışında bırakacağını, hizmetçilere karşı yönetmeliğin kaldırılması, köylerde dayak cezasının kaldırılması vb. sonucunu vereceğini ve buna Bismarck'ın asla izin vermeyeceğini ve koalisyon yasasının kaldırılmasının Prusya **memurlar devletinin** varlığıyla bağdaşmadığını yazmıştı. Hatta meclis, koalisyon yasasını reddettiği takdirde, hükümetin onu yürürlükte tutmak için, **büyük tümceler** arkasında mevzileneceğini (ör-

* Uluslararası Emekçiler Derneği. —ç.

neğin toplumsal sorunun "daha derin" önlemleri gerektirdiğini vb. söyleyeceğini) eklemiştim. Dediğim gibi oldu. Bay Schweitzer ne yaptı? Bismarck'ı öven bir yazı yazdı ve bütün kahramanlığını Schulze gibi, Faucher vb. gibi **çok daha küçük** kimselere yöneltti.

Ben, Schweitzer ve avanesinin **iyi niyetle** hareket ettiklerine inanıyorum, ama onlar **Realpolitiker**'lerdir. **Varolan** koşullardan yararlanmak ve Miquel ve yandaşlarına "gerçekler politikasının" ayrıcalıklarını bırakmamak istiyorlar. (Bu sonuncular da, öyle görünüyor ki, **Prusya hükümeti** ile **içli-dışlı** olmak hakkını ellerinde tutma çabasındadırlar.) İşçi gazetelerinin ve Prusya'da işçi hareketinin (ve dolayısıyla da Almanya'nın geri kalan kısmındaki hareketin) ancak polisin lütfuna ve inayetine bağlı olduğunu biliyorlar. Tıpkı **cumhuriyetçi** Realpolitiker'lerimizin "üstelik" bir Hohenzollern'i **imparator** olarak kabul etmeye hazır oldukları gibi, onlar da gerçeği olduğu gibi kabullenmek, hükümeti tahrik etmemek istiyorlar. Ama ben, bir **Realpolitiker** olmadığım için, bir bildiri yayınlayarak Engels ile birlikte **Sozial-Demokrat**'tan istifa etmeyi gerekli buldum. (Bu bildiriyi basında yakında okuyacaksınız.)

Bu söylediklerimden, şu anda, Prusya'da niçin bir şey yapmak istemediğimi de anlayacaksınız. Prusya hükümeti yurttaşlık hakkımı bana iade etmeyi kesin olarak reddetti. Ancak Bay Bismarck'a hoş görünen kisvelere büründüğüm takdirde, Prusya'da, siyasal **ajitasyonda** bulunmama izin verilecekmiş.

Ben, buradaki "International" aracılığıyla ajitasyonumu yüz kez yeğlerim. İngiliz proletaryası üzerindeki etki doğrudan bir etkidir ve son derece önemlidir. Şu anda genel oy hakkı sorununu deşmekteyiz; elbette bunun buradaki önemi Prusya'nınkinden çok daha büyüktür.

Bir tüm olarak, bu derneğin buradaki, Paris'te, Bel-

çika'da, İsviçre'de, İtalya'daki ilerlemeleri bütün umutlarımızı aşmıştır. Yalnızca, Almanya'da Lassalle'ın vârisleri bana karşı çıkmaktadırlar, bu doğaldır.

Bir yandan, önemlerini yitirmekten şaşkınca korkuyorlar; öte yandan, Almanların **Realpolitik** diye adlandırdıkları şeye karşı benim ne büyük bir nefret duyduğumu biliyorlar.

(Sözkonusu olan o cins bir "gerçek"tir ki, bu, Almanya'yı, bütün uygar ülkelerin çok gerilerine iter.)

Bir şilinlik bir frak satın alan herhangi bir kimse derneğin üyesi olabileceğine göre, "dernek" olarak katılmalarına yasa engel olduğu için Fransızların (Belçikalıların da) bu biçimde bireysel katılma yolunu seçtiklerine göre, ve durum Almanya'da da böyle olduğuna göre, buradaki ve Almanya'daki dostlarımı, her semtte, üye sayısı ne kadar olursa olsun, küçük dernekler kurmaya davet etmeye karar verdim; dostlarımdan herbiri burada bir üyelik kartı edinebileceklerdir. İngiliz derneği resmen kurulmuş olduğuna göre, Fransa'da bile, bu şekilde hareket etmeye engel bir durum yoktur. Sizin de yakın çevrenizle bu tarzda Londra ile bağ kurmanızı isterdim.

İKİ

MARX'IN BOLTE'YE BİR MEKTUBUNDAN PARÇA

29 KASIM 1871

ENTERNASYONAL, sosyalist ya da yarı-sosyalist mezheplerin yerine, işçi sınıfının etkili bir savaş örgütünü koymak amacıyla kurulmuştur. İlk tüzüğünde ve açılış konuşmasında bu, ilk bakışta görülür. Öte yandan, tarihin seyri mezhepler düzenini paramparça etmiş olmasaydı, Enternasyonal, kendini kabul ettiremezdi. Sosyalist mezheplerin gelişmesi ile gerçek işçi hareketinin gelişmesi daima ters orantılıdır. Bu mezhepler (tarihsel olarak) varlıklarını gerekli ve haklı saydırabildikleri sürece, işçi sınıfı, henüz özerk bir tarihsel hareket için olgunlaşmış değildir. Bu olgunluğa ulaştığı anda, bütün mezhepler, özleri bakımından gerici bir nitelik kazanırlar. Bununla

birlikte, Enternasyonalin tarihinde, tarihin her yerde gösterdiği şeyin yinelendiği görüldü. Eskimiş olan şey, yeniden dirilmeye ve yeni benimsenen biçim içinde tutunmaya çalışır.

Ve Enternasyonalin tarihi, **Genel Konseyin**, Enternasyonalin çerçevesi içinde işçi sınıfının gerçek hareketine karşı durmaya çalışan mezhepler ve amatör girişimler karşısında **sürekli bir savaşım** idi. Bu savaşım, kongrelerde, ve daha çok Genel Konseyde çeşitli kesimler arasındaki özel konuşmalarda verilmekteydi.

Paris'te prudoncular (**mutualistes***), Derneğin kurucularından oldukları için, bunların ilk yıllarda Paris'te dümeni tutmaları doğaldı. Daha sonraları, orada, doğal olarak, birbirlerine karşı çıkan kolektivist, pozitivist vb. gruplar meydana geldi.

Almanya'da Lassalle kliği vardı. Ben kendim de iki yıl süre ile şu ünlü Schweitzer ile mektuplaştım ve kendisine, Lassalle'ın örgütünün yalnızca basit bir mezhep örgütü olduğunu ve bu niteliğiyle, Enternasyonalin kurmaya çalıştığı, işçi sınıfının **gerçek** örgütüne düşman olduğunu tartışma götürmez bir biçimde tanıtladım. Schweitzer'in söylediklerimi anlamaması için kendi "nedenleri" vardı.

1868 yılı sonlarına doğru, bir Rus olan Bakunin, Enternasyonale katıldı; amacı, bu örgütün içinde, kendisinin önderi olacağı "**sosyalist demokrasi ittifakı**" adı altında bir **ikinci enternasyonal** kurmaktı. Teorik bilgiden yoksun olan Bakunin, bu özel kuruluşta Enternasyonalin bilimsel propagandasını temsil etme ve bu propaganda ile Enternasyonalin içindeki bu ikinci enternasyonalin özgül rolünü saptama iddiasında idi.

Programı, sağdan soldan toplanmış yüzeysel ve karmakarışık bir şeydi; bunda **sınıflar arasında eşitlik** (!),

* **Mutualistes:** prudonculara bu ad takılmıştı. —**Ed.**

(Saint-Simon'a özgü bir ahmaklık olan) miras hakkının kaldırılması, üyelere **dogma** olarak kabul ettirilen **dinsizlik** ve temel dogma (**prudoncu**) olarak da **siyasal hareketin dışında kalma, hareketin amacına varış noktası** olarak kabul ediliyordu.

Bu ilkel görüşler, işçi sınıfının somut koşullarının az gelişmiş bulunduğu İtalya'da ve İspanya'da olduğu gibi, İsviçre'nin Romande bölgesinde ve Belçika'da birkaç kendini beğenmiş, kibirli ve kof doktriner arasında yankı buldu (ve şimdi de belli bir ölçüde bu görüşler tutunmaktadırlar).

Bay Bakunin için doktrin (Proudhon'dan ve Saint-Simon'dan vb. aktardığı o karmakarışık şey) ikincil bir şeydi; doktrin ona kişi olarak saygınlık kazandıran bir araçtı. Teorici olarak, o, bir hiçtir; ama entrikacılıkta ustadır.

Genel Konsey, yıllar boyu, (özellikle **Fransa'nın güneyinde** Fransız prudoncuları tarafından bir dereceye kadar desteklenen) bu komploya karşı savaşım vermek zorunda kaldı. Sonunda, kongrenin 1, 2, ve 3, IX, XVI ve XVII sayılı kararlarıyla, Genel Konsey, uzun zamandan beri hazırladığı darbeyi indirdi.[71]

Besbelli ki, Genel Konsey, Avrupa'da savaşım verdiği bir şeyi, Amerika'da desteklemez. 1, 2, 3 ve IX sayılı kararlar, New York Komitesine, mezheplerin ve her türlü amatör grupların işlerini bitirmek ve gerekirse bunları ihraç etmek üzere yasal silahlar sunmaktadır.

Kuşkusuz, işçi sınıfının **political movement**'ının [siyasal hareketinin] sonal amacı **political power**'ın [siyasal iktidarın] ele geçirilmesidir; bu amaçla, doğaldır ki, belli bir noktaya kadar vermiş olduğu ekonomik savaşımlardan gelme bir **working class**'ın **previous organisation**'ına [daha önceden kurulmuş işçi sınıfı örgütüne] gereksinme vardır.

Öte yandan, işçi sınıfını, **sınıf** olarak, iktidardaki sınıfa karşı yönelten ve onu bir **pressure without** [dıştan baskı] ile yenmeye çalışan her hareket, bir **political movement** [siyasal hareket]'tir. Örneğin özel bir fabrikada ya da ayrı olarak ele alınan bir meslek kolunda kapitalistleri, grevlere vb. başvurarak çalışma süresini azaltmaya zorlamak, salt iktisadî bir harekettir; buna karşılık, 8 saatlik işgününü vb. zorunlu kılan bir **yasayı** koparmaya çalışan hareket **siyasal** bir harekettir. Böylece her yerde işçilerin yalıtılmış ekonomik hareketlerinden **siyasal** bir hareket, yani **sınıfın** çıkarlarını genel bir biçimde toplumsal bakımdan etkili genel bir güce sahip olan bir biçimde üstün kılmak için bir **sınıf hareketi** doğmaktadır. Bu hareketler daha önceden belli bir örgütlenmeyi varsayıyorsa, bunlar, kendileri de, aynı ölçüde bu örgütlenmenin gelişmesini sağlayan araçlardır.

İşçi sınıfının, kolektif iktidara karşı, yani egemen sınıfların siyasal iktidarına karşı kesin bir savaşım verecek kadar örgütlü bulunmadıkları yerlerde, gene de işçi sınıfını, egemen sınıf tarafından politika alanında benimsenmiş olan tutuma karşı, bize düşmanca olan tutuma karşı, sürekli propaganda ile harekete geçirmek gerekir. Eğer bu yapılmazsa, işçi sınıfı onların elinde bir oyuncak durumuna düşer. Fransa'da Eylül Devrimi bize bunu tanıtlamıştır; İngiltere'de, Bay Gladstone ve yandaşlarının şimdiye kadar başarıyla oynadıkları oyunun bunu tanıtladığı gibi.[72]

ÜÇ

ENGELS'İN FRİEDRİCH CUNO'YA BİR MEKTUBUNDAN PARÇA

LONDRA, 24 OCAK 1872

... 1868'e kadar Enternasyonale karşı entrikalar yürütmüş olan Bakunin, Bern Barış Kongresinde[73] başarısızlığa uğradıktan sonra bu örgüte girdi ve hemen Genel Konseye karşı **içerden** komplolar düzenlemeye başladı. Bakunin'in pek özel bir teorisi var, prudonculukla komünizm karışımı bir çorba; buna göre ortadan kaldırılması gereken başlıca kötülük, sermaye değildir, ve dolayısıyla kapitalistler ile ücretliler arasında toplumsal evrimden doğan sınıf çatışması değildir, başlıca kötülük **devlettir.** Sosyal-demokrat işçilerin büyük kitlesinin, bizimle birlikte, devlet iktidarının, egemen sınıfların —toprak sahipleri ve kapitalistlerin— toplumsal ayrıcalıklarını korumak

için kurmuş oldukları bir örgütten başka bir şey olamayacağını kabul ederken, Bakunin, **devletin** sermayeyi yarattığını, kapitalistin ancak devletin **inayetiyle** sermayesine sahip olabildiğini iddia ediyor. Bu bakımdan, kendisi için asıl önemli olan devlet olduğuna göre, her şeyden önce devleti ortadan kaldırmalıdır, bu yapılırsa sermayenin kendiliğinden canı cehenneme gider; biz ise, buna karşı şöyle diyoruz: sermayeyi ortadan kaldırınız, üretim araçlarının tümünün birkaç kişinin elinde bulunması durumuna son veriniz, o zaman devlet kendiliğinden yıkılacaktır. Bu fark, temel farktır: daha önce toplumsal bir devrim yapmadan devletin ortadan kaldırılması bir saçmalıktır, sermayenin ortadan kaldırılması ise, toplumsal devrimi tam olarak **meydana getirir** ve üretim araçlarının tümünün dönüşümünü kendinde bulundurur. Bakunin için temel kötülük devlet olduğuna göre, devleti, yani cumhuriyet olsun, krallık olsun ya da başka çeşit devlet olsun her türlü devleti ayakta tutmak için hiç bir şey yapılmamalıdır. Bunun sonucu olarak, **her türlü siyasetin tamamen dışında kalınmalıdır.** Herhangi bir siyasal eylemde bulunma ve özellikle bir seçime katılma, ilkelere ihanet olur. Propaganda yapmalı, devlete karşı atıp-tutmalı, örgütlenmelidir, ve, **bütün** emekçileri tarafına kazandıktan sonra, yani halkın çoğunluğunu kazandıktan sonra, bütün makamları alaşağı edersin, devleti ortadan kaldırırsın ve onun yerine Enternasyonalin örgütünü koyarsın. Bin yıllık krallığı başlatacak olan bu yüksek başarı, **toplumsal tasfiye** olarak adlandırılır.

Bütün bunlar, onun pek aşırı bir radikal olduğunu göstermektedir, ve o kadar basit ki, beş dakika içinde ezberlenebilir; işte bunun için bu bakuninci teori, İtalya'da ve İspanya'da, genç avukatlar, doktorlar ve başka doktrinerler arasında hızla yayıldı. Ama emekçiler yığını, hiç

bir zaman kendi ülkelerinin kamu işlerinin kendi sorunları olmadığı görüşüne kanmayacaklardır; emekçiler, doğaları gereği **siyasi**dirler, ve kendilerine siyaseti bir yana bırakmalarını öğütleyen kimseleri eninde sonunda bir yana bırakırlar. İşçilere, koşullar ne olursa olsun, siyasetten uzak durmayı va'zetmek, onları papazların ya da burjuva cumhuriyetçilerinin kucağına itmektir.

Bakunin'e göre, Enternasyonal, siyasal savaşım için değil, toplumsal tasfiyeden hemen sonra eski devlet örgütünün yerini alabilmek için kurulması gerektiğine göre, onun görevi, geleceğin toplumunun, bakuninci ülküsüne olabildiğince yaklaşmak olmalıdır. Bu toplumda her şeyden önce hiç bir **otorite** yoktur, çünkü otorite demek devlet demektir... ve hiç bir şeye yaramaz (sonal kararı veren bir irade olmadan insanların nasıl bir fabrikayı işletecekleri, treni yürütecekleri, bir gemiyi yola çıkaracakları hakkında hiç bir şey söylenmemektedir). Burada çoğunluğun azınlık üzerindeki otoritesi de sona ermektedir. Her birey, her komün özerktir; ama iki kişiden meydana gelse bile, herbiri özerkliğinin bir parçasından vazgeçmedikçe, bir toplumun nasıl olanaklı olacağı konusunda da Bakunin susmaktadır. Demek ki, Enternasyonal da bu modele göre örgütlenmelidir. Her kesim özerk olduğu gibi, her kesimdeki her üye de özerktir. Genel Konseye zararlı bir yetki tanıyan ve kendi maneviyatını bozan **Bâle kararları**[74] cehennemin dibine! Bu yetki, gönüllü olarak verilmiş olsa bile, sona ermelidir, **çünkü** yetki, otorite demektir!

Bu şarlatanlığın bellibaşlı noktaları kısaca bunlardır. ...

DÖRT

ENGELS'İN FRİEDRİCH ALBERT SORGE'YE BİR MEKTUBUNDAN PARÇA

LONDRA, 12 EYLÜL 1874

ÜSTELİK, senin istifan ile, **eski** Enternasyonalin ömrü kesin olarak sona ermiş oluyor. Gerçekten bu böyle. Enternasyonal, Avrupa'da hüküm süren baskının tam uyanma halinde olan işçi hareketine her türlü iç polemikten kaçınmayı emrettiği İkinci İmparatorluk dönemine aittir. Bu dönemde proletaryanın uluslararası ortak çıkarları ön plana geçebilmekteydi. Almanya, İspanya, İtalya, Danimarka eyleme henüz girmişti ya da girmek üzereydi. Bütün Avrupa'da, yani yığınlar içinde, hareketin teorik niteliği, gerçekte henüz 1864'te anlaşılmış olmaktan çok uzaktı; Alman komünizmi henüz işçi partisi sıfatıyla mevcut değildi; prudonculuk o özel saplantılarını

yayamayacak kadar zayıftı, Bakunin'in yeniden cilâlayıp sunduğu o elden düşmeleri henüz onun kafasında bile yer almamıştı, İngiliz sendikalarının önderleri bile Enternasyonalin tüzüğünde ifade edilen program* temeli üzerinde harekete katılabileceklerini sanıyorlardı. Büyük ölçüde, ilk başarı, hiziplerin bu safdilce işbirliğini yıkacaktı. Bu ilk başarı, ruh bakımından kesinlikle Enternasyonalin çocuğu olan Paris Komünü oldu. Her ne kadar Enternasyonal, Paris Komününü tezgâhlamak için serçe parmağını bile oynatmadıysa da ve gene de haklı olarak ondan sorumlu tutulduysa da, bu böyledir. Komün ile birlikte Enternasyonal, Avrupa'da bir manevî güç durumuna gelir gelmez kavga başladı. Her eğilim, başarıdan, kendi açısından yararlanmaya kalkıştı. Kaçınılmaz çöküş geldi çattı. Eski geniş program temeli üzerinde çalışmalarını fiilen sürdürmeye gerçekten hazır olan kimselerin —Alman komünistlerinin—, artan gücünü kıskanan Belçikalı prudoncular, bakuninci serüvencilerin kollarına atıldılar. Nitekim La Haye Kongresi ile son gelmiş oldu, ve gerçekte bu, her iki yan için sondu. Enternasyonal adına bir şeylerin yapılabileceği biricik ülke Amerika idi ve yerinde bir kararla en üst yönetim organı oraya nakledildi. Şimdi, saygınlığı, orada da tüketilmiştir, ve bundan sonra Enternasyonale yeniden hayat verebilmek için herhangi bir çaba delilik ve kuvvet israfı olur. Enternasyonal, bir yönden —geleceğin bulunduğu yönden— on yıl süre ile Avrupa tarihi üzerinde egemen olmuştur ve geçmiş çalışmasına gururla bakabilir. Ama, eski biçimiyle, ömrünü gerektiğinden fazla sürdürmüştür. Eski tarzda yeni bir enternasyonali, bütün ülkelerin proleter partilerinin ittifakını canlandırmak için, tıpkı 1849'dan 1864'e kadar olduğu gibi, işçi hareketinin genel olarak yıkıma uğraması

* Birinci Enternasyonalin tüzüğü. —Ed.

gerekir. Oysa proletarya âlemi pek büyümüştür, pek genişlemiştir. Öyle sanıyorum ki, bundan sonraki Enternasyonal —Marx'ın yapıtlarının birkaç yıl etkisini göstermesinden sonra—, doğrudan komünist nitelik taşıyacak ve bizim ilkelerimize dayanacak...

BEŞ

MARX'IN FRİEDRİCH ALBERT SORGE'YE BİR MEKTUBUNDAN PARÇA

19 EKİM 1877

ALMANYA'DA, partimizde, "çürümüş" bir zihniyet egemen olmuştur, yığınlar arasında olmaktan çok liderler (üst görevlerdekiler ve "işçiler") arasında.

Lasalcılarla uzlaşma,* başka değersiz kimselerle uzlaşmalara yolaçtı: Berlin'de (**Most**'un aracılığıyla) Dühring'le ve onun "hayranlarıyla", ama bu yetmiyormuş gibi, sosyalizme "daha yüksek ideal" bir biçim vermek isteyen, yani materyalist temelin yerine (ki bu ele alındığında ciddî ve nesnel bir incelemeyi gerektirir) adalet, özgürlük, eşitlik ve **kardeşlik** tanrıçalarıyla modern mitolo-

* Gotha'da Lassalle'cılarla "Eisenach'lıların" birleşmesi kastediliyor. —Ed.

jiyi koymak isteyen olgunluğa erişmemiş bir sürü öğrenciyle ve pek bilgiç doktorlarla. **Zukunft**'u yayınlayan Doktor Höchberg bu eğilimin temsilcilerinden biridir ve öyle sanıyorum ki "en soylu" niyetlerle "partideki yerini satın almış bulunmaktadır", ama bence "niyetler" hiç önemli değildir. **Zukunft**'taki programı kadar zavallı ve "alçakgönüllü kendini beğenmişlikle" dolu bir şeyin gün ışığına çıkması pek enderdir.

İşçilerin kendileri de, Bay Most ve kafadarları gibi işlerini bırakarak profesyonel yazar olmaya kalkıştıklarında, her zaman, "teorik bakımdan" felâketlere neden olmaktadırlar ve bunlar, sözde "okumuşlar" kastının karışık kafalarıyla ortaklık kurmaya her zaman hazırdırlar. Asıl üzücü olan, Alman işçilerinin **kafalarından, onlara**, Fransızlara ve İngilizlere oranla, teorik (ve dolayısıyla pratik) üstünlük sağlayan ütopik sosyalizmin, geleceğin toplumunun yapısı üzerinde sonu gelmeyen **hayal oyunlarının** süpürülüp atılması için bu kadar emek ve çaba harcandıktan sonra, şimdi, bunların yalnızca Fransız ve İngiliz ütopyacılarına oranla değil, hatta Weitling'e bile oranla çok daha içi kof bir biçimde moda olmasıdır. Bunu, eleştirici materyalist sosyalizm zamanında **önce** filiz olarak içinde taşıyan ütopyacılığın, şimdi, eleştirici materyalist sosyalizmden **sonra** gelince, ancak alıklık, yavan ve özünde gerici bir şey olarak belirmesi doğaldır...

BEŞİNCİ BÖLÜM

GOTHA PROGRAMININ ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE

"DEVLET KONUSUNDA MARKSİZM" DEFTERİNDEN PARÇA
(OCAK — ŞUBAT 1917)

V. İ. LENİN

BİR

ENGELS'İN BEBEL'E MEKTUBU

Engels'in Bebel'e yazdığı 18/28. III. 1875 tarihli mektubu, devlet sorunu bakımından **son derece** önemlidir.

(BEBEL, **Aus meinem Leben,** IV. kısım, s. 318 ve devamı, Stuttgart 1911. — 2.IX.1911 tarihli Önsöz).

İşte en önemli pasajın tam metni:

"... Halkçı devlet özgür bir devlet şeklini almıştır. Bu terimlerin gramer anlamına göre, özgür bir devlet kendi yurttaşlarına karşı özgür olan devlettir, yani despotik bir hükümeti

olan devlettir. **Devlet üzerine bu gibi gevezeliklere son vermek gerek,** özellikle **sözcüğün tam anlamıyla bir devlet olmayan Paris Komünü deneyiminden sonra.** Daha Marx'ın Proudhon'a karşı kitabından beri ve sonra da **Komünist Partisi Manifestosu'nda sosyalist toplumsal düzenin kurulmasıyla devletin kendiliğinden dağıldığı** ve yokolduğu açıkça söylenmiş olmasına karşın, anarşistler, yeteri kadar **"halkçı devleti"** kafamıza çalmış durmuşlardır. Devlet, savaşımda, devrimde devrim düşmanlarını bastırmak için yararlanmak zorunda olduğumuz geçici bir kurumdan başka bir şey olmadığına göre, özgür halkçı bir devletten sözetmek saçmadır: proletaryanın devlete **gereksinimi** [altı Engels tarafından çizilmiştir] olduğu sürece, o, bunu, **özgürlük için değil, hasımlarını altetmek için** kullanacaktır. **Ve özgürlükten sözedilmesi olanaklı olduğu gün, devlet, devlet olarak ortadan kalkmış olacaktır.** Onun için biz, **devlet** [altı Engels tarafından çizilmiştir] sözcüğünün yerine her yerde "topluluk" (**Gemeinwesen**) gibi Fransızca "komün"ün karşılığı olan mükemmel bir eski Alman sözcüğünün kullanılmasını önermekteyiz."

N. B

N. B.

N. B.

Hiç kuşku yok ki bu pasaj, Marx ve Engels'te, devlete **karşı** diyebileceğimiz en mükemmel ve en alaylı pasajdır.

1. "Devlet hakkında bütün bu gevezelikleri bırakmak gerekir."

* N. B. (Nota Bene), Önemli Not. —ç.

2. Paris Komünü, sözcüğün tam anlamıyla, artık bir devlet değildir. (Ya neydi? Besbelli ki, devletten devletsizliğe geçiş şekliydi!)

3. Anarşistler yeteri kadar "halkçı devleti" "kafamıza çalmış durmuşlardır". (Demek ki, Marx ve Engels, Alman dostlarının bu açık hatasından utanç duymaktaydılar; bununla birlikte, onlar, bunu, **o günün koşullarında** haklı olarak anarşistlerinkinden çok daha az önemli bir hata saymaktaydılar. Bu N. B.!)

4. Devlet "sosyalist düzenin kurulmasıyla" ... "kendiliğinden dağılır ("erir"), **Notabene** ve yok olur" (bakınız: daha sonraları "çürür gider").

5. Devlet "savaşımda, Devrimde" yararlanılan "geçici bir kurumdur" (besbelli ki yararlanacak olan **proletaryadır**)...

6. Devletten **özgürlük için değil, proletaryanın düşmanlarını bastırmak** için yararlanılır (? bastırmak tam anlamıyla ezmek demek değildir, eski düzeni kurmalarına engel olmak, onları tâbi durumda tutmak demektir).

7. Ve özgürlük olduğu zaman devlet olmayacaktır.

Çoğunlukla "özgürlük" ve "demokrasi" kavramlarının aynı anlama geldikleri kabul edilir ve sık sık birinin yerine öteki kullanılır. (Başlarında Kautsky, Plehanov ve avanesi olmak üzere) vülger marksistler de bu konuda aynen böyle düşünmektedirler. Gerçekte ise demokrasi özgürlükle bağdaşmaz. Gelişmenin diyalektiği (ileriye doğ-

ru seyri) şöyledir: mutlakiyetten burjuva demokrasisine; burjuva demokrasisinden proleter demokrasisine; proleter demokrasisinden demokrasisizliğe.

8. "Biz" (yani Engels ve **Marx**) (programda) "devlet" sözcüğünün yerine **her yerde** "topluluk", "komün" sözcüğünün konmasını önerirdik!!! N. B.!!!

Bu, açıkça gösteriyor ki, yalnızca oportünistler tarafından değil, Kautsky tarafından da, Marx ve Engels'e aptalca anlamlar atfedilmiş, onlara çamur atılmıştır.

Olağanüstü değer taşıyan bu sekiz düşünceden oportünistler **bir tanesini bile anlamamışlardır!!**

Onlar **yalnızca** içinde bulundukları anın pratik gereğini kabullenmişlerdir: siyasal savaşımdan yararlanma, proletaryayı yetiştirmek, eğitmek için, "ödünler koparmak" için **bugünkü** devletten yararlanmak. (Anarşistlere karşı) bu tutum doğrudur, ama matematik tarzda ifade etmek olanaklıysa, bu, marksizmin ancak yüzde-biridir.

Genel olarak propagandacı ve yazar olarak eyleminde Kautsky, (Pannekoek'e karşı 1912'de ya da 13'teki polemikte [bkz: aşağıda s. 45-47.] Kautsky, daha o zaman bu sorunda tamamen oportünizmin kucağına düşmüştü) 1, 2, 5, 6, 7, 8. noktaları olsun, Marx'ın "devletin yıkılması kavramını" olsun, tamamen susarak geçmiştir (ya da unutmuş? ya da anlamamış?).

Anarşistlerden bizi ayıran şey, (α) devletin,

şimdiki ve (β) proletarya **devrimi** ("proletarya diktatörlüğü") sırasındaki kullanılışıdır; bu, şimdiden pratikte pek büyük önem taşıyan bir sorundur (işte Buharin'in **unuttukları** da bunlardır!).

Oportünistlerden bizi ayıran daha derin "daha ömürlü" gerçeklerdir: (αα) devletin "geçici" niteliği, (ββ) şu anda devlet üzerine "gevezeliğin" **zararlılığı**, (γγ) proletarya diktatörlüğünün tamamen devletçi olmayan niteliği, (δδ) devlet ile özgürlük arasındaki çelişki, (εε) devlet yerine "topluluk" fikrinin (programda kavram terimi kullanılmaktadır) daha tam ve doğru olduğu, (ζζ) bürokratik-militer makinenin "yıkılması"dır. Şunu da unutmamak gerekir ki, **proletarya diktatörlüğünün** Almanya'nın (Bernstein, Kolb gibi) müseccel oportünistleri tarafından doğrudan doğruya reddedilmesine karşılık, aynı şey, her günkü ajitasyonda susarak geçiştirildiğinden ve Kolb'un ve yandaşlarının döneklikleri **desteklendiğinden**, resmî program ve Kautsky tarafından **dolaylı olarak** reddedilmektedir.

1916 Ağustosunda Buharin'e şöyle yazıldı: "Bırak, devlet hakkındaki fikirlerin **olgunlaşsın.**" Ama o, fikirlerini olgunlaşmaya **bırakmadı**, **"Notabene"** şeklinde basına sızdı ve bunu o biçimde yaptı ki, Kautsky yanlılarının maskelerini düşüreceğine, onlara hatalarında **yardımcı oldu.** Bununla birlikte, özünde, Buharin, gerçeğe Kautsky'den daha yakındır.

İKİ

MARX. GOTHA PROGRAMININ ELEŞTİRİSİ

Engels'in **Bebel**'e mektubu, 18/28. III. 1875 tarihli.

Marx'ın **Gotha Programının Eleştirisi**'yle birlikte Bracke'ye gönderdiği, bir ayı aşan bir süre sonra kaleme alınmış mektup: 5.V.1875 tarihli (**Neue Zeit,** IX.1.1891) (1890-1891 n° 18).

İlk bakışta Marx, bu mektupta, Engels'ten çok daha "devletçi" görünmektedir. O, hasımlarımızın bu kaba deyimini bile kullanmaya kadar gitmiştir.

Engels şunları öneriyordu: (1) genel olarak devletten sözetmemek; (2) bu sözcük yerine,

"komün" sözcüğünü kullanmak; (3) Engels'in komünden (yani "proletarya diktatörlüğü"nden) sözederken, bunun, "sözcüğün asıl anlamıyla artık bir devlet olmadığını" söylemesine karşılık, Marx, bunlar hakkında **tek sözcük** sarfetmemekte, **tersine,** "komünist toplumda **geleceğin devleti**"nden!! bile sözetmektedir. (**Neue Zeit,** IX. 1. s. 573.)

İlk bakışta insan, alelâde bir çelişki bulunduğu, bir karışıklık ya da görüş ayrılığı sözkonusu olduğu izlenimine kapılabilir! Ama, yalnızca ilk bakışta!

İşte Marx'ın mektubunda (bu sorunla ilgili) çok önemli olan pasajın tam metni:

" 'Bugünkü toplum', ortaçağ unsurlarından azçok arınmış, her ülkeye özgü tarihsel evrim tarafından azçok değişikliğe uğratılmış, azçok gelişmiş bütün uygar ülkelerde varolan kapitalist toplumdur. 'Bugünkü devlet' ise, tersine, sınırlar aşıldıkça değişir. Devlet Prusya-Almanya İmparatorluğunda başka türlüdür, İsviçre'de başka; İngiltere'de başka türlüdür, Amerika Birleşik Devletleri'nde başka. Demek ki, 'bugünkü devlet', bir uydurmadan başka bir şey değildir.

"Bununla birlikte, ayrı ayrı uygar ülkelerin ayrı ayrı devletlerinin, hepsinin, biçimlerinin çeşitliliğine karşın, şu ortak yanları vardır: ki bu da, kapitalist anlamda azçok gelişmiş çağdaş burjuva toplumunun alanı üzerinde kurulu olmalarıdır. Bu yüzden, bunların bazı ortak temel nitelikleri vardır. Bu anlamda, devlete, şu anda kökenlik eden burjuva toplumunun artık var olmayacağı gelecekle karşıtlığını

belirtmek için, türü bakımından bir anlatım olarak 'bugünkü devlet'ten sözedilebilir.

"Bu durumda şu soruyla karşı karşıya geliyoruz: komünist bir toplumda devlet hangi değişikliğe uğrayacaktır? Başka bir deyişle: böyle bir toplumda devletin bugünkü görevlerine benzer hangi toplumsal görevler bulunacaktır? Bu soruyu ancak bilim yanıtlayabilir; ve Halk sözcüğünü Devlet sözcüğüyle binbir biçimde çiftleştirerek bu sorun bir arpa boyu ilerletilmiş olmaz. N. B.

"Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinden ötekine devrim yoluyla geçiş dönemi yeralır. Buna bir siyasal geçiş dönemi tekabül eder ki, burada, devlet **proletaryanın devrimci diktatörlüğünden** başka bir şey olamaz.

"Programın, şimdilik, ne bu iktidarla, ne de komünist toplumdaki geleceğin devletiyle ilgilenmesinin gereği yoktur."*

Besbelli ki bu, bir azarlamadır; bu, aşağıdaki tümceden de anlaşılıyor: program eski demokratik nakaratla "meşgul olabilir", ama proletaryanın devrimci diktatörlüğü ve komünist toplumda devlet sorunuyla **ilgilenmemelidir**...

"Programın siyasal taleplerinde herkesin bildiği eski demokratik nakarattan fazla bir şey yok: genel oy hakkı, doğrudan yasama, halk hukuku, halk milisi vb.. Bunlar, yalnızca

* Bu kitabın 41. sayfasına bakınız. —Ed.

burjuva Halkçı Partinin, Barış ve Özgürlük Ligasının yankılarıdırlar." (s. 573.*)

(Marx'a göre, bu talepler, Alman devletinin sınırları içinde değil, başka devletlerin sınırları içinde, İsviçre'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde şimdiden "gerçekleşmiştir". Bu istemlerin, ancak **demokratik bir cumhuriyette** yeri olabilirdi. Program, Louis-Philippe ve Louis-Napoléon zamanında, Fransız işçilerinin programlarında yaptıkları gibi, cumhuriyet istememektedir, bu, Almanya'da olanaksızdır. Bundan ötürü askerî despotik yönetimden, ancak demokratik bir cumhuriyette yerinde olabilecek şeyler istemenin bir anlamı yok... kaba biçimiyle demokrasi bile "polisin izin verdiği ve mantığın yasakladığı sınırlar içine hapsedilmiş bu cinsten demokrasicilikten yüz arşın daha yüksektir".**)

Çok iyi (ve çok önemli)

Marx, bu sözleriyle, denebilir ki, kautskiciliğin bütün bayağılığını önceden görebilmiştir: demokratik barış ile emperyalizmin, demokrasi ile krallığın vb. bağdaşmazlığı boğuntuya getirildiği ya da gölgede bırakıldığı için ancak gerçeği süsleyip güzelleştirmeye yarayan bir sürü güzel şeyler hakkında tatlı maval.

Demek ki, proletarya diktatörlüğü bir "siyasal geçiş dönemi"dir; besbelli ki **bu dönemin devleti** de devlet ile devletsizlik arasında bir geçiştir; yani "sözcüğün öz anlamıyla bir devlet değildir". Bu bakımdan, Marx ile Engels arasında bu sorunda hiç bir görüş ayrılığı kesinlikle yoktur.

* Bu kitabın 41. sayfasına bakınız. —Ed.
** Bu kitabın 43. sayfasına bakınız. —Ed.

Ama Marx "komünist toplumdaki geleceğin devleti"nden sözetmeye devam ediyor!! Demek ki, "komünist toplumda" bile bir devlet olacaktır!! Burada bir çelişki yok mudur? Hayır.

I.— Kapitalist toplumda sözcüğün öz anlamıyla **devlet.**

Burjuvazi devlete muhtaç.

II.— Geçiş (proletarya diktatörlüğü). Geçiş tipi devlet (artık sözcüğün öz anlamında bir devlet değildir).

Proletarya devlete muhtaç.

III.— Komünist toplum: devletin yokolmaya yüztutması.

Devlete gerek kalmadı. Devlet yokolmaya yüztutuyor.

Mantıkî sonuç ve mutlak açıklık!!

Başka, bir deyişle:

I. — Demokrasi genel kural niteliği taşımaz, hiç bir zaman tam değildir.	I. — Yalnızca zenginler için ve proletaryanın küçük bir katmanı için demokrasi. [Yoksullar onun kapsamına girmez!]
II. — Hemen hemen tam demokrasi, ancak burjuvazinin direnmesinin **bastırılmasıyla** sınırlanmış.	II. — Yoksullar için, nüfusun 9/10'u için demokrasi, zenginlerin direnmesinin zorla bastırılması.
III. — Gerçekten tam demokrasi, ki bu, alışkanlık halini alıyor ve **dolayısıyla** yokolmaya yüztutuyor.	III. — Alışkanlık halini alan ve dolayısıyla yokolmaya yüztutan "herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinmesine göre" ilkesini uygulayan tam demokrasi.

Tam demokrasi hiç bir demokrasiyle, **demokrasinin** hiç bir çeşidiyle özdeş değildir.

133. sayfanın kenarına bak

Devlet sorunu, **Gotha Programının Eleştirisi**'nde geleceğin toplumunun bir **ekonomik** tahlilinin yapıldığı başlıca pasajlarından birinde ele alınmaktadır.

Marx, burada (s. 565-567), Lassalle'ın "emeğin eksiksiz ürünü" fikrini eleştiriyor, yıpranmış olan üretim araçlarının yenilenmesi için fonların, ihtiyat fonunun, yönetim, okullar, sağlık tesisleri vb. için ayrılması gereken fonların gereğine işaret ediyor, **ve şöyle devam ediyor:**

"Burada karşılaştığımız şey, kendine özgü olan temeller üzerinde **gelişmiş** olan bir komünist toplum değildir, tersine, kapitalist toplumdan **çıkıp geldiği** biçimiyle bir komünist toplumdur; dolayısıyla, iktisadî, manevî, entelektüel, bütün bakımlardan bağrından çıktığı eski toplumun damgasını hâlâ taşıyan bir toplumdur. Bu bakımdan üretici birey olarak —gerekli indirimler yapıldıktan sonra—, topluma vermiş olduğunun karşılığını alır. Onun topluma verdiği şey, birey olarak, kendi emek miktarıdır. Örneğin toplumsal emek-günü, bireysel emek saatleri toplamını temsil eder; her üreticinin birey olarak emek-zamanı, toplumsal emek-günü olarak sunmuş olduğu kısımdır, onun bu bakımdan katkısıdır. O, toplumdan şu kadar emek verdiğini saptayan bir bono alır (bunda kolektif fonlar için sarfetmiş olduğu emeğin indirimi yapılmıştır) ve, bu bono ile, toplumun üretim maddeleri stoklarından emeğinin eşit bir miktarının maliyeti kadar bir miktar alır. Topluma, bir biçimde sunmuş olduğu emek miktarını, ondan başka bir biçim-

N. B.

N. B.

de geri alır." (s. 566.*)

"... bireyin mülkiyetine, bireysel tüketim maddelerinden başka hiç bir şey geçemez. Ama, birey olarak ele alınan üreticiler arasında bu maddelerin paylaşılması konusunda egemen ilke, eşdeğer metaların değişimine hükmeden ilkeden farksızdır: bir biçimdeki aynı miktar emek, başka bir biçimdeki aynı miktar emekle değişilmektedir." (s. 567.**)

Bu eşit hak **eşitsizliği**, fiiliyatta eşitsizliği, insanlar arasındaki **eşitsizliği** varsayar, çünkü biri kuvvetlidir, öteki zayıftır, vb. ... (bireyler "eşit olsalardı, ayrı ayrı bireyler olmazlardı") (s. 567), biri ötekinden daha çok alacaktır.

"Ama bu gibi kusurlar uzun ve sancılı bir doğumdan sonra kapitalist toplumdan çıkıp geldiği biçimiyle komünist toplumun birinci aşamasında kaçınılmaz şeylerdir. Hukuk, hiç bir zaman, toplumun iktisadî durumundan ve ona tekabül eden uygarlık derecesinden daha yüksek olamaz."

"Komünist toplumun daha yüksek bir aşamasında, bireylerin işbölümüne ve onunla birlikte kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkiye kölece boyun eğişleri sona erdiği zaman; emek, yalnızca bir geçim aracı değil, ama kendisi birincil yaşamsal gereksinim haline geldiği zaman; bireylerin çeşitli biçimde gelişmeleriyle, üretici güçler de arttığı ve bütün kolektif zenginlik kaynakları gürülgürül fışkırdığı zaman, ancak o zaman, **burjuva hukukunun dar ufukları** kesin olarak aşılmış olacak ve toplum,

Demek ki:

I

Uzun ve ıstıraplı doğum.

II

Komünist toplumun birinci aşaması.

III

Komünist toplumun en yüksek aşaması.

* Bu kitabın 29. sayfasına bakınız. —Ed.

** Bu kitabın 30. sayfasına bakınız. —Ed.

bayraklarının üstüne şunu yazabilecektir: "Herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinimine göre!" (s. 567.*)

Demek ki burada, komünist toplumun iki aşaması, açık, net, belirli bir tarzda ayırdedilmektedir.

Alt aşama ("birincisi"), tüketim maddelerinin, herkesin topluma sunduğu emek **miktarına** "orantılı olarak" üleştirilmesi. Bölüşümde eşitsizlik, henüz çok büyüktür. "Burjuva hukukunun dar ufku" **henüz tam olarak** aşılmış **değildir.** Bu, **N. B.**!! (Yarı-burjuva) hukukuyla (yarı-burjuva) devlet de henüz tamamen ortadan kalkmış değildir. Bu, **notabene**!! "Yukarı" aşama: "herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinimine göre".* Bu ne zaman olanaklıdır? 1° Kafa emeğiyle kol emeği arasındaki çelişki ortadan kalktığı zaman; 2° **çalışma, birincil yaşamsal gereksinim** haline geldiği zaman (**N. B.:** çalışma alışkanlığı herhangi bir zorlanma gerektirmeden kural halini alıyor!); 3° üretici güçler büyük bir büyüme göstermiş olacaklardır vb.. Besbelli ki, devletin **tam olarak** yokolmaya yüztutuşu ancak bu yüksek aşamada olanaklıdır. Bu, **N. B.**.

Bu da zorlamanın bir biçimidir: "çalışmayan yemez."

N. B.

Çalışma bir gereksinme olmuştur ve her türlü zorlama dışındadır.

* Bu kitabın 31. sayfasına bakınız. —Ed.

ÜÇ

ENGELS'İN MEKTUBU, 1875

Engels'in Bebel'e 18/28. III. 1875 tarihli mektubu, marksizmin bazı yönlerini başka yerlerdekinden daha iyi aydınlatan özellikle eğitici pasajlar içermektedir:

(1) ... "Bu program, görkemli olmakla birlikte tarihî bakımdan yanlış olan Lassalle'ın şu tümcesinin kabul edilmesiyle işe başlamaktadır: 'İşçi sınıfının karşısında, bütün öteki sınıflar tek bir gerici kitle oluştururlar.' Bu tümce ancak bazı ayrıksın durumlarda doğru sayılabilir, örneğin Komün gibi bir proletarya devriminde, ya da devleti ve toplumu kendi çıkarı- N. B.

na uygun olarak biçimlendiren sınıfın tek başına burjuvazi olmadığı, ve demokratik küçükburjuvazinin bu dönüşümü sonuncu sonuçlarına kadar gerçekleştirdiği bir ülkede." (s. 319.*) (İsviçre'deki gibi)

(Almanya'da, siz, "yıllar boyu" Halkçı Partiyle elele yürüdünüz ve "bunların içinde **burjuva** [altı Engels tarafından çizilmiştir] demokratik olmayan tek bir istemin" bulunmadığı yedi siyasal istemi kabul ediyorsunuz.**) N. B.

(2) ... "Beşincisi, tasarıda, işçi sınıfının, sınıf olarak sendikalar aracı ile örgütlenmesinin sözü bile edilmemektedir. Oysa bu, temel noktalardan biridir, çünkü sözkonusu olan proletaryanın sermayeye karşı her günkü savaşımı yürüttüğü ve kendisini disipline soktuğu proletarya sınıfının örgütlenmesidir; o örgütlenme ki, bugün (şu anda Paris'te olduğu gibi) en korkunç gericiliğin ortasında bile artık yıkılamamaktadır. Bu örgütlenmenin Almanya'da da kazandığı önem karşısında, bizce, bu konuyu programda ele almak ve buna, olanaklıysa parti örgütü içinde bir yer vermek kesin olarak gereklidir." (s. 321.***) Bak hele! N. B.

(3) ... "Aynı biçimde, her özgürlüğün birinci koşulu olan şey de burada yer almamıştır: her memurun görevini yerine getirirken hareketlerinden her yurttaş karşısında sıradan mahkemeler önünde yasa gereğince sorumluluk taşıması." (s. 321.****) N. B.

(4) ... " 'Bütün sınıf farklarının ortadan

* Bu kitabın 52-53. sayfalarına bakınız. —Ed.

** Bu kitabın 53. sayfasına bakınız. —Ed.

*** Bu kitabın 56. sayfasına bakınız. —Ed.

**** Bu kitabın 56. sayfasına bakınız. —Ed.

kaldırılması' yerine 'her türlü toplumsal ve siyasal eşitsizliğin yıkılması' deyimi de yersizdir. Bir il ile bir başka il arasında, bir bölge ile bir başka bölge arasında, yaşam koşullarında her zaman bir miktar eşitsizlik olacaktır; bu eşitsizliği enaza indirmek olanaklıdır, ama tam olarak yoketmek olanaksızdır. Yüksek dağlarda oturanların yaşam koşulları ovalarda oturanlarınkinden her zaman farklı olacaktır. Sosyalist toplumu **eşitliğin** imparatorluğu olarak düşünmek çok dar bir Fransız anlayışıdır, ki eski **Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik** sloganına dayanır, bu anlayışın, **evrimin bir aşamasına** tekabül ettiği için, zamanında ve yerinde bir varlık nedeni vardı; ama bizden önce gelen sosyalist ekollerin aşırı ölçüde dar olan bütün kavramları gibi aşılmaya yargılıydı, çünkü bu kavramlar zihinlerde karışıklığa neden olmaktadırlar ve gerçeklere daha uygun olan daha tam ve doğru kavramlara yerlerini bırakmışlardır." (s. 322.*) N. B.

(5) Bakunin, **Politika ve Anarşi** adlı kitabında Liebknecht'in "düşüncesizce söylenen her sözünden" bizi sorumlu tutmaktadır (s. 322-23**). Liebknecht'in düşüncesizce sarfettiği sözler.

(6) "Genel olarak **bir partinin resmî programının, o partinin hareketlerinden çok daha az önemli olduğu** doğrudur. Ama **yeni** bir program, herkesin gözü önünde yükseklere çekilen bir bayrak gibidir ve herkes parti hakkında kararını buna göre verir." (s. 323.***)

* Bu kitabın 57-58. sayfalarına bakınız. —Ed.
** Bu kitabın 58. sayfasına bakınız. —Ed.
*** Bu kitabın 58. sayfasına bakınız. —Ed.

Bebel, Engels'in mektubuna verdiği yanıtta, başka şeyler arasında, şuna da değindi (21. IX. 1875):

"Bracke'ye yazmış olduğum mektupların da gösterdiği gibi, program taslağı hakkındaki **hükmünüze tamamen katılıyorum.** Ben de yumuşaklığından ötürü Liebknecht'i sert biçimde eleştirdim ..., ama belâ bir kere gelip çattığına göre ... bunun hepsi bir eğitim sorunu."

N. B. Ahl Ahl

Bebel'in **kendisi** de kısa bir süre önce "halkçı devlet" konusunda bütün bu karmakarışık fikirleri paylaşıyordu. **Hedeflerimiz** adlı broşürü bunu tanıtlar (9. baskı, 1886, **Sozial-demokratische Bibliotek,** 1872'deki 3. baskının değiştirilmeksizin yeniden basımı), s. 14: "Demek ki, devlet, sınıf egemenliğine dayanan devlet olmaktan çıkıp **halk devleti** biçimini almalıdır ... ve bu devlette ... kooperatif üretim ... özel üretimin yerini almalıdır". ... Ve Bebel, s. 44'te, Marx'ın **olduğu kadar** Lassalle'ın da okunmasını salık veriyor!!! Biri ötekinin yanında!! O dönemde Bebel, ikisi arasında devlet konusundaki farkı göremiyordu.

EKLER

BİR

BİRİNCİ ENTERNASYONALİN ÖNSÖZÜ VE TÜZÜĞÜ

ÖNSÖZ

İşçi sınıfının kurtuluşunun emekçilerin kendilerinin eseri olması gerektiğini;

İşçi sınıfının kurtuluşu uğruna savaşımın, sınıf ayrıcalıkları ve tekelleri için bir savaşım olmayıp, eşit hakların ve görevlerin kurulması için ve her türlü sınıf düzeninin ortadan kaldırılması için bir savaşım olduğunu;

Çalışan insanın, emek araçlarının yani yaşamın kaynaklarının sahibine iktisadî bağımlılığının, bütün biçimleriyle köleliğin, toplumsal yoksulluğun, fikrî alçalmanın ve siyasal bağımlılığın birinci nedeni olduğunu;

Dolayısıyla, işçi sınıfının iktisadî kurtuluşunun her türlü siyasal hareketin araç olarak tâbi bulunması gerektiği asıl büyük amaç olduğunu, bu amaca doğru yönelen şimdiye kadarki bütün çabaların aynı ülkenin ayrı ayrı mesleklerdeki emekçileri arasın-

daki dayanışmanın olmamasından ve ayrı ayrı ülkelerin işçi sınıfları arasında kardeşçe birliğinin kurulmamasından ileri geldiğini;

Yerel ya da ulusal bir sorun değil de, toplumsal bir sorun olan emeğin kurtuluşunu, modern toplumun mevcut bulunduğu bütün ülkeleri kucakladığını ve çözüme bağlanabilmesi için en ileri ülkelerin teorik ve pratik desteğini gerektirdiğini;

Avrupa'nın sanayileşme yolunda en ileri gitmiş olan ülkelerin işçileri arasında, yeni umutların uyanmasına neden olarak yeniden doğmuş olan hareketin, bize, eski hatalara yeniden düşmemeyi önemle ihtar ettiğini ve henüz yalıtılmış olan çabaların olabildiğince kısa bir zamanda birleştirilmesinin gereğini bize önemle anımsattığını gözönünde tutarak.

Bu nedenlerden ötürü,

Emekçilerin Uluslararası Derneği kurulmuştur.

O der ki:

Dernek, kendisine katılacak olan bütün örgüt ve bireylerin, renk, inanç ya da milliyet farkı gözetmeksizin, bütün insanlara karşı davranışlarının temeli olarak **Gerçeği, Adaleti** ve **Ahlâkı** kabul edeceklerini bildirir.

Görev olmadan hak olmayacaktır, hak olmadan görev de olmayacaktır.

Aşağıdaki tüzük, işte bu anlayışla kaleme alınmıştır:

T Ü Z Ü K

Madde 1. — Dernek, aynı amaç, bilgi, karşılıklı yardım, ilerleme ve işçi sınıfının tam kurtuluşu özlemi içinde olan ayrı ayrı ülkelerin işçi örgütleri arasında bir merkezî iletişim ve işbirliği noktası meydana getirmek için kurulmuştur.

Madde 2. — Bu derneğin adı, **Emekçilerin Uluslararası Derneği** olacaktır.

Madde 3. — Her yıl, Derneğin şubelerinin delegelerinden oluşan bir genel işçi kongresi toplanacaktır. Bu kongre, işçi sınıfının ortak özlemlerini açıklayacak, Uluslararası Derneğin eyleminin başarısı için gerekli önlemler konusunda inisiyatifi ele alacak ve Genel Konseyi seçecektir.

Madde 4. — Her kongre, bir sonraki kongrenin toplantı tarihini ve yerini saptayacaktır. Delegeler, özel bir komisyon gerekmeden, belirlenen yerde ve tarihte, tam yetkiyle toplanacaklardır. Âcil durumlarda Genel Konsey, tarihi ertelememek koşuluyla

kongrenin toplantı yerini değiştirebilecektir.

Her yıl, toplanan kongre, Genel Konseyin bulunacağı yeri saptayacak ve üyelerini belirleyecektir. Bu şekilde seçilen Genel Konsey, saflarına yeni üyeler kabul etme yetkisine sahiptir.

Her yıllık kongrede, Genel Konsey, çalışmaları hakkında bir açık rapor sunacaktır. Gerekirse, Genel Konsey, kongreyi, saptanılan süreden önce toplantıya çağırabilecektir.

Madde 5. — Genel Konsey, Uluslararası Dernekte temsil olunan değişik ulusların emekçilerinden oluşacaktır. Genel Konsey, sayman, genel sekreter, ayrı ayrı ülkelerde özel sekreterler vb. gibi işlerin yürütülmesi için gerekli büro üyelerini kendi aralarından seçecektir.

Madde 6. — Genel Konsey, ulusal ve yerel gruplar arasında, uluslararası ajans görevini yerine getirecektir, öyle ki, her ülkenin işçileri, sınıflarının başka ülkelerdeki hareketinden haberdar olsunlar; emekçilerin toplumsal durumu hakkında bir anket, aynı zamanda ve aynı anlayışla yapılabilsin; bir örgüt tarafından önerilen genel ilgiye değer sorunlar, bütün öteki örgütler tarafından incelenebilsin ve uluslararası kavgalar durumunda olduğu gibi hemen eyleme geçilmesi istendiğinde, Derneğin bütün grupları, aynı zamanda ve birbirine benzer biçimde harekete geçebilsinler.

Genel Konsey, uygun gördüğü takdirde, yerel ve ulusal örgütlere sunulacak olan önerilerin inisiyatifini üzerine alabilir.

Genel Konsey, iletişimi kolaylaştırmak için, belli süreler içinde düzenli olarak çıkan bir bülten yayınlayacaktır.

Madde 7. — Her ülkedeki işçi hareketinin başarısı, ancak birlik ve örgütlenmeden doğan kuvvet sayesinde sağlanabileceğine göre, öte yandan yerel, birbirinden yalıtılmış bir dizi küçük örgütle haberleşeceğine, işçi örgütlerinin birkaç ulusal merkezi ile bağıntı kurabildiği takdirde, Genel Konseyin eylemi daha etkili olabileceğine göre: işte bu nedenlerden ötürü, Uluslararası Derneğin üyeleri, kendi ülkelerinde henüz yalıtılmış durumda bulunan işçi örgütlerini, merkezî organlar tarafından temsil olunan ulusal dernekler içinde birleştirebilmek için olanca güçleriyle çalışmalıdırlar.

Söylemeye gerek yok ki, bu maddenin uygulanması, her ülkedeki özel yasalara bağlıdır ve hukukî engeller dışında her bağımsız yerel örgüt, Genel Konsey ile doğrudan iletişim yetkisine sahip bulunacaktır.

Madde 8. — Her şube Genel Konseydeki kendi sekreterlerini muhabirle birlikte tayin etmek yetkisine sahiptir.

Madde 9. — Emekçilerin Uluslararası Derneğinin ilkelerini kabul eden ve savunan herkes, üyeliğe kabul edilebilir. Her şube, üyelerinin dürüstlüğünden sorumludur.

Madde 10. — Uluslararası Derneğin her üyesi, bir ülkeden bir ülkeye gittiğinde, Derneğinin üyelerinin kardeşçe desteğini görecektir.

Madde 11. — Birbirleriyle kardeşçe bir dayanışma ve işbirliği bağıyla bağlanmış bulunmakla birlikte, Uluslararası Derneğe katılan bütün işçi örgütleri, özel örgütlenmelerini olduğu gibi korurlar.

Madde 12. — Tüzükte değişiklik, her kongrede hazır bulunan delegelerin üçte-ikisinin istemi üzerine yapılabilir.

Madde 13. — Tüzükte yer almayan hükümler, her kongrenin **gözden geçirebileceği** özel yönetmeliklerde saptanacaktır.

İKİ

ALMAN SOSYAL-DEMOKRASİSİNİN BİRBİRİNİ İZLEYEN PROGRAMLARI

1. LASALCILARIN PROGRAMI

(LEİPZİG, MAYIS 1863)

Aşağıda imzası bulunanlar, Alman Federatif Devletlerinde, Alman İşçileri Genel Birliği (**Allgemeiner deutscher Arbeiterverein**) adı altında, ancak evrensel, eşit ve tek dereceli seçim hakkının Alman işçi sınıfının toplumsal çıkarlarının gerektiği gibi temsilini olduğu gibi, sınıf çatışmalarının ortadan kaldırılmasını sağlayabileceği inancından hareket eden ve genel, eşit ve tek dereceli seçim hakkının elde edilmesi için barışçı ve yasal yoldan ve özellikle kamuoyunun desteğini kazanarak eylemde bulunmayı amaç edinen bir örgüt kurmuşlardır.

2. MARKSİSTLERİN PROGRAMI

(EİSENACH, AĞUSTOS 1869)

I. — Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisi özgür halk devletinin kurulması amacını güder.

II.— Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin üyesi olan, aşağıdaki ilkeleri bütün gücüyle savunmayı üstlenir:

1. Şu anda hüküm süren siyasal ve toplumsal koşullar aşırı ölçüde adaletsizdir; bu bakımdan, bu koşullara karşı en büyük enerji ile savaşım vermek gerekir.

2. Emekçi sınıfların kurtuluşu uğruna savaşım, ayrıcalıklar ve tekelleri hedef tutan bir savaşım değildir, tersine, bu, haklarda ve görevlerde eşitlik uğruna ve her türlü sınıf egemenliğinin ortadan kaldırılması uğruna bir savaşımdır.

3. Kapitaliste iktisadî bağımlılık durumu, emekçi için, bütün biçimleriyle köleliğin temelini oluşturur, ve sosyal-demokrasi, bugünkü üretim tarzının (ücret sisteminin) ortadan kaldırılması ve çalışmanın kooperatif temeller üzerinde örgütlendirilmesi yoluyla her emekçiye emeğinin ürününün bütününü vermek amacındadır.

4. Emekçi sınıfların iktisadî kurtuluşunun en vazgeçilmez koşulu, siyasal özgürlüktür. Bu bakımdan toplumsal sorun, siyasal sorundan ayrı tutulamaz, birincinin çözüme bağlanması ikincinin çözümlenmesine bağlıdır, bu da ancak bir demokratik devlette gerçekleşebilir.

5. İşçi sınıfının siyasal ve iktisadî kurtuluşunun ancak bu sınıf dayanışma ve birlik halinde savaşıma giriştiği takdirde olanaklı olabileceğini gözönünde tutan Sosyal-Demokrat İşçi Partisi, tek-biçim (**uniforme**) bir örgütlenmeyi benimser, ama üyelerinin hepsine ve herbirine toplumun yararına nüfuzunu kullanma olanağını tanır.

6. Emeğin kurtuluşunun ne yerel ne de ulusal bir sorun olmayıp, bütün uygar ülkeleri kucaklayan toplumsal bir sorun olduğunu gözönünde tutan Sosyal-Demokrat Parti, örgütlerle ilgili yasaların izin verdiği ölçüde Emekçilerin Uluslararası Derneğinin bir şubesini kuracağını ve bu dernekle aynı amaçları benimsediğini ilân eder.

III. — Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin uğrunda yoğun bir ajitasyona gireceği en âcil talepler arasında aşağıdakiler belirtilmelidir:

1. Parlamento, diyet-meclisleri, il ve belediye meclisleri ve bütün öteki temsilî kuruluşlar için yirmi yaşına varmış bütün erkeklere, genel, eşit, tek dereceli ve gizli seçim hakkı. Temsilcilerin alacakları maaşlar yeteri miktarda olacaktır.

2. Doğrudan yasama (yani halka, yasa önerme ve reddetme hakkının tanınması).

3. Bütün sınıf, mülkiyet, doğum ve din ayrıcalıklarının kaldırılması.

4. Sürekli ordunun yerine bir halk milisinin kabul edilmesi.

5. Kilise ile devletin ve okul ile kilisenin birbirlerinden ayrılması.

6. Halk okullarında zorunlu eğitim ve bütün devlet eğitim kurumlarında parasız eğitim.

7. Mahkemelerin bağımsızlığı, jüri kurumunun ve her sanayi kolu için meslekî kaza hakkının tanınması; parasız yargı.

8. Basın, toplantı ve örgütlenme haklarını sınırlayan bütün yasaların kaldırılması; normal işgününün kabulü; kadın emeğinin sınırlandırılması, çocuk emeğinin yasaklanması.

9. Dolaylı vergilerin kaldırılması; gelirler ve miraslar üzerine tek artanoranlı dolaysız vergi.

10. Kooperatif hareketinin devlet tarafından desteklenmesi, bazı demokratik güvenceler altında serbest üretim şirketlerine devlet tarafından sağlanan özel krediler.

3. GOTHA PROGRAMI

MAYIS, 1875

I. — Emek bütün zenginliğin, ve bütün kültürün kaynağıdır, ve genel olarak üretken emek, ancak toplum içinde ve toplum tarafından olanaklı olduğu için, emeğin ürünü, tümüyle topluma, yani hepsi de çalışmaya katılması gereken ve bunu eşit bir hakka dayanarak yapan ve herkesin makul gereksinmelerine göre pay aldığı toplumun bütün üyelerine aittir.

Bugünün toplumunda emek araçları, kapitalist sınıfın tekelindedir; işçi sınıfı için bundan doğan bağımlılık durumu, bütün biçimleriyle, yoksulluğun ve köleliğin nedenidir.

Emeğin kurtuluşu, emek araçlarının, toplumun ortak mülkiyeti durumuna yükseltilmesini ve kolektif emeğin ürününün bir kısmı genel gereksinmelere ayrıldıktan sonra, geri kalanının adil bir biçimde paylaşılmasıyla topluluk tarafından düzenlenmesini gerektirir.

Emeğin kurtuluşu, işçi sınıfının eseri olmalıdır, işçi sınıfının karşısında, bütün öteki sınıflar ancak gerici bir kitle oluştururlar.

II. — Bu ilkelerden hareket eden Almanya Sosyalist İşçi Partisi, bütün yasal yollardan yararlanarak, özgür devleti ve sosyalist toplumu kurma yolunda, ücretli emek sistemini yıkarak, ücretlerin tunç yasasını ortadan kaldırma yolundadır, bütün biçimleriyle sömürüye; her türlü toplumsal ve siyasal eşitsizliğe son verme

yolunda çaba harcar.

Almanya Sosyalist İşçi Partisi, ilkin ulusal sınırlar içinde eylemde bulunmakla birlikte, işçi hareketinin uluslararası niteliğinin bilincindedir, ve bu yüzden bütün insanların kardeşliğini gerçekleştirmek üzere kendisine düşen bütün görevleri yerine getirmeye kararlıdır.

Toplumsal sorunun çözüm yollarının hazırlanması için, Almanya Sosyalist İşçi Partisi, devlet yardımı ile, emekçi halkın demokratik denetimi altında, işçi üretim şirketlerinin kurulmasını talep eder. Üretim şirketleri, sanayide ve tarımda, öyle geniş ölçüde kurulmalıdır ki, tüm olarak emeğin sosyalist örgütlenmesi bundan doğabilir.

Almanya Sosyalist İşçi Partisi, devletin temeli olarak aşağıdaki istemlerde bulunur:

1. Bütün genel ve yerel seçimlerde, en az yirmi yaşına varmış olan bütün yurttaşlar için genel, eşit, tek dereceli, gizli ve zorunlu oy hakkı. Seçim günü, ya pazar, ya da bir tatil günü olacaktır.

2. Halk tarafından dolaysız yasama. Savaş ve barış, halkın oyuyla olacaktır.

3. Herkes için askerlik hizmeti. Sürekli ordu yerine, halk milisinin kabul edilmesi.

4. Özellikle, basın, toplantı ve örgütlenmeyle ilgili baskı yasalarının ve genel olarak görüşlerin serbestçe beyanını, fikir ve eğitim özgürlüğünü sınırlayan bütün yasaların kaldırılması.

5. Halk tarafından dağıtılan adalet. Parasız adalet.

6. Devlet tarafından sağlanan, halkın genel ve eşit eğitimi. Eğitim zorunluluğu. Bütün eğitim kurumlarında parasız eğitim. Dinin özel şey olduğunun ilânı.

Almanya Sosyalist İşçi Partisi, bugünkü toplumsal düzen içinde aşağıdaki istemlerde bulunur:

1. Yukarda sözü edilen istemlerin gerçekleşmesi doğrultusunda, siyasal hak ve özgürlüklerin olabildiğince genişletilmesi.

2. Bütün dolaylı vergiler ve özellikle halkı ezen vergiler yerine, devlet ve belediyeler için tek bir artanoranlı gelir vergisi.

3. Sınırsız örgütlenme hakkı.

4. Toplumun gereksinmeleriyle bağdaşan normal işgünü. Pazar günü çalışmanın yasaklanması.

5. Çocuk emeğinin olduğu gibi, sağlığa ve ahlâka aykırı kadın emeğinin yasaklanması.

6. Emekçilerin yaşamının ve sağlığının korunması için yasa.

İşçi meskenlerinin sağlık yönünden denetimi. Fabrika, işletme ve atelyelerde çalışmaya olduğu gibi, ev zanaatlarına da, işçilerin seçtiği memurlar tarafından nezaret edilmesi. Yasaya aykırı davranışların cezalandırılmasını hüküm altına alan yasa.

7. Mahkûmların çalıştırılmasının düzen altına alınması.

8. Bütün işçi yardım sandıklarının ve karşılıklı yardımlaşma kurumlarının tam özerk yönetimi.

4. ERFURT PROGRAMI

(1891)

Burjuva toplumun iktisadî evrimi, doğa yasalarının kesinliği ile, emekçinin kendi üretim araçlarının özel mülk olarak sahip bulunması temeline dayanan küçük işletmeyi iflâsa götürür. Bu evrim, emekçiyi, üretim araçlarından ayırır ve onu mülksüz proleter haline getirir; üretim araçları nispeten az sayıda kapitalistlerin ve büyük mülk sahiplerinin tekeli haline gelir.

Üretim araçlarının bu tekelleşmesi, parçalanmış küçük işletmelerin dev işletmeler tarafından safdışı edilmesiyle, aletin makine şeklini almasıyla ve ensonu insan emeğinin [üretkenliğinin —ç.] olağanüstü büyümesiyle sıkı sıkıya bağlıdır. Ama bu dönüşümün bütün avantajları, kapitalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin tekelinde kalır. Proletarya ve —küçük-burjuvalar ve köylüler gibi— ara tabakalar için, bu, hayat güvensizliklerinin, yoksulluğun, zulmün, köleleşmenin, alçalmanın, sömürünün gittikçe artması demektir.

Proleterlerin sayısı ne kadar artarsa, gereğinden çok fazla işçiler ordusu o ölçüde büyür, sömüren ile sömürülenler arasındaki çatışma o ölçüde derinleşir, burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf savaşımı, modern toplumu iki hasım kampa bölen ve bütün sanayileşmiş ülkelerin ortak karakteristiği olan bu savaşım, o ölçüde daha amansız bir durum alır.

Mülk sahipleri ile mülksüzler arasındaki uçurum, kaynağı kapitalist üretim tarzının özünde bulunan bunalımlar tarafından daha da derinleştirilir; o bunalımlar ki, her geçen gün daha geniş ve daha yıkıcı olmaktadırlar, genel güvensizliği toplumun normal durumu haline getirmektedirler ve bugünkü toplumun üretken güçlerinin bu toplum için gereğinden fazla büyüdüğünün, üretim araçlarının özel mülkiyetinin, bu üretim araçlarının akla-uygun biçimde kullanılmasıyla ve tam gelişmesiyle bağdaşmaz hale gel-

diğinin kanıtı olmaktadır.

Eskiden üreticiye ürünün mülkiyetini sağlayan üretim araçlarının özel mülkiyeti, bugün, köylülerin, zanaatçıların ve küçük esnafın mülksüzleştirilmelerine ve çalışanların emeğinin ürününe, çalışmayanların —kapitalistlerin, büyük mülk sahiplerinin— sahip çıkmalarına yaramaktadır. Ancak üretim araçlarının —toprağın, madenlerin, hammaddelerin, aletlerin, makinelerin, taşıtların— kapitalist özel mülkiyetinin, toplumsal mülkiyete dönüştürülmesi, ve meta üretiminin sosyalist üretime dönüştürülmesi, toplum için ve toplum tarafından yerine getirilen üretim biçimine sokulmasıdır ki, büyük işletmenin ve toplumsal emeğin durmadan artan verimliliğinin, şimdiye dek sömürülmüş olan sınıflar için, bugünkü gibi yoksulluk ve zulüm kaynakları olmaktan çıkmasının, mutluluğun ve uyumlu ve evrensel bir yetkinleşmeye doğru gidişin kaynakları haline gelmesini sağlayabilir.

Bu toplumsal değişme, yalnızca proletaryanın değil, bugünkü durumdan acı çeken insanlığın tümünün kurtuluşu demektir. Ama bu, ancak işçi sınıfının eseri olabilir, çünkü bütün öteki sınıflar, kendilerini bölen çıkar kavgalarına karşın, üretim araçlarının özel mülkiyeti alanında bulunmaktadırlar ve bugünkü toplumun temellerinin korunmasını ortak amaç sayarlar.

İşçi sınıfının kapitalist sömürüye karşı savaşımı, zorunlu olarak siyasal bir savaşımdır. İşçi sınıfı, siyasal hakları olmadan iktisadî savaşımlarını veremez, iktisadî örgütlenmesini geliştiremez. Bu sınıf, siyasal iktidarı almadan, üretim araçlarının, topluluğun mülkiyetine geçişini gerçekleştiremez.

İşçi sınıfının bu savaşımına bilinç ve birlik kazandırmak ve onu zorunlu hedefe yöneltmek, işte Sosyal-Demokrat Partinin görevi budur.

İşçi sınıfının çıkarları, kapitalist üretim tarzının bulunduğu bütün ülkelerde aynıdır. Uluslararası ticaret genişledikçe, ve dünya pazarı için üretim geliştikçe, bir ülkenin işçilerinin durumu, giderek daha çok, öteki ülkelerin işçilerinin durumuna bağlanmaktadır. Onun için işçi sınıfının kurtuluşu, bütün uygar ülkelerin işçilerinin eşit olarak ilgili bulundukları bir amaçtır. Almanya Sosyal-Demokrat Partisi, bu gerçeğin bilinciyle, sınıf bilincine varmış olan bütün öteki ülkeler işçileri ile tam birlik halinde olduğunu bildirir.

Demek ki, Almanya Sosyal-Demokrat Partisi yeni sınıf ayrıcalıkları için savaşım vermemekte, tersine, sınıf egemenliğinin ve sınıfların kendisinin ortadan kaldırılması için ve cinsiyet ya da

ırk farkı gözetmeksizin, herkese eşit haklar ve eşit görevler uğruna savaşım vermektedir. Bu fikirlerden hareket ederek, parti, yalnızca ücretli emekçilerin sömürüsüne ve ezilmesine karşı değil, bir sınıfa karşı, bir partiye, bir cinsiyete ya da bir ırka karşı yönelmiş olsun, her türlü sömürüye ve zulme karşı savaşım vermektedir.

Bu ilkelerden hareketle Almanya Sosyal-Demokrat Partisi, her şeyden önce, aşağıdaki istemleri ileri sürer:

1) İmparatorluğun 20 yaşını aşmış olan bütün üyeleri için, cinsiyet farkı gözetmeksizin bütün seçim ve oylamalarda, genel, eşit, tek dereceli ve gizli oy hakkı. Temsilî seçim sistemi ve bu gerçekleştirilerek, her sayımdan sonra seçim bölgelerinin yasayla yeniden saptanması. İki yıllık bir yasama süresi. Seçim günlerinin yasal tatil günleri olması. Seçilen temsilciler için ödenek. Medenî haklardan yoksun tutulanlar dışında her türlü siyasal hak sınırlamalarının kaldırılması.

2) Yasa önerisi ve **veto** hakkı yoluyla halk tarafından yasama. İmparatorlukta, eyalette, il ve belediyede halk yönetiminin özerkliği. Memurların halk tarafından seçilmesi; bunlar için cezayı gerektiren sorumluluk.

3) Herkes için askerlik hizmeti eğitimi. Sürekli ordu yerine, milis. Savaş ve barış kararının ancak halk temsilcilerine ait olması. Bütün uluslararası anlaşmazlıkların hakemlik yoluyla çözüme bağlanması.

4) Fikir özgürlüğünü, örgütlenme ve toplantı haklarını sınırlayan ya da ortadan kaldıran bütün yasaların kaldırılması.

5) Kamu hukuku ve özel hukuk bakımından kadını erkekten daha aşağı bir duruma koyan bütün yasaların kaldırılması.

6) Dinin özel bir şey olduğunun ilânı. Devlet hazinesinden kilise için ve dinî amaçlarla yapılan bütün masraflara son verilmesi. Kilise toplulukları ve dinsel topluluklar kendi işlerini tam bağımsızlık içinde düzenleyen özel örgütler sayılmalıdırlar.

7) Laik okul. Devlet halk okullarına devam zorunluluğu. Devlet halk okullarında parasız eğitim, okul araç ve gereçleri ve bakımı. Yetenekleri yüzünden daha yüksek bir eğitim görmeye liyakat kazanmış olan erkek ve kız öğrencilere yüksek eğitim kurumlarında aynı koşulların sağlanması.

8) Parasız yargı ve hukuksal yardım. Adaletin halk tarafından seçilmiş yargıçlar tarafından dağıtılması. Ceza davalarında istinaf hakkı. Suçsuzlukları sabit olan sanıklar, tutuklular ve mahkûmlar için tazminat. Ölüm cezasının kaldırılması.

9. Doğum ve ilaçlar dahil parasız tıbbî bakım. Ölülerin parasız gömülmesi.

10. Vergilerle karşılanmaları gerektiği ölçüde bütün kamu masraflarını karşılamak için gelir ve servet üzerine artanoranlı vergi. Servet beyanı zorunluluğu. Mirasın önemine göre ve akrabalık derecesine göre artanoranlı veraset vergisi. Toplumun çıkarlarını ayrıcalıklı azınlığın çıkarlarına feda eden her türlü dolaylı vergilerin, gümrük resimlerinin ve öteki iktisadî önlemlerin kaldırılması.

İşçi sınıfının korunması için Almanya Sosyal-Demokrat Partisi şu ilk istemleri ileri sürer:

1) Verimli, ulusal ve uluslararası nitelikte emeğin korunması için aşağıdaki temeller üzerinde yasaların kabulü:

a) En çok 8 saatlik normal bir işgününün saptanması.

b) 14 yaşından küçük çocuklar için sanayide çalışmanın yasaklanması.

c) Nitelikleri gereği teknik nedenlerle olsun, toplumun gereksinmeleri yüzünden olsun, gece çalışmasını gerektiren sanayi kolları dışında gece çalışmasının yasaklanması.

d) Her işçi için haftada bir kez en az 36 saatlik kesintisiz dinlenme süresi.

e) **Truck-système**'in (işçi ücretlerinin meta olarak ödenmesi sistemi) yasaklanması.

2) Bütün sanayi işletmelerinin gözetimi, kentte ve köylerde çalışma koşulları üzerine anketler düzenlenmesi ve çalışma koşullarının imparatorluk çalışma bürosu tarafından, bölge çalışma büroları ve çalışma odaları tarafından düzen altına alınması; sanayide sağlık kurallarına uyulması.

3) Tarım işçileri ve hizmetçiler için ve sanayi işçileri için aynı durum; hizmetçiler için yönetmeliğin kaldırılması.

4) Örgütlenme hakkının sağlanması.

5) Yönetime işçilerin etkili bir biçimde katılmasıyla işçi sigortalarının tümünün imparatorluğun yükümlülüğü haline gelmesi.

AÇIKLAYICI NOTLAR

[1] "Sosyalistlere-karşı yasa"nın kaldırılmasını izleyen ilk kongre olan Halle Sosyal-Demokrat Kongresi (1890), Wilhelm Liebknecht'in bir raporundan sonra yeni bir parti programı hazırlamayı kabul etmişti. Bundan sonraki kongrede (Erfurt, 1891), eski programın (Gotha Programı) yerine Erfurt Programı kabul edildi. s. 17

[2] 17 Ocak 1891'de, Engels, New York'taki Sorge'ye gönderdiği bir mektupta şöyle yazıyordu; "**Neue Zeit**'ın 17. sayısı bir bomba fırlatacak: 1875 programının Marx tarafından eleştirisini. Sen buna sevineceksin, ama Almanya'da bazıları buna isyan edecekler, öfkelenecekler". 11 Şubat 1891'de, Engels, gene şöyle yazıyordu: "Marx'ın **Neue Zeit**'taki yazısını herhalde okumuşsundur. Başlangıçta bu yazı, Almanya'daki sosyalist yöneticiler arasında, şimdi yatışmakta olan bir öfkeye neden oldu; buna karşılık parti içinde,

—eski lasalcılar dışında—, sevinç büyüktür". (**Sorge-Briefwechsel**, Stuttgart 1906, s. 352 ve 355.) s. 17

[3] 1872 Eylülünde toplanan La Haye kongresinden "**ancak** iki yıl sonra" değil, ikibuçuk yılı aşan bir süreden sonra. Bu kongrede Bakunin'in Uluslararası Emekçiler Derneğinden ihracı kararlaştırıldı. s. 18

[4] Bakunin'in **Staat und Anarchie** ("Devlet ve Anarşi"), Zürich 1873, sözkonusudur. s. 20

[5] **Kapital**'in Birinci Cildinin Fransızcaya ilk çevirisi, bizzat Marx'ın gözetimi altında, fasiküller halinde, Paris'te 1872-1875 yılları arasında yayınlandı. s. 21

[6] Marx'ın Köln Komünistleri Davası üzerine olan (1872'de bakılan dava) kitapçığı, 1875 başında yayınlandı: bu kitap ünlü Komünistler Ligası hakkında bilinecek önemli ne varsa içeren Engels'in tarihî önsözüyle birlikte Fransızcaya çevrilmiştir. (K. Marx, **L'Allemagne en 1848**, Paris 1901, s. 255-400.) Engels'in bu önsözü **Komünist Partisi Manifestosu**'nun Editions Sociales tarafından yayınına eklenmiştir. s. 21

[7] Karl Marx, **Kapital**, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 65: "Öyleyse görüyoruz ki, emek, maddî servetin, ürettiği kullanım-değerlerinin tek kaynağı değildir. William Petty'nin dediği gibi, maddî servetin babası emek, anası da topraktır." s. 22

[8] Bkz: F. Engels, "Âdil Bir İşgünü Karşılığında Âdil Bir Ücret", Karl Marx, **Ücretli Emek ve Sermaye — Ücret, Fiyat ve Kâr**, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 161-164. s. 27

[9] Yani sen-simoncular, furiyeciler, ikaryenler (**icariens**), ovıncılar vb.. Marx, **Enternasyonaldeki Sözde Bölünme** adlı broşüründe (Londra, 1872) şöyle yazıyor: "Proletaryanın burjuvaziye karşı savaşımının birinci aşaması mezhep hareketinin damgasını taşır. ... Mezhepler, kökenlerinde hareketin manevraları iken, hareket onları aşınca engel teşkil ederler. ... Ensonu, tıpkı müneccimliğin ve simyanın, bilimin çocukluğunu temsil etmeleri gibi, bunlar da, proleter hareketin çocukluğudur." s. 27

[10] **Devlet ve İhtilâl**'deki (Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1968, s. 104 ve devamı) kapitalist toplumun iki aşamasına dair Lenin'in önemli yorumuna bakınız. s. 29

[11] Marx, bize, daha önce de "emek zamanının çifte rol oynadığı" bir komünist toplum tablosu çizmiş bulunmaktadır: "Öte yandan bu, aynı zamanda, her birey tarafından ortaya konan ortak emeğin payının vb. ve bireysel tüketim için ayrılan toplam üründeki payının ölçüsü olarak iş görür. Tek tek üreticilerin, hem

kendi emekleri ve hem de emek ürünleri yönünden, toplumsal ilişkileri, bu örnekte, yalnız üretim bakımından değil bölüşüm bakımından da gayet basit ve kolay anlaşılır durumdadır." (**Kapital**, Birinci Cilt, s. 100.) s. 29

[12] Bkz: Karl Marx, (Açış Konuşması) **Adresse inaugurale**, s. 22 s. 32

[13] **Manifeste du Parti Communiste**, Editions Sociales, s. 22. s. 33

[14] Aynı yapıt, s. 48. s. 33

[15] Marx bu alaycı adlandırmayla, lasalcıların merkezî organı olan **Neuer Sozial-Demokrat**'ın başyazarı Hasselmann'ı kastetmektedir. s. 34

[16] 1867'de Cenevre'de kurulan Uluslararası Özgürlük ve Barış Ligası, serbest değişime taraftar olan burjuva demokratların ve pasifistlerin bir uluslararası örgütüydü. Marx ve Birinci Enternasyonal, buna karşı çetin bir mücadele yürütmüşlerdir. s. 35

[17] 1864'te kurulan Uluslararası Emekçiler Derneği, 1876'da resmen lağvedildi. 1872'de bakunincilerin ayrılmasından sonra, Genel Konseyin merkezi olarak New York seçilmişti. s. 35

[18] **Norddeutsche Allgemeine Zeitung** ("Kuzey Almanya Genel Gazetesi"), bismarkçı politikanın başlıca organlarından biri, 1861'de kurulmuştur. s. 35

[19] İşçi ücreti üzerine notlarında (1847) Marx, **maltusçu teoriyi en sert biçimde eleştirmektedir** (bkz: **Ücretli Emek ve Sermaye — Ücret, Fiyat ve Kâr**, s. 75-85.) **Kapital**'de (Birinci Cilt, s. 654) Marx, şöyle yazıyor: "Eğer okur, bana, 1798'de yayınlanmış olan "Essay of Population" adlı yazının yazarı Malthus'u anımsatırsa, ben de, ona, bu yapıtın ilk şeklinin De Foe'dan, Sir James Steuart'tan, Townsend'dan, Franklin'den, Wallace'dan vb. yapılmış çocukça ve üstünkörü bir aşırmadan başka bir şey olmadığını ve kendisine ait tek bir tümceyi bile içermediğini anımsatırım." ve 674. sayfada da şöyle diyor: "... genel ücret hareketleri, tamamıyla, yedek sanayi ordusunun genişleme ve daralmasıyla düzenlenir ve bu da, sınaî çevrimin devresel değişmelerine uygun olarak meydana gelir. Ücret hareketleri, bu nedenle, işçi nüfusun mutlak sayısındaki değişmeler ile belirlenmeyip, işçi sınıfının faal ve yedek işçi ordusu şeklinde bölünüşünü gösteren değişen oranlarla nispî artı-nüfus miktarındaki artış ve azalmayla, bazan emilen bazan serbest bırakılan işçi miktarıyla belirlenir." s. 36

[20] İlk Fransız işçi gazetesi. Gerici. 1840 ilâ 1848 yılları arasında yayınlandı. s. 39

[21] **Bkz: Adresse inaugurale de l'AIT** ("Birinci Enternasyonalin

Açış Konuşması"), Bureau d'éditions, 1938, s. 16. s. 39

[22] Karl Kautsky, marksizme ihanet ettikten sonra, Marx'ın bu tümcesini şu biçimde "düzeltiyor": "Salt burjuva hükümeti demokratik devlet dönemiyle salt proleter hükümetli demokratik devlet dönemi arasında, birinden ötekine geçiş dönemi bulunmaktadır. Buna, hükümetin genel kural olarak, bir koalisyon hükümeti şeklinde olacağı bir siyasal geçiş dönemi tekabül eder." Kautsky, **Die proletarische Revolution und ihr Programm**, 1922, s. 106.

Tarihin Materyalist Anlayışı adlı kitabında ise, Kautsky, demokrasiye karşı çıkan sosyalistleri suçlamaktadır: "Bu sosyalistler, genel olarak, iktisadî bakımdan geri kalmış ülkelerden, proletaryası geri olan ülkelerden çıkmaktadırlar. ... Onlar, Marx tarafından bir kez ve o da geçerken, raslantı olarak (**gelegentlich**) zikredilmiş proletarya diktatörlüğü deyimine atıfta bulunmaktadırlar." (K. Kautsky, **Materialistische Geschichtsauffassung**, 1927, cilt II, s. 469).

Bu satırları yazarken, Kautsky, Marx'ın proletarya diktatörlüğünden "raslantı olarak" sözetmediğini pek iyi biliyordu. Daha 1852'de Marx, Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta, "sınıf savaşımının zorunlu olarak **proletarya diktatörlüğüne götürdüğünü**" [bkz: **Felsefe İncelemeleri**, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 169] açıkça yazıyordu. Lenin'in, bu mektup hakkında **Devlet ve İhtilâl**'de önemli yorumu vardır. s. 41

[23] 1865'te kurulan Alman Halkçı Partisi ya da Demokrat Parti, küçük ve orta büyüklükteki Alman Federatif Devletlerinin küçükburjuvalarını saflarında toplamıştı. Bu parti, demokratik bir cumhuriyetin kurulmasını talep ederek bismarkçı politikaya karşı çıkıyordu. s. 41

[24] (Ünlü "kültür uğruna savaş", **Kulturkampf**, yani Bismarck'ın 1870'ten sonra "merkez" partisi olan Alman Katolik Partisine karşı katolikliğe yöneltilen polis terörüne başvurarak giriştiği savaş.) "Bu savaşıyla Bismarck, yalnızca, katoliklerin savaşımcı papazlar zümresini güçlendirmiştir; siyasal bölünmeler yerine dinsel bölünmeleri ön plana koyarak gerçek kültür davasına ancak kötülük etmiştir; o, işçi sınıfının ve burjuva demokrasisinin bazı katmanlarının dikkatini devrimci sınıf savaşımının gerektirdiği temel görevlerden en yüzeysel ve en burjuvaca yalancı papaz düşmanlığına kaydırmıştır." (Lenin, **"De l'attitude du Parti ouvier à l'égard de la religion"** ("İşçi Partisinin Din Karşısındaki Tutumu"), 1909; bkz: **Lénine et la religion**, ("Lenin ve Din"), Editions

Sociales, 1949, s. 14.) s. 45

[25] Lasalcılar, Liebknecht ve Bebel tarafından yayınlanan bir bildiriye atıfla (23 Haziran 1869), Sosyal-Demokrat İşçi Partisi üyelerine bu lakabı takmışlardı. Bildiride şöyle deniyordu: "Namuslular ile namussuzlar arasındaki savaşta kimin yeneceğini göreceğiz." s. 52

[26] 1875 Nisanında Bracke, Sorge'ye yazdığı bir mektupta, Alman Partisinin durumunu şöyle anlatıyordu: "Burada, bizde, **birlik** var, ama şeytan alsın götürsün böylesini! Lasalcılar, bizimkileri iyice oyuna getirdiler, ve Enternasyonalin tutumuna katılmak zor olacak. Liebknecht'in Geip, Motteler ve ötekilerin böyle saçmasapan bir programı (**Wischi-Waschi-Programm**) kabul etmelerine, Londra'dakiler de [yani Marx ve Engels] aynı şekilde üzülmüşlerdir." (**Sorge-Briefwerhsel**'den alınmıştır, s. 143.) s. 52

[27] Engels'in bu eleştirisine 28 Ekim 1882 tarihli bir mektubunda da raslanmaktadır. "Tek bir gerici kitle" ibaresinin gerçekleşeceği hayali terkedilmemektedir: bütün resmî partiler, bir blok halinde **burada** toplanacaklar; öte yandan sosyalistler **orada** sıralanacaklar. Kesin bir savaş olacak ve bir hamlede bütün cephede zafere ulaşılacak. Gerçekte, işler o kadar basit değildir. Gerçekte, tam tersine, devrim o şekilde başlar ki, ulusun büyük çoğunluğu resmî partiler dahil, tecrit edilmiş durumda kalan hükümete karşı birleşir ve onu devirir, ve işte ancak o zamandır ki, bizim kendi iktidarımızı sağlamamız mümkün olur. Eğer biz, devrime **sondan** başlamaya kalkarsak, bu davranışımızın hayrını görmeyeceğiz." (**Bebel'e ve Liebknecht'e Mektuplar**, Moskova, 1934, s. 275-6.) s. 53

[28] 1875'e doğru yayına başlayan, işçi sorununda reformist bir tutum benimseyen Güney Almanya küçük-burjuva demokrasisinin organı. s. 53

[29] 1870-1871 Fransız-Alman Savaşı. s. 53

[30] Karl Marx, **Kapital**, III. Kitap [Cilt], I, Editions Sociales, Paris 1950, s. 58 vd.. s. 55

[31] **Lasalcı Öneriler** adlı bir broşürde. s. 55

[32] Bu konuda Marx ve Engels'in sendika teorisiyle ilgili broşürüne bakınız: **Ücretli Emek ve Sermaye — Ücret, Fiyat ve Kâr**, "Ekler", Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 161-177. s. 56

[33] Karl Marx, **Felsefenin Sefaleti**, Ankara 1975. s. 57

[34] Lenin, **Devlet ve İhtilâl**'de (s. 62) Engels'in bu mektubunun son derece önemli bir yorumunu sunmaktadır. s. 57

[35] **Demokratisches Wochenblatt** adlı haftalık dergi. 1867'de **Sa-**

echsische Volkspartei (Saksonya Halk Partisi) **tarafından Leipzig**'de kurulmuştu. Wilhelm Liebknecht, 1 Ocak 1868'de bu derginin başına geçti. Daha sonraları bu gazetenin yerini **Volksstaat** aldı. s. 56

[36] Yeni tüzüğe göre Gotha Kongresinde üç yönetici organ seçildi: Yönetici Büro, Denetim Komisyonu ve Komite. Komitenin görevi, Yönetici Büro ile Denetim Komisyonu arasında anlaşmazlık halinde müdahale etmekti. s.58

[37] Burada ima edilen, Komitenin Parti literatürü listesinden B. Becker'in Lassalle'ı eleştiren şu yapıtlarının çıkarılmasıdır: **Ferdinand Lassalle'ın Feci Ölümü Üzerine Açıklamalar** (1868), **Lassalle'ın İşçi Kitlesi İçinde Propagandasının Tarihi** (1874), ve W. Bracke'nin de şu yapıtı: **Lasalcı Görüşler** (1873). s. 62

[38] Komitede üç lasalcı vardı: Hasenclever, Hasselmann, Derossi; iki de Eisenach eğiliminde üye: Geib ve Auer. s. 63

[39] Yani, Liebknecht, Bebel ve **Volksstaat** yazıkurulunun öteki üyeleri. s. 63

[40] Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin (Eisenach Partisi) programında "kısa vadeli talepler" bölümünde sonuncu nokta şöyle ifade edilmişti: "kooperatif hareketinin devlet tarafından desteklenmesi, bazı demokratik güvenceler altında serbest üretim girişimlerine devlet tarafından özel krediler sağlanması." s. 64

[41] Engels, burada, Marx'ın **Gotha Programının Eleştirisi**'ne atıfta bulunmaktadır. Ama Bebel'in bu **Eleştiri**'den haberdar olduğunu sanmakla yanılmaktadır. **Eleştiri,** 1891'de, Engels tarafından yayınlandığı zaman Liebknecht'in, Marx'ın açıkça ifade edilen isteğine karşın (Bracke'ye mektubuna bakınız), bu belgeyi, Bebel'e iletmediği anlaşıldı. "1875 Mayıs ve Haziranında —diye yazıyor Engels— bu belge, kasıtlı olarak gizlendi ve ilgililere iletilmedi." (11 Şubat 1891 tarihli Kautsky'ye mektup.) Bebel, ancak, **Eleştiri**'nin **Neue Zeit**'ta yayınlanması sırasında bundan haberdar oldu. Şunu da ekleyelim ki, basında çıkmadan önce **Eleştiri**'yi okuyan Bebel, bunun yayınlanmasını önlemeye çalışmış ve hatta bu amaçla bir telgraf göndermiştir; ama artık iş işten geçmişti (bkz: **Vorwärts**, 26 Şubat 1891). s. 64

[42] J. Ph. Becker'e 11 Ocak 1878 tarihli bir mektubunda Engels, Gotha Programını, Almanya'da birlik kurma amacı vesilesiyle hazırlanmış bir saçmalıklar örtüsü olarak nitelendiriyor (Engels, **Vergessene Briefe** [unutulmuş mektuplar]). s. 65

[43] Burada sözkonusu olan Engels'in **Brentano'nun Marx'a Karşı Çıkışı Sorununda Aktarmaların Sözde Tahrifi Konusunda Tarih**

ve Belgeler başlıklı çalışmasıdır. 1891'de Hamburg'da broşür halinde yayınlanmıştır. s. 67

[44] Halle'de, 15 Ekim 1890'da, toplanan Almanya Sosyal-Demokrat Partisi Kongresine W. Liebknecht'in sunmuş olduğu parti programı üzerine rapor. s. 68

[45] Marx'ın **Eleştiri**'sini içeren **Neue Zeit**'ın 18. sayısı 31 Ocak 1891 tarihlidir. **Eleştiri, Vorwärts**'de 1 ve 3 Şubat 1891 tarihlerinde yayınlandı. s. 69

[46] Engels, burada, Lassalle'ın 1891'de yayınlanan **Edinilmiş Haklar Sistemi** adlı kitabından sözetmektedir. s. 71

[47] Reichstag'taki sosyal-demokrat grup sözkonusudur. s. 72

[48] Daha sonra, 1906'da, Stuttgart'ta yeniden yayınlanan ve **Sorge-Briefwechsel** diye adlandırılan kitapta bu pasajın yerine "August Bebel olduğunu sanıyorum" tümcesi konmuştur. Engels'in metnini tahrif eden bu değiştirme, besbelli ki, Bebel'e yardımcı olmak ve ona, gerçekte aleyhte bir tutum benimsemesine karşın, **Gotha Programının Eleştirisi**'nin Engels tarafından yayınlanmasında olumlu bir tutum atfetmek amacıyla yapılmıştır. s. 74

[49] Bu azarlama herkesten önce Kautsky'yi hedef tutuyordu. Alman sosyal-demokrasisinin yönetici çevrelerinde Marx'ın lasalcılık üzerine eleştirilerinin yayınlanması üzerine meydana gelen tepkileri yumuşatmaya çalışan Kautsky, **Neue Zeit**'ın 21. sayısında "Programlarımız" başlıklı bir yazı yazdı ve bunda Marx'ın eleştirilerine katılmayarak ve Lassalle'ın büyük "hizmetlerini" överek bu eleştirilerin pratik önemini azaltmak için de elinden geleni yapıyordu. Kautsky, bu yazısında şöyle diyordu: "Marx'ın Lassalle'a karşı tutumu Alman sosyal-demokrasisine karşı tutumundan farklıdır. ... Alman sosyal-demokrasisinin Lassalle'ı değerlendirmesi, Marx'ınkinin aynı değildir. ... Yapıtları, —biz eski parti üyeleri için olduğu gibi, genç üyelerin büyük çoğunluğu için de— sosyalizmi öğrenmemizde ilk adımlarımıza kılavuzluk etmiş olan ve sosyalizm doğrultusunda ilk coşkularımızı esinlendirmiş olan bir adamı hiç unutabilir miyiz? Marx'ın öğrencisi Lassalle hakkında yazdıklarını dikkatle okuruz ve bunlar üzerinde düşünürüz, ama unutmamalıyız ki, Lassalle da öğretmenlerimizden biriydi ve en iyi savaşçılarımızdan biriydi." (**Neue Zeit,** Şubat 1891, s. 680). İşte Engels'i, Lassalle'ı ajitatör ve lider olarak sert bir değerlendirmeye iten, bu oportünistçe yanlış değerlendirme olmuştur. s. 76

[50] Lassalle, kocasına karşı boşanma davası açmış olan Haltzfeld Kontesinin avukatı idi. s. 77

[51] Sosyalistlere-karşı yasa döneminde (1879-1891) işçi sınıfının

bütün yasal örgütleri yasaklandığı sırada, Reichstag'daki sosyal-demokrat grup, partinin yönetici organıydı. Bu grupta önemli sayıda oportünistlerin bulunmasına karşın, grubun denetimi, parti tabanının desteği ve partinin ilkönce Zürich'te ve sonra da Londra'da yayınlanan ve devamlı olarak Engels'in gözetimi altında bulunan illegal merkezî organı **Sozial-Demokrat** sayesinde Bebel'in elinde idi. s. 78

* Alman sosyal-demokrasisinin merkezî organı **Vorwärts**'in bir başyazısı, **Eleştiri**'nin yayınlanması üzerine Parti Yönetim Bürosunun resmî tutumunu saptıyordu. Başyazı Marx'ın Lassalle hakkındaki görüşüne sert bir dille karşı çıkıyor ve Marx'ın görüşlerine karşın, partinin, **Gotha Programını kabul etmesinin parti** lehine bir durum olduğuna değiniyordu. Daha ileride, başyazı, sonraki gelişmelerin Marx'ın yanıldığını gösterdiğini ve Reichstag'daki sosyal-demokrat grubun ve Parti Yönetim Bürosunun **Eleştiri**'nin yayınlanmasına hiç bir zaman rıza göstermiş olmamayı istediklerini belirtiyordu. Bu başyazıda "Alman sosyal-demokratlarının ne marksist, ne de lasalcı olmadıkları, sosyal-demokrat oldukları" açıklaması da vardı. s. 78

[53] Liebknecht, **Neue Zeit** için, Gotha Programının öyküsünü anlatan bir yazı yazmak niyetindeydi. Bu yazı, Kautsky'nin belirttiğine göre, "Partimizin programının genel tarihini sunacak ve özel olarak da, 1875'te Gotha Programına, Parti çoğunluğunun teorik bilincini ifade etme olanağını sağlayan koşulları açıklayacaktı". Kautsky "Programlarımız" başlıklı yazısına "ek" olarak Marx'ın eleştirisinin gerekli olduğunu ve "Engels'in bunu sunacak yetenekte olmadığını" yazıyordu. s. 78

[54] 1891'de Engels, aşağıdaki yapıtların yeni baskıları için önsözler yazmıştır: **Fransa'da İçsavaş; Ücretli Emek ve Sermaye; Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm** (bu üç yapıt da Sosyal-Demokrat Partinin Berlin'deki yayınevi tarafından yayınlanmıştır). **Ailenin Kökeni**'nin dördüncü baskısı Dietz Yayınevi tarafından gene bu yıl içinde yayınlandı. s. 79

[55] 1878'de Sorge tarafından kurulan **New Yorker Volkszeitung** gazetesi. s. 79

[56] 13 Şubat 1891 tarihli **Vorwärts**'in başyazısında da Marx'ın mektubuna muhatap olan Eisenach grubunun liderlerinin Marx'a "kesin bir hayır" ile karşı çıktıkları, övünürcesine yazılmaktadır. s. 81

[57] Ferdinand Lassalle'ın 4 Eylül 1878'de cenaze töreni dolayısıyla Audorf tarafından yazılan ağıt sözkonusudur. s. 83

[58] Erfurt Kongresi (1891) Engels'in eleştirmiş olduğu yönetici komitenin tasarısı yerine Kautsky'nin program tasarısını kabul etti. Engels, Sorge'ye, 24 Ekim 1891 tarihli mektubunda, şöyle yazıyor: "Kautsky, Bebel ve benim tarafımdan desteklenen program tasarısı, programın siyasal bölümünün **temeli** olmuştur. Programın marksist eleştirisinin kesin bir zafer kazanmasından ötürü memnunuz." (**Sorge-Briefwechsel,** s. 370.) s. 90

[59] Bu tümceyi **Devlet ve İhtilâl**'e aktaran Lenin şunları ekliyor: "Burada, modern kapitalizmin, yani emperyalizmin, teorik bir değerlendirmesinde varolan en önemli şeyi, yani kapitalizmin tekelci **kapitalizm** haline dönüştüğü gözlemini buluyoruz." (s. 88.) s. 96

[60] Wilhelm Liebknecht'in 1867'de Reichstag'taki ilk konuşmasında. s. 99

[61] **Mançistercilik (Manchestérianisme)**, 19. yüzyılın ilk yarısındaki serbest değişim lehine hareket. Bu hareketin yandaşları, buğday üzerine gümrük resmine karşı savaşım vermek için bir Liga kurdular, bunun merkezi Manchester'di (**mançistercilik** buradan gelmektedir). Hareketin en ünlü temsilcileri Cobden ve Bright idi. s. 101

[62] Gümrük resimleri sorunu Reichstag'daki sosyal-demokrat grubun içinde bir görüş ayrılığına neden olmuştu (1878'de dokuz sosyal-demokrat milletvekili seçilmişti). Kayser adındaki milletvekili, demir üzerine gümrük resminin artırılması için oy vermişti. s. 101

[63] Lenin'in bu pasaj üzerine yorumuna bakınız, **Devlet ve İhtilâl**, s. 67 vd.. s. 101

[64] 16 ilâ 22 Kasım 1880'de Hâvre'da toplanan kongrede kabul edilen Fransız İşçi Partisinin programı. Bu programın gerekçeleri Marx tarafından kaleme alınmıştır. s. 106

[65] Karl Marx, Lassalle üzerine görüşlerini açıkça ve ayrıntılı olarak ifade ettiği bu mektubu Lassalle'ın ölümünden 6 ay kadar önce yazmıştır. **Neue Zeit**'ın yazıkurulu, Marx'ın mektuplarının 1902'de yayınlanması sırasında, mektuplar koleksiyonunun tam olmadığını açıklama gereğini duymadan, bu mektubu atlamıştır. Bu mektubun Kugelmann'a gönderilmesinden iki gün sonra, Marx, Engels'e şöyle yazıyordu: "Lafı dolandırmadan, onun hakkında [Lassalle hakkında] gerçeği söyledim.". s. 109

[66] Lassalle, Bismarck'ın, Alman İmparatorluğunun Prusya'nın yönetimi altında birleştirilmesi uğrunda küçük-burjuvazinin bölgeciliğine karşı savaşımında yığınların desteğine gereksinimi ol-

duğuna inanıyordu. O, Bismarck'ı bu yönde etkilemek istiyordu ve Prusya devletinin, buna karşılık olarak, sosyalist önlemler almak zorunda kalacağını sanıyordu. s. 110

[67] 1870'ten sonra Reichstag'daki bazı müzakerelerden Bismarck ile Lassalle'ın birkaç kez mektuplaştıkları ve görüştükleri anlaşılmaktadır. Son zamanlara kadar bu mektupların içeriği üzerine herhangi bir belge bulunmuş değildi, ama bundan birkaç yıl önce Prusya İçişleri Bakanlığının gizli bir dolabında Lassalle ile Bismarck arasındaki mektuplar bulundu. Bu belgeler, Lassalle'ın "Sosyal Krallık" olanağını pek ciddiye aldığını ve kendi yardımı olmadan Almanya İmparatorluğunun birliğini gerçekleştiremeyeceğine Bismarck'ı inandıracağını sandığını göstermektedir. Schleswig-Holstein'ın "işçiler tarafından" ilhakı, onun Bismarck ile siyasal ittifak planın bir parçasını oluşturuyordu. s. 111

[68] Ulusal Birlik; 1860'a doğru kurulan, büyük burjuvazinin örgütü. Bunun kurucuları arasında 1848 Devrimine katılmış olan çok sayıda kimse vardı. **National Verein** üyeleri daha sonraları Bismarck ile (ve Prusya ile) uzlaşmaya varan Liberal Ulusal Partiyi kurdular. s. 111

[69] **Nationalzuvereinlern,** Bismarck ile uzlaşmaya varmak anlamında bir **National Verein** kurmak. Prusya naip prensinin hükümeti on yıl süren kara irticadan sonra, biraz daha liberal bir düzen kurunca, eski muhalefet burjuvazisi bu "yeni çağı" hararetle selamladı ve Prusya tahakkümü ile, Prusya militarizmi ve bürokrasisi ile geçinme yolunu tuttu. s. 111

[70] Posa markizi, Sc iller'in oyunlarından birinin kahramanıdır; zalim kral Philippe II'yi davasının doğruluğuna "inandırır". Posa markizi, özel yetenekleri, zekâsı vb. sayesinde tarihin akışını değiştirebileceğini sanan önder simge olmuştur. s. 111

[71] Marx'ın burada sözünü ettiği, özellikle işçi sınıfının siyasal örgütlenmesi sorunu ile ilgilenmiş olan Birinci Enternasyonalin Londra kongresidir (Eylül 1871). Marx'ın belirttiği kararlar, şu sorunlarla ilgilidir: 1, 2, 3: Enternasyonalin güçlendirilmesi. Genel Konseyin yönetici rolünün ve merkezileşmenin artırılması. IX: Proletaryanın özerk bir siyasal partisinin gereği ve siyasal savaşımıyla iktisadî savaşımı arasında en sıkı bağların kurulması. XVI ve XVII: Bakunin'in hizipçi grubunun tasfiyesi. s. 118

[72] Fransa'da 4 Eylül 1870 devrimi konusunda **Fransa'da İçsavaş'a** bakınız. "Gladstone oyunu" sözüyle Marx, bir küçük-burjuva partisi olan (liderleri Gladstone idi) liberallerin sendika önderleri üzerindeki etkisini kastetmektedir. s. 119

[73] Bir burjuva pasifist örgüt olan "Barış Ligası"nın kongresi 1868 Eylülünde Bern'de toplandı. Bakunin bu kongreye katılmıştır. s. 120

[74] Engels'in aklında olan, genel konseyin yetkilerini genişleten Birinci Enternasyonalin Basel Kongresinin (Eylül 1868) kararlarıdır. Bakuninciler bu kararları iptal etmek için şiddetli bir kampanya yürüttüler. s. 122

ADLAR DİZİNİ

ve II. Enternasyonalin siyasal lideri ve taktisyeni. Tornacıydı. 1865'e doğru W. Liebknecht'in etkisi altında I. Enternasyonale katıldı. 1869'da gene Liebknecht ile Eisenach'ta Sosyal-Demokrat İşçi Partisini kurdu. Ölümüne kadar Partinin rakipsiz lideri oldu. Lenin, 1908'de, onu hararetle övmüştür. Son yıllarında Partinin birliğini her ne pahasına olursa olsun korumak istemesinden ötürü merkezci oldu. Başlıca yapıtları: **Hıristiyanlık ve Sosyalizm** (1874), **Sosyalizm ve Kadın** (1879), **Charles Fourier, Yaşamı ve Teorisi** (1888), **Hayatım** (3 cilt, 1910-1914). — s. **8, 9, 17, 19, 51, 63, 68, 69, 70, 71, 72, 76, 79, 80, 131, 136, 144, 147.**

BECKER, Bernard (1826-1882). — Lassalle'ın yakın dostu. Onun ölümünden sonra, vasiyetnamesine uygun olarak, Alman İşçileri Genel Birliğinin başkanı oldu. 1865'te, polis olmasından kuşkulanılarak, görevinden uzaklaştırıldı. Lassalle'ın ölümüyle ilgili bir yapıt ile ağır saldırılarda bulunduğu Paris Komünü üzerine bir başka yapıtın yazarıdır. — s. **62, 65, 113.**

BECKER, J. Ph. (1800-1886). — Birinci Enternasyonalin militanı, Marx'ın dostu, mesleği bahçıvanlıktır. 1830 ilâ 1840 yılları Almanya'sının aktif devrimcilerindendir. Devrim döneminde (1848-1849) Baden ayaklanmasına aktif olarak katıldı. Birinci Enternasyonalin organı **Der Vorbote**'nin ("Müjdeci") yazarıydı. — s. **21.**

BİSMARCK, Otto (1815-1898). — Kurulmasında büyük yardımları geçtiği Alman İmparatorluğunun "demir şansölyesi". 21 Ekim 1879'da sosyal-demokratlara karşı, umduğunun tam tersine Almanya'da sosyalizmin hızla gelişmesi sonucunu veren ünlü "baskı tedbirleri kanunlarını" kabul etti. Bu kanunlar ancak 1890'da Bismarck'ın iktidardan düşmesiyle kaldırıldı. — s. **8, 34, 35, 56, 59, 77, 110, 111, 112, 113, 114.**

BONAPARTE, Louis-Napoléon (1808-1873). — 1852'de Fransa İmparatoru ilân edilmiştir. — s. **42, 139.**

BRACKE, Wilhelm (1842-1880). — Lasalcı örgüt olan Alman İşçileri Genel Birliğinin veznedarı. Daha sonra, 1869'da, Eisenach Partisinin kurucuları arasında yer aldı. 1871'de Fransız-Alman savaşının devam etmesine ve Alsace-Lorraine'in ilhakına karşı çıktığı ve işçileri eyleme çağırdığı için 16 ay ve sonra da 3 ay hapse mahkûm oldu. 1877'de Reichstag'a milletvekili olarak girdi. Ünlü bir propaganda broşürünün yazarıdır: **Kahrolsun Sosyalistler!** — s. **9, 14, 17, 19, 55, 59, 60, 64, 65, 71, 86, 147.**

BRIGHT, J. (1811-1889). — İngiliz siyaset adamı, mançisterci ya da serbest değişimci partinin yöneticisi. — s. **101.**

BUCHEZ (1796-1865). — Fransız tarihçisi ve siyasî yazar. 1840-1850 yıllarında Fransız Katolik "sosyalizminin" lideri oldu, bu akım, bu dönemde büyümekte olan devrimci işçi hareketine karşı devlet yardımıyla üretim kooperatiflerinin kurulması tasarısıyla çıkmaktaydı. — s. **39, 55.**

CAPRIVI (1831-1899). — Prusyalı general ve devlet adamı. 1890'da Alman İmparatorluğu şansölyesi sıfatıyla Prens Bismarck'ın yerine geçti. — s. **105.**

COBDEN, Richard (1804-1865). — İngiliz devlet adamı. İktisatçı, büyük toprak sahiplerini yenilgiye uğratarak serbest ticaretçi fikirlerin başarısını sağladı. — s. **101.**

DEMOKRATİSCHES WOCHENBLATT ("Demokratik Haftalık Gazete"). — Başlangıçta radikal küçük-burjuva Saksonya Halkçı Partisinde ayzenahçıların organıydı. 1868-69 yıllarında W. Liebknecht tarafından yönetildi ve Leipzig'de yayınlandı. — s. **58.**

ENGELS, Friedrich (1820-1895). — Karl Marx'ın savaş arkadaşı, Marx'la birlikte diyalektik materyalizmin ve bilimsel sosyalizmin kurucusu. **Komünist Manifesto**'nun hazırlanmasında Marx'la birlikte çalıştı. Komünistler Ligasının ve Birinci Enternasyonalin kurucularından. Engels'in başlıca üstünlüğü diyalektik materyalizmi açıklamasında ve onu geliştirmesindedir. Başlıca yapıtları: **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu** (1844), **Komünizmin İlkeleri** (1847), **Anti-Dühring** (1878), **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni** (1884), **Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu** (1888), **Doğanın Diyalektiği** (1892?). — s. **8, 9, 10, 14, 17, 20, 49, 60, 86, 89, 93, 97, 110, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 139, 144, 145, 147.**

FISCHER, Richard (1855-1926). — Alman sosyal-demokrasisinin yönetim komisyonunun üyesi ve parti yayınevinin yöneticisi. — s. **79, 86.**

FRANKFURTER ZEİTUNG ("Frankfurt Gazetesi"). — Güney Almanya demokrat küçük-burjuvalarının, işçi sorunlarında reformist bir görüşü benimseyen, 1875 dolaylarında çıkan muhalefet gazetesi. Alman büyük burjuvazisinin liberal kolunun organı. — s. **53, 62, 65, 71.**

GEİB, Auguste (1842-1879). — Lasalcı partinin veznedarı, kitapçı. 1871'de Fransız-Alman savaşının sürdürülmesine ve Alsace-Lorraine'in ilhakına karşı çıktığı için hapsedilmiştir. 1874'ten 1877'ye kadar Reichstag'da milletvekiliydi. — s. **17, 19.**

GLADSTONE (1809-1898). — İngiliz devlet adamı, liberal burjuvazinin lideri. — s. **47, 119.**

GOEGG, Armand (1820-1897). — 1848-49 Devriminde büyük bir

rol oynayan Badenli burjuva demokrat lider. 1860-1870 arasında pasifist propagandaya kendini hasretti ve Barış ve Özgürlük Ligasının liderlerinden biri oldu. — s. **55.**

HASENCLEVER, W. — Lasalcı partinin şeflerinden biri, 1871'den 1875'e kadar Partinin başkanı oldu. Ayzenahçılarla tek örgüt içinde birleşmeden sonra Partide birçok önemli mevkileri işgal etti, ama artık rolü önemli değildi. 1899'da ölmüştür. — s. **8, 52, 59, 63.**

HASSELMANN, W. (Doğum yılı 1844). — Alman sosyal-demokratı, Lassalle'ın etkisi altında işçi hareketine katıldı. **Neue Sozial-Demokrat**'ı çıkardı. Alman İşçileri Genel Birliğinin temsilcisi sıfatıyla Sosyal-Demokrat İşçi Partisi ile birleşme görüşmelerini yönetti, sonraları **Vorwärts**'i ("İleri") Liebknecht'le birlikte yayınlama önerisini reddetti ve kendi gazetesini, **Die Rothe Fahne**'yi ("Kızıl Bayrak") kurarak bunda anarko-sendikalizme yakın görüşleri savundu ve Partinin politikasına karşı çıktı. 1880'de Baden Kongresinde bölücü faaliyetinden ötürü Partiden çıkarıldı ve bundan sonra Amerikaya göç etti. — s. **8, 52, 59, 63, 70, 74.**

HIRSCH, Karl (1841-1900). — Alman yazarı. Lasalcı Alman İşçileri Genel Birliğinin üyesi. 1867'de örgütün başkanlığına geçen Schweitzer ile arasındaki görüş ayrılıklarından ötürü Birlik'ten çıktı. 1868'de **Demokratisches Wochenblatt** gazetesini çıkardı. 1870'te Bebel ve Liebknecht'in tutuklanmalarından sonra Eisenach hizbinin organı **Volksstaat**'ın başyazarı oldu ve bu yüzden o da tutuklandı. Sonraları birçok demokratik gazeteye yazdı. — s. **62.**

KAUTSKY, Karl (1854-1938). — Alman sosyal-demokratı. İkinci Enternasyonal döneminin seçkin teoricisi, iktisatçı ve tarihçi. Kautsky bilimsel eylemine F. Engels'in yönetimi altında başladı. 1883'ten başlayarak Alman sosyal-demokrasisinin teorik organı **Neue Zeit**'ın ("Yeni Zaman") yazarı olarak revizyonizme karşı mücadele etti. 1910'a doğru, Luxemburg, Mehring, Zetkin gibilerin temsil ettikleri sol kanat ile tartışmaların başladığı bu dönemde Kautsky "merkezci" bir tutum benimsedi. Emperyalist savaşın başında, ilkönce duraksamalar gösterdi, ama sonraları tam bir reformist oldu. Rusya'daki devrimci ayaklanmaya karşı ve Sovyet iktidarına karşı hakaretlere ve iftiralara başvurarak şiddetle karşı çıktı. Başlıca yapıtları: (Kautsky henüz devrimci iken yazılmış olanlar): **Sosyalist Program** (1892) [Erfurt Programı], **Toprak Sorunu** (1899), **Marksizm ve Onun Eleştirmeni Bernstein** (1900), **Sosyal Devrim** (1902) **Parlamentarizm ve Sosyalizm, İktidar Yolu** (1909). — s. **11, 66, 68, 70, 74, 75, 80, 89, 133, 135.**

KAYSER, Max (1853-1888). — Eisenach hizbinden sosyal-demokrat. **Volksboten** ("Halk Habercisi") gazetesinin yazarı, Reichstag üyesi.

KUGELMANN, Louis (1830-1902). — Hanoverli hekim, Marx'ın dostu. 1848 demokratik hareketine katıldı. — s. **109.**

LANGE, F.-A. (1828-1875). — Alman bilim adamı, idealist filozof. **İşçi Sorunu, Bugün ve Yarın İçin Anlamı** (1865) adlı radikal demokrasinin görüşlerini dile getiren reformist kitabın yazarı, **Materyalizmin Tarihi ve Çağımızdaki Öneminin Eleştirisi** (1866) adlı yapıtı ile ünlüdür. — s. **36.**

LASSALLE, Ferdinand (1825-1864). — Parlak hatip, tutkulu ajitatör, marksizmin ilkelerine biçim değiştirten ve onlara ihanet eden idealist, sonunda ulusal sosyalizm ve sosyal reformizmde karar kıldı. Lassalle, 20 Mart 1867'de Alman İşçileri Genel Birliğini kurdu. Marx'ın dediği gibi (1868), Lassalle'ın hiç unutulmayacak olan hizmeti, Alman işçilerini 15 yıl süren bir uykudan sonra uyandırmasıdır. Başlıca yapıtları: **Karanlık Heraklitos'un Felsefesi, Sermaye ve Emek.** — s. **13, 14, 17, 26, 28, 34, 36, 37, 39, 52, 54, 55, 59, 61, 64, 65, 72, 76, 77, 84, 109, 110, 111, 112, 113, 117, 141, 144, 147.**

LENİN, V. İ. (1870-1924). — Marx'ın öğretilisi. Devrimci kariyerine, ajitatör olarak, ihraç edildiği üniversitede başladı. Devrimci marksizmin yorulmaz yayıcısı olarak her eğilimdeki oportünistlere karşı amansız savaş açtı. Bolşevik Partisini kurdu. Sibirya'ya sürüldü. Sürgün gittiği İngiltere, Fransa ve İsviçre'den Bolşevik Partisini yönetti. 1914'te İkinci Enternasyonalin iflâsını ve onun sosyal-şoven şeflerinin ihanetini ilan etti. 1917 Ekim Devrimini hazırladı. İktidarın Rus proletaryası tarafından alınmasından az önce Rusya'ya döndü. Halk Komiserleri Sovyetinin başkanı oldu. 1919'da Üçüncü Enternasyonali kurdu. — s. **11, 12, 13, 14, 133.**

LİEBKNECHT, Wilhelm (1826-1900). — Karl Liebknecht'in babası. Bebel ile birlikte Alman sosyal-demokrasisinin en önemli lideri. 1843 Alman Devrimine katıldı. Ondan sonra İsviçre ve Londra'ya göç etti ve orada Marx'ın ve Engels'in etkisi ile bilimsel sosyalist oldu. 1869'da Bebel ile birlikte, Eisenach'ta, Almanya Sosyal-Demokrat İşçi Partisini kurdu. Reformizme karşı savaştı, partinin merkezî organı **Vorwärts**'in başyazarlığını yaptı. Lenin kendisini gerçek bir devrimci sayardı. Liebknecht ödün vermez bir materyalist ve tanrıtanımaz idi. Birçok broşür yazmıştır. — s. **19, 20, 51, 58, 60, 65, 68, 71, 74, 76, 78, 79, 81, 82, 86, 110, 146, 147.**

LOUIS-PHILIPPE (1773-1850). — 1830'dan 1848'e kadar Fransa Kralı. Burjuva kral tipi olmuştur. Onun zamanı büyük burjuvazinin ve özellikle büyük maliye burjuvazisinin egemenlik dönemi oldu. 1848 Şubat Devriminden sonra İngiltere'ye sığındı ve orada 1850'de öldü. — s. **39, 42, 101, 139.**

MALTHUS (1776-1834). — İngiliz iktisatçısı, ünlü **Nüfus İlkeleri Üzerine Deneme** adlı yapıtın yazarı. Malthus, nüfusun geometrik dizi halinde (1, 2, 4, 8, 16, 32) arttığını buna karşılık, yiyecek maddelerinin ancak aritmetik dizi halinde (1, 2, 3, 4, 5) artabileceğini savunur. Bu bakımdan nüfus sınırlanmalıdır. Bu nedenle Malthus, ahlâkî kaçınmayı, yani sağlıklı çocuk yapamayanların ve çocuklarına nispî bir gönenç sağlayamayanların evlenmeden kaçınmalarını öğütler. Marx, "her tarihsel üretim tarzının, kendi sınırları içinde tarihsel olarak geçerli olan kendi öz nüfus yasaları olduğunu" tanıtlayarak Malthus'un bu "yasa"sının yanlışlığını göstermiştir. — s. **36.**

MARX, Karl (1818-1883). — Bilimsel sosyalizmin kurucusu, çağdaş uluslararası proletaryanın devrimci sınıf savaşımının teori ve pratiğinin yaratıcısı. Marx'ın sistemi hem araştırma yöntemi, hem de eylem için kılavuz olan diyalektik materyalizme dayanır. Marx, 1818'de, Tréves'te doğdu, Bonn'da ve Berlin'de hukuk öğrenimi yaptı, ama çok geçmeden kendini tarih ve felsefeye verdi. 1842'de **Rheinische Zeitung** gazetesinin başına geçti, gazete 1843'te iktidara karşı hücumlarından ötürü kapatıldı. Marx, Paris'e yerleşti ve orada Ruge ile birlikte **Fransız-Alman Yıllıkları**'nı yayınladı. 1844'te (Bruno Bauer ve yandaşlarına karşı) **Kutsal Aile ya da Eleştirici Eleştirinin Eleştirisi**'ni yazdı. Marx Prusya hükümetine karşı saldırılarına devam ettiğinden, bu hükümet 1845'te onun Fransa'dan sınırdışı edilmesini sağladı. Marx, Brüksel'e yerleşti ve orda, Fransızca olarak, 1846'da, **Serbest Ticaret Üzerine Konuşma**'sını ve 1847'de Proudhon'un **Sefaletin Felsefesi'**ne yanıt olarak **Felsefenin Sefaleti**'ni yayınladı. Gene 1847'de, Komünistler Ligasına girdi ve Engels ile birlikte ünlü **Komünist Manifesto**'yu yazdı. 1848'de Marx Belçika'dan sınırdışı edildi ve İkinci Fransız Cumhuriyetinin geçici hükümetinin isteğiyle Paris'e gitti. Almanya'da (1848) Mart Devrimi sırasında, Marx, Köln'e gitti ve orada **Neue Rheinische Zeitung**'u kurdu. Bu gazete, 1 Haziran 1848'den 19 Haziran 1849'a kadar çıkmıştır. Şiddete şiddetle karşı koymayı halka öğütlediği için gazete 1849 baharında iki kez mahkeme jürisi önüne çıkarıldı, her iki seferinde de beraat etti. Marx, yeniden Paris'e döndü, ama 1849 Haziranında Fransız hükü-

meti tarafından tehdit edildiğinden İngiltere'de oturmak zorunda kaldı, bu tarihten sonra bir daha ayrılmamak üzere Londra'ya yerleşti.

Fransa'da 1851 Aralığı hükümet darbesinden sonra, Marx, **Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i** adlı kitabını yayınladı. 1853'te **Köln Komünistleri Davası ile İlgili Açıklamalar** adlı yapıtını yazdı.

Bundan sonra Marx, bütün zamanını bilimsel çalışmalarına ayırdı. 1859'da **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**'yı yayınladı, bu yapıt değer teorisinin ilk açıklamasıdır. Louis Napoléon'un ücretle tuttuğu bir Alman yazarı olan Vogt'un iftirasına uğrayınca, Marx, onu yerle bir eden, **Bay Vogt** adlı bir broşürle yanıtladı. 1867'de ensonu onun en büyük yapıtı **Kapital**'in birinci cildi yayınlandı (öteki ciltler ölümünden sonra yayınlanmıştır).

28 Eylül 1864'te, Birinci Enternasyonal, Marx'ın önayak olmasıyla Londra'da kuruldu. Bu örgütün yayınlamış olduğu belgelerin büyük bir kısmını o kaleme almıştır. 1864'te **Açış Konuşması**'ndan 1871'de **Fransa'da İçsavaş**'a kadar. Marksistlerle bakuninciler arasındaki tartışmalardan ve Paris Komününün yenilgiye uğramasından çok zarar gören Birinci Enternasyonalin varlığı, 1876'da sona erdi. Hastalığı yüzünden zayıf düşen Marx, **Kapital**'in ikinci ve üçüncü ciltleri üzerinde çalışmalarını sürdürdü, bu ciltler ölümünden sonra Engels tarafından yayınlanmıştır. Marx, 14 Mart 1883'te öldü. — s. **7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 21, 22, 54, 55, 57, 58, 60, 62, 63, 64, 66, 68, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 109, 116, 125, 126, 132, 133, 134, 136, 137, 139, 140, 141, 147.**

MIQUEL (1829-1901). — Alman devlet adamı, başlangıçta radikaldi. 1848 Devrimine katıldı. 1850'ye doğru komünist oldu. 1860'tan sonra liberal ulusçulara katıldı. Prusya maliye bakanlığı yaptı. — s. **101, 111, 114.**

NEUE ZEIT ("Yeni Zaman"). — Alman Sosyal-demokrasisinin teorik dergisi. 1883'ten başlayarak uzun yıllar Kautsky tarafından yönetilmiştir. — s. **67, 69, 73, 75, 78, 96, 97, 136.**

PETTY, William (1623-1685). — Ünlü İngiliz iktisatçı ve istatistikçisi.

PROUDHON, P.-J. (1809-1865). — Fransız iktisatçısı, anarşinin teorisyeni, küçük-burjuvazinin ideoloğu. Başlıca yapıtları: **Sefaletin Felsefesi, Emekçi Sınıfların Siyasal Yeteneği Üzerine, İktisadî Çelişkiler Sistemi, Mülkiyet Nedir?** — s. **57, 110, 118, 132.**

RİCARDO, David (1772-1823). — İngiliz iktisatçısı. Onu ekonomi politiğe doğru yönelten Adam Smith ile birlikte klasik **bur-**

juva okulunun en büyük temsilcisi olmuştur. Ricardo, metaların iş zamanı miktarı ile belirlenen değerin biricik kaynağının insan emeği olduğunu savunan teoriyi geliştirmiştir (1817). O, sınıfların iktisadî çelişkisini keşfetmiş ve bunu açıkça ifade etmiştir. Özel mülkiyete dayanan sosyal düzeni, Ricardo, değiştirilemez bir düzen sayar. Zengin bir Londralı burjuva olan Ricardo, banka sermayesinin ve büyük sanayi burjuvazisinin çıkarlarının tutarlı bir temsilcisi olmuştur. — s. **55.**

ROUSSEAU, J.-J. (1712-1778). — "Aydınlanma Çağı"nın Fransız filozofu. Burjuvazinin sol kanadının, yükselen burjuva demokrasisinin temsilcisi olarak feodal sömürüye ve mutlakiyete karşı savaşımın veciz sözcüsü olmuştur. Jakobenlerin devrimci savaşımı ile gerçekleşen "halk egemenliği" teorisini savunmuştur. Rousseau, feodal düzen eleştirisini soyut ve tarihsel olmayan doğal eşitlik, ilkel komünizmdeki insanın mutluluğu ve doğanın ve doğal ilişkilerin sosyal ilişkilere üstünlüğü anlayışına dayandırır. Onun çağdaşları kendisine "doğanın havarisi" adını takmışlardır.

Marx, Gotha Programının, toplumsal düzenin ve bu düzenin gelişmesine hükmeden yasaların bilimsel sınıf tahlili olacağına, Rousseau'nunkilere yakın soyut öğretilere dayandığını göstermiştir. — s. **24.**

SCHWEİTZER, J.-B. (1833-1875). — Alman işçi hareketinde 1860'a doğru lasalcıların lideri. Lassalle'ın 1864'te ölümünden sonra **Sozial-Demokrat**'ı yönetti. Almanya'nın Prusyalı Junkerslerin hegemonyası altında birleşmesini hedef tutan Bismarck'ın politikasını destekledi. Bu tutumu yüzünden, Marx ve Engels kendisi ile ilişkilerini kesmişlerdir. 1867'de, Lassalle tarafından kurulan, Alman İşçileri Genel Birliğinin denetimini ele aldı. Sendikalara bile yaymaya çalıştığı Birlikteki dikta yetkilerinden yararlanarak, Bebel ve Liebknecht'in yönettiği Eisenach Partisine karşı amansız bir savaş yürüttü. Alman sosyal-demokrasisindeki iki eğilim arasında birleşme, ancak Schweitzer yönetimden uzaklaştırıldıktan sonra mümkün olmuştur. 1871'de Schweitzer işçi hareketinden tamamen uzaklaştı. — s. **8, 78, 110, 113, 114, 117.**

SONNEMANN, Lépold (1831-1909). — Alman politikacısı ve yazarı. Ulusal Partinin görevlisi. **Frankfurter Zeitung**'un yazıişleri müdürü. Onun, Bismarck'ın politikasına karşı muhalefeti, birçok sorunlarda kendisini ayzenahçılara yaklaştırır. — s. **62, 65.**

SORGE, Friedrich-Antoine (1828-1906). — Alman komünisti, Amerika Birleşik Devletleri'nde Birinci Enternasyonalin yerel seksiyonlarının yöneticilerindendi, ve Enternasyonalin Genel Komite-

sinin New York'a nakledilmesinden sonra Enternasyonalin genel sekreteri oldu. Marx ve Engels ile sürekli bir yazışmayı sürdürmüştür. — s. **73, 79, 126.**

STİEBER, W. (Doğum yılı 1818). — Alman polis ajanı, adli cihazdaki ve polisteki eylemine 1848 Devriminden önce başlamıştır. Siyasal kovuşturmalarda uzmanlaştı. Köln komünistleri davasını (1851) tezgâhlayan kimsedir, 1860'tan sonra sosyalistlere karşı kovuşturmalara aktif olarak katılmıştır. — s. **63.**

TESSENDORF. — Prusya başsavcısı. 1860-1880 yıllarında sosyalistlere karşı açılan davalarda çok adı edilirdi. — s. **63.**

TÖLCKE (1817-1883). — Lasalcı partinin şeflerindendir. Bütün ömrünce Alman Sosyal-Demokrat Partisinin saflarında kaldı, ama Birleşmiş Partinin yönetiminde hiç bir önemli rolü olmadı. — s. **8, 52, 59.**

VAHLTEICH, Julius (1839-1915). — Alman sosyalisti. Alman İşçileri Genel Birliğinin kurucularındandır. Lassalle'ın diktatörlüğüne karşı geldiği için bu örgütten çıkarıldı. 1878'de Reichstag'da milletvekili. Sosyalistlere karşı baskı önlemleri rejimi sırasında Amerika'ya göç etti ve Chicago'ya yerleşti. — s. **62, 66.**

WEYDEMEYER (1818-1866). — 1848 olaylarına katılan Alman devrimcisi, Marx ile birlikte Komünistler Ligası'na girdi. 1851'de Amerika Birleşik Devletleri'ne iltica etti. Amerikan işçi hareketine katıldı ve **Révolution** adlı dergisinde Marx'ın bazı yapıtlarını, bu arada **Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'ini** yayınladı. Amerikan içsavaşına katılmıştır. — s. **12.**

VOLKSSTAAT. — 1870'ten 1876'ya kadar ayzenahçıların merkezî organı. Leipzig'de haftalık olarak çıkardı. Başyazarı Wilhelm Liebknecht'ti. — s. **21, 53, 60.**

SOL YAYINLARI
Sahibi ve Yönetmeni: **Muzaffer İlhan Erdost**
Bayındır Sk. 23/6
Yenişehir - Ankara

